

CIVIL SZEMLE

Szerkesztőbizottság/Editorial Board

Bíró Endre, Belia Anna, Harsányi László, Kirschner Péter, Kuti Éva,
Marschall Miklós, Miszlivetz Ferenc, Nagy Ádám, Németh Ferenc

Szerkesztőség/Editors

Főszerkesztő/Editor in Chief Nizák Péter
Rovatszerkesztők/Editors Bartal Anna Mária (Elméletileg)
 Csongor Anna (Társadalom és állam)
 Kákai László (Kitekintés)
 Kinyik Margit (Kitekintés)
 Márkus Eszter (Elméletileg)
 Péterfi Ferenc (Közösségek és civil társadalom)
 Sebestény István (Világ-nézet)
Online szerkesztő/Online Editor Bod Levente

Cikkjavaslatokat, ötleteket, véleményeket a titkar@civilszemle.hu címre várunk.
 Előfizethető a www.civilszemle.hu címen.

Együttműködőink/Co-operators

Civil Szemle Alapítvány

ÚJ MANDÁTUM KÖNYVKIADÓ

www.ujmandatum.hu

1143 Budapest, Francia út 33.

Tel./fax: (+36-1) 221-8099

E-mail: szekesztoseg@civilszemle.hu

Felelős kiadó Németh István
 Lapterv Zátonyi Tibor
 Fotó Halász Iván
 Tördelőszerkesztő Ráczy György

Készült a Kánai nyomdában
 Felelős vezető Kánai József

ISSN 1786-3341

TARTALOM ■ ■ ■

Lester M. Salamon: **ELŐSZÓ/PREFACE** 5

■ **CIVIL ANZIXX 1990–2010**

Vercseg Ilona: **KÖTŐDÉSEK ÉS VÁLASZTÁSI LEHETŐSÉGEK?** 9

Vercseg Ilona: **ELŐSZÓ AZ INTERJÚKHOZ** 25

Csongor Anna: **HÚSZÉVES A MENHELY ALAPÍTVÁNY** 29

Bartal Anna Mária: **VERGŐDŐ MADÁR** 55

Nizák Péter: **AZ AUTONÓMIA ALAPÍTVÁNY ELMÚLT HÚSZ ÉVE** 66

Kinyik Margit: **EGY SPECIÁLIS SZEGMENS: A VÁLLALKOZÓI SZEKTOR
SEGÍTÉSE CIVIL OLDALRÓL** 74

Péterfi Ferenc: **„A RENDSZERVÁLTÁS ELŐSZELÉBEN ALAKULT, DE MÁRA
MÁR FELNÖTTÉ VÁLT”** 84

Kákai László: **A NEMZETI CIVIL ALAPPROGRAM, ÚTKERESÉS
EGY ÚJ TÁMOGATÁSI RENDSZER FELÉ?** 91

Nagy Renáta: **MÉRFÖLDKÖVEK A NONPROFIT SZEKTOR TÖRTÉNETÉBEN** 119

■ **SZERZŐINK** 131

■ ■ ELŐSZÓ/PREFACE

ségeit. Az elmúlt években ráadásul gyakran megkérdőjelezték a civil társadalmi szervezetek létjogosultságát, szükségességét, és azt a nyitottságot, amelynek működésüket jellemezni kell.

Ennek a folyóiratnak a léte és a magyar civil társadalomból áramló lankadatlan lendület azonban számomra azt jelzi, hogy legyőzhetőek ezek a kihívások. Nagy megtiszteltetés, hogy nekem is lehetett egy kis részem annak a civil társadalomnak a fejlődésében, amelynek az Önök folyóirata oly hű krónikása volt az elmúlt több mint öt évben. Nagy öröömre szolgál, hogy gratulálhatok a szerkesztőknek és mindazoknak, akik szerepet játszottak a folyóirat létrejöttében és fennmaradásában, hiszen az Önök hozzájárulása jelentős volt abban, hogy egy kritikus pillanatban megértsük a civil társadalom fejlődésének természetét ebben a fontos régióban.

Kíváncsian várom a folyóirat következő – hasonlóan tartalmas – huszonöt számának vagy inkább a további 25 évfolyamának megjelenését.

Köszönöm!

Lester M. Salamon
igazgató
Center for Civil Society Studies
Johns Hopkins University
2011. január

■ ■ ELŐSZÓ/PREFACE

the sector thrown into question. In addition, the very legitimacy of civil society organizations and the openness they need to function, have been challenged in recent years.

But the survival of this journal and the clear evidence it provides of the vibrance of the civil society impulse in Hungary leaves me with little doubt that these challenges, too, will be surmounted. It has been my great privilege to play some small part in the civil society developments that your journal has so ably chronicled over the past more than a half decade. And it is my great honor now to congratulate the editors and all those who have had a role in creating and sustaining this journal for your enormous contributions to our understanding of the evolution of civil society in this important region at this very critical moment. More than that, I look forward to the continued contributions that I am certain this journal will make over its next twenty-five editions, moreover twenty-five years of its life.

Köszönöm!

Lester M. Salamon
Director
Center for Civil Society Studies
Johns Hopkins University
January 2011

CIVIL ANZIXX 1990–2010 ■■

KÖTÖDÉSEK ÉS VÁLASZTÁSI LEHETŐSÉGEK?

Civil/közösségfejlesztői reflexiók a rendszerváltástól napjainkig

Vercseg Ilona

■ Civil társadalom és közösségfejlesztés

■ Hiteles csak abban lehet az ember, amiben utazik – ha közösségfejlesztő, akkor a közösségfejlesztésben. S ha felkérést kap a civil szektor rendszerváltás óta eltelt történetének elemzésére, akkor bizony nem haszontalan, hogy a szerző civil szervezetekben is dolgozik – a Közösségfejlesztők Egyesületéért 21. éve, a Civil Kollégium Alapítványért 17 éve és a SZÖVETSÉG a Közösségi Részvétel Fejlesztéséért Egyesületben 7. éve. S ha közösségfejlesztőként a civil társadalom fejlesztését ismerte fel feladatául, akkor úgy tűnik, hogy a felkérésnek való megfelelés minden lényeges eleme együtt van. Hogy így lesz-e, azt a Kedves Olvasó dönti el, akinek először is tanulmányom látószögét szeretném bemutatni.

Nem foglalkozom azzal, ami már feltárt – miért is tenném? –, inkább azzal, ami még nem, vagy részlegesen, s még inkább azzal, ami hiányzik. A nonprofit szektor jellemzői, fejlődési/visszafejlődési tendenciái vagy éppen stagnálása, tevékenységének szerkezete, stb. rendszeresen kutatott, kategorizált és elemzett. A közösségfejlesztést viszont elsősorban a nonprofit szektort is magába foglaló *civil társadalom* egésze érdekli, ami – tudjuk jól – több a szervezetek összességénél, s ami szinte minden vonatkozásában nehezen megfogható és számszerűsíthető, bár az érték és attitűdkutatások sokat tesznek megismerésükért. E kutatások kiegészítése közösség-

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

fejlesztői tapasztalatokkal nem csak indokolt, de fontos és érdekes is lehet mind-azok számára, akik civilként (is) dolgoznak vagy érdeklődnek az iránt, hogy „szabadszféránk” hogyan, s milyen társadalmi-közösségi kontextusban is alakul a rendszerváltás óta. *„Csak ami nincs, annak van bokra,/csak ami lesz, az a virág,/ami van, széthull darabokra.” (József Attila: Eszmélet)*

Az 1989-es kelet-közép-európai forradalmakat követően Mislivetz a civil társadalom fő jellemzőjeként „közsféréről” beszél, és a reflexivitást jelöli meg a civil társadalom lényegéül:

„A civil társadalom (...) egy közsféra, a szolidaritás szférája, ahol különböző érdekek artikulálódnak, feszülnek egymásnak, ahol konfliktusok zajlanak egyének, csoportok, szervezetek között (...). A civil társadalom ezeknek a viszonya, tehát egy reflexivitas, s nem pedig a szervezeteknek az összessége. Az egymásra való kölcsönös reagálás a fontos, ez generál egy erőteret, amiben tulajdonképpen létrejön a civil társadalom.” (Mislivetz, 1999b: 427)

A modern közösségiség lényegét a civil társadalom fogalma is kifejezi, mert szintetizálja a modern ember látszólag egymásnak ellentmondó két alapvető szükségletét: a valahová tartozás és a szabadság igényének egymásmellettségét.

„Az embereknek kötődésre és választási lehetőségekre van szükségük ahhoz, hogy élethelehetőségeiket a maguk teljességében élvezhessék. (...) Ezek a kötődések az autonóm társulások variációit igénylik, amit civil társadalomnak nevezünk.” (Dahrendorf, 1997, idézi Mislivetz 1999a: 178)

A közsférában kialakult spontán reflexivitástól a civil társadalom nagy utat jár be a szervezett reflexivitásig. A hallgatás, a belenyugvás, a közömbösség, a magánéletbe való visszahúzódnak kultúráját kell felváltani a részvétel, az aktív állampolgáriság, a párbeszéd és együttműködés kultúrájával. Nehéz út ez, hisz nem pusztán cselekvési know-how-król, hanem attitűdváltásról van szó. Új intézményeket, de még struktúrákat is viszonylag könnyű létrehozni, ám azokat demokratikus módon működtetni – ehhez a közgondolkodás változására van szükség, amelyhez nemcsak időre, hanem erőteljes társadalmi befektetésre is szükség van.

A közösségfejlesztői beavatkozás felgyorsíthatja azokat a folyamatokat, amelyek a helyi közösségben potenciálisan már megvannak, de bátorításra és a képessé tétel számos módjának alkalmazására van szükség ahhoz, hogy azok szervezett módon is megnyilvánuljanak. A meghallgatás iránti igény akkor fejlődhet szervezett civil tevékenységgé, ha az állampolgárok egyeztetik nézeteiket, és kialakítanak egy közösen is vállalható civil álláspontot, amelyet aztán a helyi döntési szinteken megfelelően képviselnek is. Csak szervezett keretek adnak lehetőséget a közösség önmeghatározására, a célok meghatározására, tervek készítésére, azok megvalósítására. A lehetőségekkel élni tudásnak is feltétele a szervezethez, a hatékony érdekérvényesítésnek

pedig a szervezetek és programjaik összehangoltsága. A civil társadalom szervezethez való hozzájárulása a részvételi demokrácia fejlesztését is jelenti, vagyis a mind erőteljesebb és szervezettebb állampolgári részvételt a közügyekben, a döntések előkészítésétől a döntések meghozatalán át a döntések végrehajtásáig.

Mindezek után lássuk, vajon e nézőpontból milyennek látjuk közösségeink állapotát? Milyenek tapasztaljuk ma, 20 évvel a rendszerváltás után a közösség és a részvétel, a civil társadalom helyzetét?

Szenvedők, lázadók, cselekvők

A magyar közösségfejlesztés több mint 30 éves története során a civil társadalom erősítését, az önszerveződés és önirányítás, önszerveződést jelölte ki a maga számára fő beavatkozási területként. Ez a kérdés a kezdetektől az önszerveződéssel, sőt a szervezetlenség és szervezethez való hozzájárulás kérdéseivel van összefüggésben, a passzív, szenvedő magatartás helyett kívánatos cselekvő magatartás kiépítésének szükségességével.

Csepeli György és Prazsák Gergő *Európai társadalmak című összehasonlító vizsgálatában* a 'cselekvők', a 'lázasok' és a 'szenvedők' megoszlását vizsgálta az egyes európai országokban.

E sorban Magyarország – Görögország előtt – az utolsó előtti helyen áll, 65,9% 'szenvedővel', 23,5% 'lázasokkal' és 10,6% cselekvővel', szemben a 25 ország közül első helyen álló Svédország 6,9%-nyi 'szenvedőjével', 18,2%-nyi 'lázasokkal' és 74,9%-nyi 'cselekvőjével'. (Csepeli, 2010)

Már a rendszerváltás előtt is jól érzékelhető volt a közügyek iránti passzivitás, s nem véletlenül, hiszen a társadalmi részvétel (social participation), a kultúra, a szabadidő és a sport területén létrejövő aktivitások támogatása mellett az államhatalom korlátozta a politikai, civil részvételt (civil participation). (E kifejezéseket az angol társadalmi tőke felmérésekből vettük át, Citizenship Survey, 2001). A rendszerváltás után megnyílt a szabad közéleti mozgástér, a civil társadalomé. A kezdeti szerveződési hullám után, nagyjából a 90-es évek utolsó harmadától, lelassult a szerveződési kedv, stagnált vagy alig növekedett a bejegyzett szervezetek száma, s bár a tiltakozás (aláírásgyűjtés) és nyomásgyakorlás (tüntetés, sztrájk) és az internetes/közösségi oldalakon való részvétel szinte a mindennapjaink részévé vált, a civil társadalom cselekvő részvétele és felelősségvállalása a mindennapi életben máig nem törte át a szenvedők és lázadók falait, mint azt a fenti, 2010-es vizsgálat oly élesen bizonyítja.

A rendszerváltás óta eltelt időszak nagy várakozásai és súlyosbodó kudarcjai egyre inkább rávilágítanak arra, hogy helyi közösségeink *nem, vagy csak nagy nehézségek árán és lassan, akadozva képesek megújulni*, tehát azonosítani feladataikat és azok megvalósítását felvállalni és újjászervezni önmagukat – ehelyett sodródás jellemzi őket.

A rendszerváltás egyben kulturális változás is, mert *az új rendszerhez új kultúrára van szükség*, olyanra, amely értékeiben, normáiban és működési módjaiban hor-

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

dozza a nyitott, demokratikus társadalom és piaccgazdaság létrehozásának és működtetésének valamennyi fontos összetevőjét.

Örökségünk

Demokratikus tapasztalataink

Köztudott, hogy történelmünk során bár előfordultak demokratikus kísérletek, de a nép saját erejéből, összefogásából és berendezkedéséből fakadó, tartós demokráciát eddig még nem tudtunk megvalósítani, s a szkeptikusok szerint még ma sem, mert a '89-es rendszerváltás és az új társadalmi berendezkedés sem, vagy csak kis részben a „saját tettek eredménye”. (Bibó István kifejezése)

„Minden nagy demokrácia történetének kiindulópontjánál forradalom áll, forradalom, melynek során esetleg királyok fejei hulltak le, de mindenesetre lehullt az aranykorona a királyok és királyi szolgák fejről. Ez a forradalom nincs kötve társadalmi és gazdasági fejlődési időszakhoz: a társadalmi és gazdasági fejlődési átmenetek megtörténhetnek nagyobb politikai rázkódtatások nélkül is, de az emberi méltóság egyetlen forradalmának, bármilyen társadalmi és gazdasági fejlődési időszakban, de valamikor le kell zajlania ahhoz, hogy demokráciáról beszélhessünk. Ez a forradalom Svájcban a 13–14. században, Hollandiában a 16. században, Angliában a 17. században, Amerikában és Franciaországban a 18. században ... zajlott le, teljesességgel különböző társadalmi és gazdasági előfeltételek mellett, de demokráciáról csakis olyan országokban lehet beszélni, ahol ez lezajlott.

...Ez a változás Magyarországon nem zajlott le. Megindultunk feléje 1825 és 1848 között, hogy azután 1849-ben végleg elakadjunk. Azóta voltak kisebb-nagyobb félforradalmaink és álforradalmaink, melyek annyit értek, hogy igazi, mélyen fundált úrtisztelet már csak kevés helyen van az országban, azonban ugyanakkor a magyar népnek 1944-ig az volt az eleven és érvényes történelmi tapasztalata, hogy urakkal és hivatalviselőkkel ujjat húzni nem jó, s aki mégis megtenné, előbb-utóbb rajtaveszt.” (Bibó, 1945:50–51)

A saját erőből végigvitt forradalmak hiánya okozza tehát egyfelől a demokratikus deficitet. A másik társadalom-fejlődési jelenség, amelynek részlegességére a figyelmet itt fel kell hívnunk, a modernizációé.

A modernizáció

Az önszervező tevékenység a megtartó és szabályozó hagyományos közösségekből a modern tömegtársadalmak bonyolult viszonyrendszereibe jutott embernek adatik

meg – lehetőségként. Önmagunk irányítása és szervezése autonómiánk függvénye, s autonómiánk pedig gazdasági-társadalmi fejlettségünké, berendezkedésünké. Az önszerveződés két fő társadalmi feltétele a modernizáció – a gazdasági, társadalmi-politikai modernizáció feltételeinek teljesülése esetén alakul ki a személyiség modernizációja – és a demokratikus társadalmi berendezkedés. A személyiség modernizációja együtt jár az iskolázottsági szint növekedésével; a tájékozottság, a hírellátottság szintjének emelkedésével; a fatalizmus és a tehetetlenség érzésének csökkenésével; az emberi autonómia igényének és meglétének erősödésével; a passzivitással szemben a teljesítmény-motiváció erősödésével. Az önszerveződés napjainkban azt jelenti, hogy a vele élni tudó ember tud élni a társadalom adta lehetőségekkel is és szembe tud nézni a rá vonatkozó kihívásokkal.

A rendszerváltás óta kiépülő új magyar társadalmi struktúrák egyre több lehetőséget nyújtanak az önszerveződésre, azonban mind a modernizációs, mind a demokratizálódási folyamat részlegesen és polarizáltan zajlik. A lehetőségekkel való élni nem tudás okai nagyon bonyolultak, s nem lehet csak a győztes-vesztes alapállásból megközelíteni. Közösségfejlesztői szempontból nagyon fontosnak tartjuk az okok közé sorolni a kulturális változást is. Ez azt jelenti, hogy a korábban teljesített kulturális felhalmozás és a rá épülő alkalmazkodási készség alól a rendszerváltás óta a valóság folytonosan továbbmozdul. Az átrendeződés drámaian felerősítette a korábban is szembetűnő tudás- és képességbeli különbségeket, s a gazdaságban, a politikában és a kormányzati oktatási-művelődési-, valamint szociális intézményrendszerekben lezajló átstrukturálódási folyamatok pedig nem hogy nem segítették a felzárkózást s az új tudások megszerzését, hanem éppen ellenkezőleg, növelték a lemaradók hátrányait, amelynek következtében erősödtek a függőségek és a fenntartásukra való igyekezet, növekedett a változástól való félelem, a tanulási készség csökkent, stb.

„Magyarország kultúrája alapvetően túlélés-orientált kultúra. ... a társadalmi (és politikai) környezet Magyarországon a XVI. századtól kezdve folyamatosan kedvezőtlen volt. Az egyéneknek és különböző önkéntes szervezeteiknek olyan problémákkal kellett ismétlődően szembenézniük, mint az idegen megszállás vagy (legjobb esetben) a korlátozott függetlenség, a feudalizmus maradványai, a késleltetett polgárosodás, a gazdasági elmaradottság, a diktatórikus politikai rendszerek, a demokratikus intézmények fejletlensége, a vallási, etnikai és szociális feszültségek. A társadalom aspirációi és tényleges lehetőségei között áthidalhatatlan szakadék tátongott: Európa nyugati része, a politikai demokrácia, a fejlett, modern gazdaság és a társadalmi jólét mindig látótávolságban, s mégis elérhetetlenül messze volt. Ebben a frusztrált helyzetben egymást követték a sokszor heroikus, máskor inkább bizarr, de egyaránt reménytelen erőfeszítések. Kudarcuk súlyos társadalmi traumákat és sok személyes tragédiát is okozott, de a demokratikus értékeket nem tudta teljesen megsemmisíteni, és nem bénította meg a társadalmat. A kompromisszumok, a megalkuvó félmegoldások, az illegális és féllegális vállalkozások egész sora született meg, megjelentek a második

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

gazdaság és a második társadalom intézményei. Demokratikus intézmények és jogi garanciák hiányában az egyéni és közösségi viselkedésben egyaránt túlsúlyba került a rövid távú ... pragmatikus magatartás a hosszú távú, stratégiai gondolkodással szemben. Megnőtt az informális társadalmi kapcsolatok jelentősége, elmosódtak a határok a hivatalos és a nem hivatalos, a formális és az informális között. Ez a mentalitás ... a „premodern, amennyiben az 'átvergődéses típusú' kis egységekben és kis méretben végzett társadalmi és gazdasági tevékenységet preferálja a nagyszabású, racionális akciókkal szemben, amelyek a személytelen szabályokban és az állami intézményekben való bizalmat feltételezik.” (Bibó, uo.: 192–193)

S miközben a világ fejlettebb országaiban a posztmodern mentalitás alakult ki, aközben Magyarországon még ma is együtt él a premodern és modernista mentalitás – a modernizmus kiteljesedése nélkül –, s már hatnak a posztmodern áramlatok is. A Bibó által hiányolt demokratikus intézmények és jogi garanciák a rendszerváltás óta ugyan zömökben kiépültek, de a berögződött történelmi tapasztalatokat még nem váltották fel az újonnan felhalmozódott, demokratikus tapasztalatok.

Közösségi hagyományaink

Társadalmi és civil részvétel

A sztálini diktatúra enyhülésétől Magyarországon sajátos, elsősorban kulturális és sport-szabadidős vonatkozásai kezdtek kidomborodni a közösségi létnek, melyek a kultúrházak, művelődési házak jól szervezett hálózata generált elsősorban, de nem kizárólag. A közéleti-politikai-civil részvétel lehetőségének elvételeit kompenzálta mintegy az állampárt a „művelt nép” ideológiájának gyakorlattá szervezésével.

Az állampárti hatalom a lokális szinttel bánt a legmostohábban, jó okkal. Centralizált és hierarchizált társadalmi struktúrában sokáig szó sem lehetett lokalitásról, helyi közösségekről. A 80-as évek eleji, a helyi társadalommal és helyi hatalommal foglalkozó elméleti és empirikus szociológiai munkák és az első, a helyi társadalom egészére kiterjedő, helyi közösségeket fejlesztő kísérletek fedezték fel a lokalitást, mégpedig a maga komplexitásában: hatalmi, gazdasági, szellemi-tudati, lelki, történelmi azonosságában és közösségiségében, vagy éppen ezek hiányában. Felfedezték, hogy egy atomjaira szétesett, nem strukturált, nem szervezkedő, nem összefogó (helyi) társadalom védtelen a hatalommal szemben és általa szinte a végtelenségig függőségben tartható.

A közösségiség egy válfaja, a társadalmi részvétel (social participation) bizonyos értelemben erős volt mifelénk. A kulturális, szabadidős és sport, az amatőr művészeti mozgalmak, valamint a korosztályi csoportok, az ifjúsági klub és a nyugdíjas mozgalom terén ugyanis kibontakozhatott az öntevékenység, s ennek hatása ma is érzékelhető. A közösségfejlesztők által megszólított népekből elsőként e generációk

aktivizálódnak mindmáig, a most 50, 60, 70 éves korosztály tagjai. Ők azok, akik még az államszocializmus éveiben szocializálódtak, s akik a mozgalmi élet vezető-képző tanfolyamain megtanulták mozgalmi és a kulturális és szabadidős öntevékenység és szervezés fortélyait, s akik, paradox módon, a „demokratikus szocializmus” éjsze alatt sokat tanultak magáról a demokráciáról is. Ez nagy érték ma, még akkor is, ha akkoriban gyakorlattá nem szervezhatték ezt a tudást. Ez a tartalom és gyakorlat e generációk kultúrájának részévé vált, s ez a közelmúltból hozott és még ma is működő társadalmi tőke egyik fontos eleme.

Nem így volt ez a közéleti, politikai részvétel és önszerveződés, a civil részvétel (civil participation) terén. A közéleti aktivitás, a közügyekért való közös munkálkodás, a politikai döntésekben való részvétel és a civil kontroll, a civil érdekképviselet a fokozatos modernizálódás ellenére sem kaphatott lábra az egypártrendszerben, a centralizált döntési mechanizmusok és az újraelosztás korában, mert a rendszert alapjaiban veszélyeztette volna.

Mechanikus szolidaritás

A rendszerváltás előtti Magyarországon létezett még egyfajta mechanikus szolidaritás, mely még a II. világháború előtti, jórészt tradicionális társadalomból öröklődött át a maga közös képzeteivel és általánosan érvényes szabályaival, mechanikusan kapcsolva egymáshoz a közösség tagjait, s amely kiegészült a szovjet típusú rendszer „közös tudatot” kiépíteni igyekvő ideológiájával és társadalomszervezési módszereivel, köztük a felülről irányított szolidaritással is.

Az ál-egyenlődség és a korlátozott részvétel súlyos következményeivel még ma is szembenézünk, de az állampárti időkben – legalábbis a 60-as évektől – nem volt jellemző az etnikai alapú kirekesztés a munkából és a helyi közösségekből; a munkaszervezetek is megszervezték a maguk önszervező rendszereiket (KST – takarékosági alap, a vállalati hitel intézménye, beteglátogatás, gyűjtés a bajbajutottaknak, stb.); s működött még a kölcsönös szívességek rendszere is (kaláka-munkák).

Kisikló gazdaság (és társadalom)

A rendszerváltás utáni Magyarország egyik új kihívása, hogy a helyi közösségek is hozzá tudnak járulni közösségük életszínvonalának fenntartásához és fejlesztéséhez. A szocialista gazdaság ezt a hozzájárulást nem igényelte, bár az állampárt a 70-es évek közepétől lehetővé tette, hogy a második gazdaságban az emberek legalisan kiegészíthessék jövedelmüket, másodállásokat vállalhassanak és például ún. vállalati gazdasági munkaközösségeket is létrehozhassanak. E második gazdaságnak a mezőgazdasági kistermelés adta a legszélesebb keretét, jórészt korábbi közösségi-gazdálkodói hagyományokra építve, azonban jelentős teret nyert a kisiparban és a kis-

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

kereskedelemben, valamint a szellemi munkában is. A második gazdaság ráépült az első gazdaságra, nélküle nem is lett volna életképes. S mivel a szocialista gazdaság hiánytermelő gazdaság volt, e szerény, tőkehiányos „kisvállalkozások” képesek voltak kiegészíteni az egyének és családok jövedelmét. Az egyéni boldogulásért folytatott harcban azonban a közösségek és a „köz” érdeke háttérbe szorultak.

Az új „vagyon”

A rendszerváltás hatása a közösségekre

A rendszerváltás és a civil társadalom nagyarányú fejlődésének lehetősége joggal töltötte el reménységgel a közösségek erősödésében bizakodó rendszerváltó nemzedékeket. A civil társadalmi tevékenység elvben magába foglalja a részvétel valamennyi formáját, a kezdeményezést és az alternatívák felmutatását, a kritikai reflexiót, valamint az alulról jövő, önszervező, közösségépítő és társadalomfejlesztő cselekvéseket.

A rendszerváltás rendkívül bonyolult folyamata persze egészen másként zajlik, mint azt reméltük vagy elképzeltük egyáltalán képesek voltunk, ám ez még önmagában nem lenne baj. 20 év telt el azonban – ez történelmi idő! –, s féltő, hogy a magyar társadalom ennyi idő alatt sem tudta javára fordítani a kapott esélyt: a helyi közösségek fejlődését és bennük a civil társadalom megerősödését. Elnagyolva azt mondhatjuk – közösségi szempontból –, hogy a már megoldott(nak látszó), vagy szőnyeg alá söpört problémák újra problémákká válnak, míg melléjük újak is keletkeztek, például a burkolt munkanélküliség helyetti nyílt munkanélküliség; a nyílt szegénység megjelenése, elmélyülése és tartóssá válása, s vele a kirekesztés-kirekesztődés jelensége; a dekulturnálódási folyamatok, s velük a terjedő analfabétizmus.

A reményeikben csalatkozókat nem vigasztalja az, hogy a „demokrácia kiépüléséhez idő kell”, mert folyamatos épülés helyett – rövid fellendülés után – megtorpanást és hanyatlást érzékelnek, melynek főbb elemei a következőkből állnak össze.

Társadalmi/közösségi válság

Az anómia felerősödése

Az anómia a modernizálódott társadalmak betegsége. A görög szó abban az értelemben vált szociológiai kulcsfogalommá, hogy a modern társadalmakban a hagyományos normák és szabályok fellazulnak és nem képződnek helyettük újak. Ezáltal egy adott területen a társadalmi együttélés szabályai összezavarodnak, a normák elvesztik befolyásukat az egyének viselkedésére, s ez a deviáns viselkedés háttérben álló egyik ok is lehet. Az anómia azt az állapotot is jelenti, amelyben a társadalom szabályozó hatása nem vagy nem eléggé érvényesül, pl. ha az egyén úgy látja, hogy csak helytelen eszközökkel érhet el megfelelő életkörülményeket, életminőséget.

A normák hiánya rávilágít a szocializációban kulcsszerepet játszó intézmények, a család, az iskola, a kortárs csoportok és a helyi közösségek érték és normaképző szerepének diszfunkcionális működésére. Egy, a pedagógusok értékválasztására vonatkozó kutatás például nem tudott látens struktúrát, vezérlővel találni a pedagógus-társadalom értékválasztásai mögött, és ezt összecsengőnek véli a népszerűség orientációhiányával, vagyis azzal, hogy az emberek alig tudnak manapság eligazodni az élet dolgaiban. (Paksi–Schmidt, 2006)

A demokrácia térhódítását nagyban megnehezíti, hogy az elmúlt 20 évben nem váltak általánosan preferálttá olyan új értékek és normák, amelyek adekvátak lennének az új társadalmi renddel, a demokráciával és a piacgazdasággal, s amelyek a civil kontroll alapját is képezhetnék (és persze a mindennapi élet döntéseinek alapját is). Ha elgondolkozunk azon, hogy egyáltalán léteznek-e még társadalmunkban általános viselkedést szabályozó normák, akkor hamar elérkezünk a negatív, deviáns normák területére (amikor a társadalom nem csak szemet hűny, de szükségesnek is tartja bizonyos szabályok be nem tartását).

A társadalmi tőke hanyatlása és rombolása

A társadalmi tőke fogalmának egész világra terjedő térhódítása is azt jelzi, hogy a posztmodern társadalmakban felismerődik egy fontos társadalmi tényező, a társadalmi tőke hanyatlása és kisebb-nagyobb mértékű hiánya. Különösen igaz lehet ez a posztkommunista országok esetében, ahol „a társadalmi tőke lerombolásának kockázatával is szembe kell nézni. Éppen azért, mert a társadalmi tőke a közvagyon egyik fajtája, a gyárak bezárásának és a közösségek lerombolásának költsége túlmeleg az egyének által tapasztalt személyes traumán. Még ennél is rosszabb, hogy egyes kormányzati programok (pl. városfejlesztési vagy önkormányzati lakásprojektek) maguk is fejtellenül rombolták a társadalmi hálózatokat. Az a tény, hogy ezek a költségek nem mutathatók ki a jelenlegi elszámolási technikáinkkal, korántsem jelenti azt, hogy azok nem is léteznek. Ha elég nagy darabot vágnak ki a társadalmi felépítményből, annak mindannyian fizetjük az árát ... a társadalmi tőke olyan erőforrás, melynek utánpótlása egyre bővül, nem pedig csökken a használat során, és amely (ellentétben a fizikai tőkével) kimerül, ha *nem* használják. (Putnam, 1993)

A nagy rendszerek átalakítása mellett a kölcsönösségi hálózatok megtámadása is rombolja a közösségeket, pl. a kalácsa-munkák feketemunkaként való kezelése és üldözése.

A civil kurázsiz, a meggyőződés-vezérelte magatartás hiánya

Hiányzik jobbra az a munkáskultúra, a szakszervezeteknek az az öntudatosító tevékenysége, amely a Nyugat civil mozgalmainak háttérében munkált – most már úgy

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

tűnik, örökre, s nem tudni, hogy a mi történelmünkben mi léphet ennek a helyébe, ha egyáltalán valami...

Magyarországon a 60-as évekre tehető a széleskörű modernizáció (iparosodás), s 1989-től rendszerváltó országunk máris a posztmodern globális korban találta magát. A polgárság mai vagyoni helyzete gyenge, s ugyanilyen a polgári (civil) öntudat és közjóra irányuló törekvések vonatkozásában is, miközben az értelmiség fokozatosan feladta társadalmi szerepvállalását (melyre egyébként erős polgárság és a közműveltség magas szintje esetén nem is lenne szükség).

Gyengülő közösséghez tartozás

Az egyszerű, jórészt homogén helyi társadalmak bonyolult, a külvilág által mindinkább befolyásolt, átláthatatlan helyi társadalmakká váltak, a helyi kommunikáció beszűkült a nivellálódás és a szegregáció következtében, s egy szolidaritás nélküli helyi élet kezdett kibontakozni. További modernizálódás helyett felerősödnek a szimbolikus ügyek, a múltban való tetszőleges és történelmileg hiteltelen kotorászás – a regresszió csalhatatlan jelei.

Változatlanul alacsony szervezetségi szint

Stagnáló (lassan hanyatló) társadalmi és civil részvétel

A ma legaktívabb generációk szocializációja és ebből következő gyakorlata jelenleg is élénk még a *social participation*, a társadalmi részvétel vonatkozásában (pl. 6000 helyi fesztivál évente!), de bátortalan és még mindig a kezdeti lépéseknél tart a *citizen participation*, az állampolgári részvétel terén. A *social participation* persze ugyanolyan fontos, mint a *civil participation*, de ha ez utóbbi lényegesen gyengébb az előbbinél, akkor arra következhethetünk, hogy a demokratikus állam működési zavarokkal küzd.

A társadalmi tőke (2004) és az emberi erőforrás minősége terén végzett kistérségi vizsgálataink (2006) megerősítik hétköznapi tapasztalatainkat: *a társadalmi tőke és az emberi erőforrás állapota romló, elhanyagolt, kevés korszerű elemet tartalmaz*. A rendszerváltás előtti társadalmi tőke és emberi erőforrás ereje, bár még működik, jelentősen és rohamosan csökken és az új fejlesztésébe nem történt jelentős befektetés. A leginkább a köz ügyeinek előtérbe kerülése hibádzik, a társadalmi tőke magánvagyonként, s nem közvagyonként való kezelése következtében. Mindezek akadályozzák a közösségek megújulását és a sodródást erősítik.

A szervezett civil társadalom fokozatos kifárasztása, a szolgáltató szerep forszírozása a támogató programok által

Lassú és bürokratikus bejegyzési procedúrák, a támogatási politikák okozta kényszerpályák, a helyi szint gyengesége, az állami feladatok átvállalása általi szolgáltató szerepbe kényszerülés (melyhez a szerény feltételrendszerrel dolgozó civileknek ugyanolyan feltételeket írnak elő, mint az állami szervezeteknek), az erőfölénnyel való visszaélés, a hatalmi arrogancia, stb. mind-mind rombolja a szervezett civil társadalom erejét és akadályozza fejlődését.

Az anómiás gazdasági részvétel

Az a társadalmi tőke, amelyik a rendszerváltás előtt Magyarország gazdasági-jóléti szerepét biztosította, a rendszerváltás után fokozatosan önmaga ellenébe fordult és mára gátjává vált a gazdasági-társadalmi fejlődésnek. Az első gazdaságra ráépülő második gazdaság, a közvagyon magáncélokra használása, az adófizetés elkerülése és mintegy legalizálása a társadalmi szereplők részéről nem csak az anómia jól felismerhető válságjelenségeiként értelmezhető, hanem a gazdasági és társadalmi fejlődés gátjaiként is, melyek nagymértékben hozzájárulnak a jelenkori gazdasági és társadalmi válsághoz.

A szolidaritás drámai csökkenése

A kollektív típusú, közös tudaton alapuló szolidaritás a modern társadalmakban mindenütt fokozatosan gyengül, de nálunk a rendszerváltással szinte egy csapásra omlott össze. Ez nem jelenti a szolidaritás totális megszűntét, hiszen a természeti katasztrófák utáni segítségben, az önkéntességben és adományozásban az ország lakossága eddig mindig példászerűen teljesített. De a mindennapokban a nem a közülünk valóval, hanem a másokkal (Rorty, 1994) történő, bonyolultabb szolidaritás nehezen, vagy egyáltalán nem működik. A gyökeresen megváltozott társadalom/közösség nehezen kiismerhetővé vált, s ez alapvetően rendítette meg a bizalmat, melynek hiányában a korábbi kölcsönös segítség gyakorlata megtorpant. S nem csak a változások brutális gyorsasága és ereje változtatta meg a szolidaritás gyakorolhatóságának feltételeit, hanem az új rendszer, a piacgazdaság legfőbb mozgatórugója, a verseny is, amely erősekre és gyengékre, sőt: „életképesekre” és „életképtelenekre”, vagyonosokra és nincstelenségekre osztja a társadalmat és magukat a helyi közösségeket is ilyen rangsorba sorakoztatja, következésképp a szolidaritást felcseréli a konfliktusokra, s problematikussá teszi, gyakran ellehetetleníti az együttműködést.

Az kirekesztettek öntudatra ébredése és önmaguk erővé szervezésének pedig annyira nincsenek meg a feltételei, hogy az szinte már naiv ábrándnak tűnik.

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

A politikai verseny romboló hatása

Harc az előnyökért, a forrásokért, a hataloméért – mindenáron. A magyar társadalom politikai kettéosztása lényegében megtörtént, az ön maga szerepét és optimális helyét folyamatosan kereső, bizonytalan civil társadalom politikai-hatalmi kisajátításának kísérlete – meg-megújuló hullámokban – még zajlik. A „divide et impera” történelmi módszerére ma is oly nyitott magyar társadalom, amelyik nem akarja-tudja újjáfogalmazni a hatalomhoz való viszonyát, hihetetlen mértékben fogékony a politikai és média hatalom manipulációira.

Az indulatvezérelt magatartás előretörése, a verbális és fizikai erőszak térnyerése

Legfőként az alárendeltségi érzést, az elveszített önbecsülést leküzdeni/kompenzálni akaró, vagy jelentőségre szert tenni vágyó, magukat áldozatként megélő, frusztrált emberek fogékonyak e manipulációkra, s mivel a politikai környezet nem épít morális gáttakat indulataik korlátlan kifejezése elé, ellenkezőleg, bátorítja azok kitörését és mögéjük áll, a verbális és fizikai erőszak rohamosan terjedni kezdett. A jelen nagy kihívása az, hogy hogyan és ki lesz képes a palackból kieresztett szellemet visszadugaszolni?

Erősödik a civil társadalom negatív oldala – egymás kizárására szervezkedő csoportok, szélsőségek megjelenése és rohamos terjedése

Sem a közösség, sem a civil társadalom, sem a társadalmi tőke nem értékelhetőek tisztán és minden megjelenési formájukban pozitív jelenségekként, hiszen ön magukba is zárkozhatnak, egymás ellen is szervezkedhetnek szélsőséges nézetek alapján. Soha sem szabad elfelejtenünk, hogy szélsőséges körülmények között a civil társadalom milyen gyorsan eredményezhet polgárháborút.

Az államhoz fűződő viszony újjáfogalmazásának képtelensége – regrediálódás

Mindezek együttes jelenléte megakadályozza, hogy az állampolgárok újjáfogalmazzák az államhoz fűződő viszonyukat, s hogy betöltsék a társadalomban és a helyi közösségekben azokat a modern szerepeket, amelyeknek alapja a demokrácia akarása és tudása; az erős szervezettségi szint és az állampolgári fegyelem (a szabályok betartása), s amelyek segítségével alkalmassá tehetnék közösségeiket a megújulásra.

Rossz társadalmi válaszok

A legaggasztóbb jelenség talán az, hogy a társadalom és az államhatalom rendre rossz válaszokat ad e jelenségekre, helyesebben olyanokat, amilyenek egy nem demokratikus, nem részvétellel működő, hanem egy felelősséget vállalni nem akaró-nem tudó, nem hosszú távon építkező, de rövid távon eredményt elérni akaró, türelmetlen és rosszkedvű, a jövőben nem bízó, jövőkép nélküli társadalomtól elvárható.

A társadalom rendért kiáll, az államhatalom pedig biztosítani akarja e rendet (ami egyébként alapvető feladata is), de ugyanilyen alapvető feladata a társadalom fegyelmezése (diszciplinálása) is, amelynek a nevelés a leghatékonyabb eszköze. S ha a közösségi-civil kultúrát akarná erősíteni, akkor a közösségi-demokratikus szocializációba, a részvétel erősítésébe, az állampolgári cselekvés ösztönzésébe, az új rendszer társadalmi tőkájének fejlesztésébe fektetne be, nem a polgárőrségek és a rendőrségek megerősítésébe, a településőr intézményének létrehozásába, a Btk szigorításába, a büntethetőség korhatárának leszállításába!

Nem csoda hát, hogy még ma is fájón érvényesek Bibó szavai:

„Mindazok, akiknek a magyar nép forradalmi megmozdulása szívéen fekszik, őszinte pillanataikban be kell hogy vallják, hogy az apátiának, a közönynek és az akaratbénaságnak olyan félelmetes falába ütköznek, mellyel szemben tehetetlenek”. (Bibó, uott: 54)

Közösségek szükségessége**A közösségek érték és normaképző szerepe**

A magyar társadalom óriási tanulási folyamaton megy keresztül a rendszerváltás óta. Napjaink vitái többek között arról is szólnak, hogy ki miért felelős? Az intézmények arra törekednek, hogy minél egyértelműbben határozzák meg saját mozgásterüket és felelősségüket, mégis, a társadalom nap mint nap szembesül olyan jelenségekkel, pl. a gyülekezési jog adta szabadság gyakorlásának extrém módjaival, amelyek rávilágítanak a jog és más intézmények korlátaira. A közvélemény előtt talán most kezd világossá válni, hogy a törvények önmagukban nem képesek megnyugtatóan szabályozni az együttélés kereteit, ahhoz közmegegyezésen alapuló normákra is szükség lenne, amelyeket az állampolgárok önmagukra nézve hasonlóan kötelező jellegűnek tartanának, mint a jog intézményét. Bemutattuk, hogy az érték és normaképzés állapota összefügg a társadalom anómiás állapotával, s ennek, valamint a többi, imént felsorolt negatív jelenségnek a hatékony mérséklését mi elsősorban a közösséghez tartozás erősítésével látjuk elérhetőnek, amely magával hozza a civil részvétel fokozódását, a „szenvedő” és „lázdó” lét helyett a „cselekvő” élet erősödését is.

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

„...közösség alatt a társadalmi tevékenységek olyan szerveződését értjük, amely lehetővé teszi az emberek számára a mindennapi élethez szükséges tevékenységi területekhez való napi és helyi szintű hozzáférést. ... Ezek a funkciók a következők: 1. Termelés-elosztás-fogyasztás; 2. Szocializáció; 3. Társadalmi kontroll; 4. Társadalmi részvétel; 5. Kölcsönös támogatás ...

Bár mindegyikük fontos a lokalitás szempontjából, ezek nem feltétlenül olyan funkciók, amelyek felett a közösség kizárólagos felelősséggel vagy hatalommal bír. Épp ellenkezőleg: ahhoz, hogy ezeket a funkciókat közösségi szinten ellássa, *a társadalmi szerveződésben szoros kötéseknek kell jelen lenniük* a helyi alapú egységek (pl. vállalkozások között): az iskolai vezető testületek, önkéntes szervezetek és szociális rendszerek között, amelyek jócskán túlmutatnak az adott közösség határain. ... nem mondjuk ... hogy ezeket a funkciókat nem láthatják el másfajta társadalmi rendszerek, pl. informális csoportok, formális szervezetek, vagy egész társadalmak. A közösségnek azonban az az egyik fő jellemzője, hogy ezeket a funkciókat a lokalitás szintjén szervezi meg.” (Warren, 1963)

A közösség nagyon emberközelű és hasznos funkciói természetesen kiegészülnek a közösség normatív funkcióival is – s ekként a legértékesebbek a közösségfejlés számára –, mert nélkülük egyik funkció sem értelmezhető. Nem kétséges, hogy ha a közösség perspektívájában gondolkodunk, mely magában hordozza a magatartásszabályokat, normákat, értékeket, a kultúrát magát, akkor sokkal tágabb horizonthoz jutunk, mint ha eleve funkcionális szempontból vizsgálódunk, a való élet gyakorlati megvalósulási szintjein. Ám a funkcionalitás horizontján is megjelenthetnek, sőt, a közösségi beavatkozás esetében meg is kell jelenjenek normatív tartalmak, mert „a beavatkozás nem kezelhető pusztán funkcionális és instrumentális megközelítésben.” (Gergely, 2006:11)

A helyi közeg, amire cselekvésük vagy cselekvésük hiánya hatással van, mindazonáltal nem húzható meg a lokális határon, mint ahogyan a helyi problémák mind-egyike sem helyben keletkezik, hanem kívül a lokális világon – nemzetközi és országos trendek érvényesülése következtében. A mai ember éppen azzal a kihívással kerül szembe, hogy ismerje és értse az egészet meghatározó tendenciákat, hatásokat, folyamatokat a maga vonatkozásában és képes is legyen cselekvően hatni az őt érintő folyamatokra. És éppen ehhez az eligazodáshoz és a nyomukban következő választáshoz szükségesek a közösség normatíván érvényesülő hatásai. „A szabad választás ... értékszemlélet hiányában értelmét veszíti... A választhatóság elvét a társadalmi normák, szabályok, keretek megléte tölti meg értelemmel. Éppen ez a normák iránti társadalmi szükséglet teszi hangsúlyossá a közösségek szerepét és szükségességét a modern társadalomban.” (Harkai, 2006: 29)

Civil társadalom – a segítő szakmák, szervezetek és a kormányzati erők támogatásának szükségessége

Bevezetőmben a közösségfejlesztésről mint a gyorsítás intézményéről is szoltam, melynek bekapcsolásával a demokratikus társadalmi átalakulás, az új kultúra megteremtésének képessége jelentősen javulhatna és csökkenhetnének a fogyatékoságaiból fakadó válságtünetek. További gyorsító intézmények például a közösségi és demokratikus szocializáció; az ingyenes/támogatott felnőttképzés; a részvétel fokozása; az intézmények és szakmák, valamint szektorok közötti együttműködés kifejlesztése; hosszú távú és helyi alapú programok bevezetése a rövidtávú és fenntarthatatlan projektmunka helyett; a helyi (települési, kistérségi) támogatási gyakorlat kialakítása; önkéntes és szakember segítők sokaságának munkába állítása stb. A közösségfejlesztés is megvannak a maga lehetőségei a közösségi kohézió erősítésére. A társadalmi kommunikáció, az egymás megismerése, a párbeszéd, a közös ügyek azonosítása, a közös cselekvés és tanulás preventív jellegét és fontosságát az érték és normaképzés, a szolidaritás és együttműködés kialakulása terén sem lehet túlbecsülni.

Egyik „gyorsító intézmény”, s így a közösségfejlesztés sem képes azonban önmagában érvényesíteni speciális hozzájárulását, ha a közösségi-civil részvételnek a kormányzat és az önkormányzatok részéről nincs morális és gyakorlati támogatottsága. Sok a jó kezdeményezés és eredményük is van már, de ezek nem érnek össze és nem hoznak létre egy új minőséget, mert a politika és az állam az állampolgárok hétköznapi tevékenységét nem hozza szinkronba a közös célokkal – már amennyiben vannak ilyenek. Sajnos nem túlzás azt állítani, hogy a társadalomirányítás mindmáig nem fordított elegendő figyelmet a társadalmi problémák közösségi irányultságú, szervezett és szakszerű mérséklésére, és nem teremtette meg hozzá a szükséges feltételeket.

A fő cél az, hogy felálljon a „helyi demokrácia” nevű színdarab valamennyi szereplője, s hogy megtanulják szerepüket, sőt szerepeiket – hiszen az egyik jelenetben döntéshozók, a következőben mások döntéseinek elszenvedői vagyunk. Ki kell épülnie a helyi cselekvési struktúráknak és az azokat kiszolgáló infrastruktúráknak is. Mivel a történelmi tapasztalatok sokáig élnek a társadalom emlékezetében, nehéz ma Magyarországon a kezdeményezés, az állampolgári szerep felvállalása, a marginalizálódott társadalmi csoportok tagjai számára pedig egyenesen lehetetlennek tűnik – segítség nélkül. Az állampolgárok bevonásának szükségességéről a leggyakrabban akkor beszélünk róla, amikor az adott közösség és tagjai alacsony részvételi aktivitást mutatnak, amikor az egymás iránti bizalom és szolidaritás gyenge; a kölcsönös segítség, a cselekvő viszonyok, az önkéntesség és a civil intézmények, hálózatok száma csekély; a lakosok nem ismerik jogait, kötelességeiket, lehetőségeiket és a meglévő (állami) intézmények elvben értük, gyakorlatilag azonban nélkülük működnek; s a döntési/ellenőrzési folyamatokban résztvevők száma alacsony.

■ CIVIL ANZI XX 1990–2010

A jelen és a jövő fő kérdése szerintünk az, hogy átalakuló társadalmunk milyen mértékben hajlandó áldozatot hozni (ez kulcskérdés!) a közösségiség és a civil társadalom sérült szöveteinek regenerálására, az eddig ki sem fejlődött képességek és funkciók kimunkálására, a társadalmi és civil részvétel erősítésére, más szóval: a társadalmi tőke megújítására, s egy korszerűbb szerkezetben való bővített újratermelésére?

Irodalom

- Bibó István (1945 [1985]): *A magyar demokrácia válsága*. In: Válogatott tanulmányok, Magvető, Budapest, II. kötet. Válogatta és az utószót írta Huszár Tibor. Szerk.: Vida István
- Citizenship Survey 2001: In Duncan Prime, Meta Zimmeck and Andrew Zurawan: *Active Communities: Initial Findings from the 2001 Home Office Citizenship Survey*. Home Office Research, Development and Statistics Directorate, London. <http://rds.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs2/acuactcomm.pdf>
- Csepeli György (2010): Társadalmi szolidaritás – összetartó társadalom. Elhangzott a VII. Nyári Egyetem a közösségi részvétel fejlesztéséért nyitó előadásaként, 2010. július 28-án. *Parola*, 3: címlap és 3–6. www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/e134d884d2d08cb5c12577c00043cf1f?OpenDocument
- Gergely Attila (2006): Közösség, megújulási képesség, részvétel. *Parola*, 4: 9–11. www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/133b5cb9af4a61d6c125722d00352353?OpenDocument#K%3%B6z%3%B6ss%3%A9g%2C%20meg%3BAjul%3%A1si%20k%3%A9pess%3%A9g%2C%20r%3%A9
- Harkai Nóra (2006): *Közösség és közösségi munka*. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest. (Parola füzetek.) www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/0a84037251c6a630c1257075002e65aa/e8fdd098c4365d20c125722f0030efa3?OpenDocument
- Mészáros Zsuzsa és Vercseg Ilona (2006): *Az emberi erőforrás állapota a Felső-Kiskunsági kistérségben*. Felső-Kiskunsági Közösségi Munkások Egyesülete, Kunadacs.
- Miszlivetz Ferenc (1999): Hozzászólás az MTV2 Mélyvíz beszélgetésében 1999. március 23-án. In: Csefkó Ferenc–Horváth Csaba (szerk.): *Magyar és európai civil társadalom*. Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja, 423–434.
- Paksi Borbála és Schmidt Andrea (2006): Pedagógusok mentálhigiénés állapota, különös tekintettel az iskolai értékátadást, egészségfejlesztést és problémakezelést befolyásoló dimenziókra. *Új Pedagógiai Szemle*, 56 (6): 48–64. <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00104/2006-06-oy-Tobbek-Fedagogusok.html>
- Putnam, R. (2004 [1993]): A prosperáló közösség. A társadalmi tőke és a közélet, *Parola*, 3:3–5. http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/cd000ad61636b5e2c1256f76003bf77c?OpenDocument
- Rorty, Richard (1994 [1989]): *Esetlegesség, irónia és szolidaritás*. Pécs: Jelenkor, Eredeti kiadás: Uő. (1989): *Contingency, Irony, and Solidarity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vercseg Ilona (2004): A társadalmi tőke (social capital) mérése magyarországi településeken. *Parola*, 3:10–15. http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/77f84e3228e213f8c1256f76003e49f0?OpenDocument
- Warren, Roland L. (1963): *The Community in America*. Chicago: Rand McNally.

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

problémák mérséklésére szinte azonnal készek voltak cselekvő és civil módon reagálni. Az e lapszámában bemutatandó civil szervezetek a következő hiányok mérséklésére vállalkoztak: ifjúságsegítés, szegénység kezelése, vállalkozásfejlesztés, aprófalvas térségek fejlesztése.

A *Menhely-interjú*ban egy szociális szolgáltató szervezet útját kísérhetjük végig a probléma érzékelésétől a szolgáltatások megszervezéséig vezető hosszú úton. Az interjú nem csak a hajléktalanok szempontjait mutatja be, azt pl., hogy milyen néhez önszerveződést, felelősségvállalást, civil gyakorlatot kialakítani, hanem hajléktalanság problémájával szembenézni kényszerülő önkormányzatok válaszreakcióit is, s hogy a civil szervezet és az önkormányzat fokozatosan milyen ellátó szerepet volt képes kialakítani az évek során, s hogy ez az immár szabályozott világ vajon nem korlátozza-e ma már a civilek mozgását. (Interjú Győri Péterrel, a Menhely Alapítvány kuratóriumi elnökével).

Az *Autonómia Alapítvány* 20 éves története során a civil társadalom, ezen belül a szegénység kezelésének problematikájával foglalkozik a kezdetektől napjainkig. Romaprogramjai modellértékűnek bizonyulnak a személyesség és a közösségi segítség együttesében. „...az Autonómia leginkább úgy írható le, mint egy szabad műhely, ahol olyan emberek dolgoznak, akik független források segítségével ki tudnak valamit próbálni, amit esetleg be lehet vezetni nagyban. Modelleket dolgozunk ki ...” (Részlet a Csongor Annával készült interjúból). Megismerhetjük továbbá, hogy a kezdeti kaotikus szabályozási (ill. szabályozatlansági) állapotok hogyan változtak és váltak erőteljesebben szabályozott, de számos vonatkozásban még ma is tisztázatlan helyzetekké. (Interjú Csongor Annával)

A *Nyíregyházi PRIMOM Alapítvány* a vállalkozásfejlesztő alapítványok közül az első. Az erőviszonyok változása, köztük a forrásteremtés lehetősége az évek során számos vonatkozásban módosították működését, de ma is „működőképes, demokratikus és szakmailag megalapozott ... 50–55 vállalkozás van az inkubátorházban egyszerre és ... 250 fölött van azok száma, akik innen kinőtték magukat.” (Interjú Kovács Istvánnal).

Az alkalmazkodási zavarokkal küzdő fiatalok életében vállal szerepet a *KAPOCS Ifjúsági Önszolgáltató Szolgálat Alapítvány* az „intézményesített személyes kapcsolat” intézménye”, mely „segítő találkozást, önkéntességet, alternatívát és önkifejezési lehetőséget kínál célközösségének”. A „Kapocs-szisztéma” olyan segítő eljárások rendszere, melyben a fiatal nem kliensként vesz részt, hanem a szabadidős programok résztvevőjeként, miközben önkéntes tevékenységet is vállal – egyszerre segített és segítő. A Kapocs az „igénybevevők” szempontjaiból indul ki, „szivárgó szolgálatot” nyújt. (Interjú Szabó Andrással)

A *Zalai Falvakért Egyesület* a rendszerváltáskor önállóvá vált aprófalvak új mozgástereinek kialakításában, a települések önmagukra találásában, a helyi közösségek felélesztésében és a közösségek fejlesztésében vállal segítő szerepet. Területfejlesztési és vidékfejlesztési program, falugondnoki hálózat, közösségi szempontú munkahelyteremtés: teleházak, közösségi terek, információs pontok működtetése jellemzik

CIVIL ANZIXX 1990–2010 ■■

munkájukat. Az országos közösségfejlesztői hálózatban való részvételük során évente 15–20 helyi fejlesztési folyamatot kezdeményeznek és segítenek. (Interjú Szeder-Kummer Máriával).

Az interjúk élményszerűen mutatják be azt, hogy hogyan találták meg e szervezetek saját küldetésüket; hogyan alakították ki működésüket; mennyiben határozta meg egy-egy vezető személyiség a szervezeti működést; mennyiben tudták demokratizálni szervezetük munkáját; hogyan reagáltak a finanszírozási rendszer változásaira; hogyan alakult kapcsolatuk az állammal és a többi civil szervezettel, és egyáltalán: milyen kapcsolatrendszert építettek ki; hogyan hatott rájuk a verseny a forrásokért, az egyre bürokratikusabbá váló szabályozási rendszer, a fokozódó adományozói kontroll; hogyan őrizték meg civil hozzáállásukat; hogyan alkalmazkodtak a változó-nehezedő körülményekhez, miközben maguk is változásokat idéztek elő.

■ HÚSZÉVES A MENHELY ALAPÍTVÁNY

■ Beszélgetés Győri Péterrel, a Menhely alapítvány kuratóriumi elnökével

■ Csongor Anna

■ Az első hónapok

■ **CSZ: Hogyan jött létre a Menhely Alapítvány?**

GyP: A közvetlen előzmény az volt, amikor nyolcvankilenc december elején a csövik ülő demonstrációba kezdtek a Blaha Lujza téren, mert kiszorították őket az úgynevezett fejpályaudvarokról, elsősorban a Keletiről és a Déliről. Úgyhogy szépen felültek a metróra, bementek a Blahára, és ott ülő demonstrációba kezdtek. És akkor ott kezdődött egy tárgyalássorozat. A tárgyalássorozatot megelőzte, hogy a rendőrök ki akarták őket zavarni, de aztán végül is úgy döntöttek, hogy nem indítanak rendőri akciót. Azaz odamentek a rendőrök, de aztán végül visszaparancsolták őket. A város polgárai pedig etették őket, vittek nekik pokrócot... Ez beleilleszkedett abba a demonstrációsorozatba, ami akkor már volt az országban mindenféle ügyekben, de azért meg is lepte a népeiséget, hogy csövik, meg hogy a Blaha Lujza téren ott aludtak, letáboroztak.

És akkor én, aki részben szetáztam, részben viszont valahogy talán volt is valami kapcsolatom a Fővárosi Tanáccsal, elkezdtem közvetítő szerepet vinni a demonstráló csövik és a Fővárosi Tanács között. Azaz hát ehhez emlékezni kell az akkori viszonyokra. Pártöntés volt, még a Politikai Bizottság is a napirendjére tűzte a Blaha

Lujza téri demonstráció kérdését és a hajléktalan ügyet, de végül a Fővárosi Tanácsra bízta, hogy valamit csináljon ezekkel az emberekkel.

Asztal melletti tárgyalássorozat kezdődött. A demonstrálók küldötteket küldtek a fővároshoz. Ott ültek a fővárosi emberek, meg a hajléktalanok, meg én, hogy mi legyen a megoldás. Ők azt akarták, hogy egyrészt ne küldjék el őket a pályaudvarokról, másrészt meg lakást akartak. Ekkor még volt lakáselosztási rendszer, és nekik nem volt lakásuk. A tárgyalások eredménye hosszú-hosszú kacskaringók után az volt, hogy valamilyen ingatlant kerít a főváros. A párt, az utódpárt, az MSZP részben volt MSZMP ingatlanokat ajánlott föl. És akkor körbenéztük ezeket a helyiségeket, a Mezei Gyuri, a Zsiráf meg én. Elfogadhatatlanok voltak, ötven négyzetméteres pártirodák.

Végül a VIII. ker. Vajdahunyad utca 3. szám alatti volt munkásőr laktanya elfogadhatóbbnak tűnt. Addigra már nemcsak az MSZMP-t, hanem a Munkásőrséget is megszüntették, és éppen ürítették ki a volt munkásőr laktanyákat. Ez nagyon nehéz fordulópontra volt, akkor már Ottilia is, Solt Ottilia is bedobta magát nagyon erősen. Penge helyzet volt: ha nem fogadják el a Vajdahunyad utca 3. szám alatti ingatlant, akkor mégis rendőri akcióra kerül sor. De nem volt világos, hogy miért is fogadnák el ők azt, amikor lakást akarnak.

Ez a szakasz közel két hét lehetett. Ezalatt egész kis ellátás, táborozásos hangulat alakult ott ki. Kerülgették őket az emberek, mások meg odamentek, beszélgettek. „Mit csinálnak? Miért demonstrálnak?”. Vittek nekik szendvicseket, voltak régi szetások, de nem csak szetások, az új pártok emberei, akiket előtte én nem is ismertem, akik elkezdtek termoszban kávé, teát vinni, meg szendvicseket, takarót... De hát azért ez nem volt egy happening, mások ezt megrökönyödve nézték.

Ottiliának azért kellett bedobnia magát, mert billenékeny döntési helyzet alakult ki, hogy akkor elfogadják-e a Vajdahunyad utca 3-at, mint ingatlant, ami nem lakás vagy sem. És ráadásul még az is volt, hogy nem lehetett oda csak úgy beköltözni, mert az még beköltözhetetlen volt. Rövid időre el kellett menni egy csepeli szakmunkásképző intézmény tornatermébe. Ez viszont teljesen bizalmi helyzetet követelt, hogy hajlandók legyenek a demonstrálók elhinni, hogy ez nem átverés, tehát hogy ott a tornateremben, Csepelen csak pár napig kell lenni, amíg kiürítik a Vajdahunyad utcai ingatlant. Félték, hogy abszolút átverés. Ehhez azért már kellett az Ottilia, meg néhányan, akikben megbíztak. A tanács embereiben meg a rendőrségben nem bíztak meg.

CSZ: Visszatérve a demonstrációhoz, a demonstráció teljesen spontán alakult? Hogy van az, hogy a hajléktalanok demonstráltak '89-ben? Milyen hajléktalanok, hogy demonstrálnak? Manapság már egyáltalán nem demonstrálnak a hajléktalanok.

GyP: Teljesen spontán. Annyi közünk lehet, hogy van hozzá, hogy mielőtt a hajléktalanok demonstráltak volna, azelőtt tulajdonképpen a Kőszeg Feri és én kimentünk a pályaudvarokra, ahol a rendészek elkezdtek kiüldözni a hajléktalanokat a pályaudvarokról. Én ott csak segítő voltam, a Ferinek ez teljesen simán ment akkor már – még '89-ben vagyunk – hogy ő odamenjen és a csöviket kiüldöző rendőrökkel

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

leálljon tárgyalni, hogy legyenek szívesek ezt ne csinálják. És akkor emberi jogi védelmet elkezdett ott biztosítani.

CSZ: Mint magánember...

GyP: Mint Kőszeg Ferenc. Mint ellenzéki, mint az SZDSZ, ügyvivője, mint Kőszeg Ferenc. Én ebben megint csak ilyen hajléktalan- vagy lakás dolgokkal foglalkozó segéd-erő voltam jelen, de a Feri ezt meg tudta csinálni. Én segítetttem neki, hogy hova menjünk, meg hogy ha egy hajléktalannal beszélni kellett, inkább én beszéltem a hajléktalannal, ő meg a rendőrrel. Ő tudott beszélni a rendőrrel, tudott és mert.

Ez többször megtörtént, de ez nem jelentett semmit a demonstráció szempontjából. Bár lehet, hogy emiatt is egyes pályaudvarokon csövező hajléktalanok úgy gondolták, hogy ők politikai védelemben is részesülhetnek vagy részesülnek. Amit egyébként amúgy is gondoltak. Az volt az alap, hogy ha másnak lehet, akkor nekik miért ne lehetne. Nagyon sok minden zajlott abban az időszakban. Ha más előállhatott a követeléssel és demonstrálhatott vagy tiltakozhatott, vagy különböző formákban megpróbálta érvényesíteni az egészen más típusú, akár demokratikus, politikai vagy egyéb akaratát vagy szándékait, akkor hát ők meg miért ne.

Az a másik kérdésed, hogy manapság nem szokás, nagyon fontos dologra hívja fel a figyelmet. Később is voltak hajléktalاندemonstrációk az elmúlt húsz év alatt, egyre kevésbé, de voltak. De azok sokkal inkább bajkeverős és inkább szervezők által kavart-kevert demonstrációk voltak.

Ez azonban lényegében teljesen spontán demonstráció volt. Nem csak külső szervezés nélküli, hanem a hajléktalanokon belül sem az volt, hogy hangadó emberek szervezték volna, hanem ehhez képest is egy eléggé spontán, kollektív akció volt, mindenféle külső vagy akár belső bajkeverő nélkül. Nagyon öntudatos emberek voltak. Ezek az emberek mind káemkások voltak korábban, kiszorítottak voltak. Messze nem voltak olyan lepukkadtak, mint később a hajléktalanok. Városi vagányok voltak, de úgy voltak városi vagányok, hogy volt köztük, aki 15 éve városi vagány volt. Volt köztük fiatal városi vagány is, volt köztük olyan is, akik már ki-be jártak korábban börtönökből, de akár csak a káemká miatt. Kicsit csavargók, városi vagányok. Erős, markáns, rettentő erős egyéniségű és öntudatú emberek voltak a nagytöbbségben.

CSZ: Senki nincs már meg?

GyP: De, például maga a Csövi is megvan, már hogy tudhatóan megvan. Lehet, hogy más is megvan, csak elveszett a szemünk elől. Azért nagyon sokan közülük, és ez nem jó bizonyítvány, nagyon sok közülük hosszú ideig ott élt a szemünk előtt, tehát klienssé vált 10–15 évig. Csövi már nem kliens, persze, mert már lakása is van, meg vállalkozása is volt, meg már minden volt. De sikertörténetről nem tudunk beszámolni.

CSZ: Hány ember demonstrált?

GyP: Nem volt több tizenötnél. Váltották egymást, tehát ennél több emberről volt szó, de egy időben ott több nem tartózkodott tizenötnél. Az történt, hogy akkor elindultunk a csepeli szakmunkásképző irányába, és tőlem ne kérdezd, hogy hogyan

és miért, amikor vége volt a demonstrációnak, mire megérkeztünk Csepelre, addigra voltak már olyan százan-százötvenen legalább. Valami egészen más helyzet alakult ki...

Közben félig-meddig kiürítették a Vajda 3-at, illetve mi magunk ürítettük ki. A Menhely majdani első dolgozói bemehettünk ebbe a munkásőr laktanyába, és szépen ki kellett pakolni a rengeteg fegyverállványt, és mindent, amit otthagytott a Munkásőrség. Teherautókkal elvitték, ágyakat szereztünk, a Fővárosi Tanácson keresztül kórházakból. Akkor jöhettek az emberek a tornateremből, jöttek is. A Vajda 3-ba körülbelül negyven-ötvenen érkeztek meg. Útközben a többi másfele távozott.

Ha elhamarkodnám, akkor azt mondhatnám, hogy akkor tehát megnyitottuk ott az első menhelyet. Ez volt december legvégén, december-január fordulóján. De ez elhamarkodott kijelentés lenne, mert azt se tudtuk, hogy mi az, hogy menhely. Egész egyszerűen csak arról volt szó, hogy beköltözhetek oda a hajléktalanok, és elkezdtünk egyfajta ügyeleti rendszert, önkéntesként ügyeletezni.

Közben tovább folytak a tárgyalások egyébként a Fővárosi Tanáccsal, mert hát akkor most valahogy üzemeltetni is kell ezt a dolgot. Tulajdonképpen ez volt a fontos kérdés a Menhely Alapítvány szempontjából, mert ez elvileg lehetett volna egy fővárosi tanácsi intézmény is. A Fővárosi Tanácsnak voltak idősotthonai, meg fogyatékos és pszichiátriai otthonai. Akkor ezek még úgy együtt voltak. Tehát voltak intézményei, és ez lehetett volna egy újabb intézmény, de akkor még egyáltalán nem létezett, nem is ismertük azt a szót, hogy hajléktalan vagy hajléktalan ellátó intézmény. És a Fővárosi Tanács sem gondolta, hogy egy intézményt akarna alapítani. Ez eszébe nem jutott. Elhelyezésről volt szó. Meg kellett találni a formáját, hogy ez a létesítmény hogy működjön, hogy üzemeljen.

Arra hajlandó volt a Fővárosi Tanács, ahogy azt már korábban is tette, – tehát ezelőtt a történet előtt, amit elmondtam –, hogy pénzt adjon valamilyen célra. Amikor például itt voltak az endékás menekültek és menekülttábori helyzet volt. Már '89-ben volt olyan, hogy népkonyhát nyitott, mondjuk a Vöröskereszt és a Fővárosi Tanács adott hozzá néhány millió forintot. Tehát az, hogy a Fővárosi Tanács ad pénzt, hogy üzemeljen valami, ez úgy a lehetőségek között volt.

A közvetlen tárgyalópartner, az operatív tárgyalópartner nem a fővárosi tanács elnöke, Bielek József volt, hanem egy főtisztviselő, az egészségügyi osztályvezető. Mert akkor nem volt még szocpol és ügyosztály se. De a végső tárgyalópartner föltétlenül Bielek volt.

Az egyik legemlékezetesebb számomra az volt, hogy naponta folytak ezek a tárgyalások, és amikor karácsony előtt kitört a román forradalom, akkor az egész tárgyaló delegáció bement a tanácselnök irodájába, és ott nézte a tévét. A tévé megszakította az adását, mi megszakítottuk a tárgyalásokat, és ott néztük december 22-én... Együtt. Hogy Romániában kitört a forradalom, és mi a helyzet. Aztán visszaültünk a tárgyalóasztalhoz.

Ekkor már arról tárgyaltunk, hogy hogyan is működjön ez az intézmény, a Vajda. Az emberek ott laktak az ágyakon, a Vajdában, volt ügyelet, azaz voltak önkéntesek, akik ügyeleteztek. És mi közben meg tárgyaltunk. Ez a mi inkább én voltam, aki

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

ment be naponta és tárgyalt, hogy hogy legyen ez finanszírozva, fönntartva. Napközben ezer telefont le kellett bonyolítani. Matracokat kellett szerezni, ennivalót kellett szerezni, ágyat kellett szerezni. A közüzemi művekkel el kellett kezdeni elintézni a dolgokat, hogy majd ki fizeti a számlát. Mindenféle eszközöket kellett gyorsan beszerezni.

A formális megalakulás

CSZ: Mondjuk egy negyvenfős, most fapadnak nevezett dolog volt a fejedben? Mi volt, hogy akkor ez most mi lesz? Mire kértél pénzt, mire próbáltatok támogatást szerezni?

GyP: Csak arra gondoltunk, hogy ki tudjuk fizetni a közüzemi díjakat, arra, hogy valamilyen ennivalót tudjunk adni rendszeresen vagy karitatív alapon, tehát vagy adományként, vagy ha kell, akkor beszerezni. Meg gyógyszereket. És aztán, amikor haladtunk előre – ez napok vagy hetek –, látszódtott, hogy itt azért kellenek ezek az ügyeletesek, tehát bérköltségre is szükség lesz. Tehát azok ugyan önkéntes emberek voltak, de valahogy majd őket is fizetni kell.

De nehogy azt hidd, hogy valami költségvetést nyújtottunk be a fővárosnak. Erről szó sincs. Arról volt szó, hogy esetleg erre a költségvetésből adjanak – mondjuk – hárommillió forintot. De ez nem azt jelenti, hogy tizenkét hónapra, hanem, hogy kell hozzá egy összeg, hogy ez az intézmény úgy egyáltalán üzemeljen. De még nem is tudták hová, kinek adni ezt az összeget.

Nem tudtunk mást kitalálni, mint hogy valamilyen egyesületet vagy alapítványt kéne alapítani ahhoz, hogy ennek olyan értelemben szervezeti formáját adjuk, hogy a pénznek legyen hova bejönnie, és egyszerűen a számlákat legitim módon lehessen elszámolni.

Ezt, hogy valami szervezeti forma kell, ha pénz forog, akkor valamilyen szervezeti formára van szükség, ezt a Szetából tanultuk meg. Ezt az Ottilia is tudta és én is tudtam, hogy ez mivel jár. Egy egyszerű könyveléssel, bizonyos tisztségekkel, alapszabályokkal. Tehát tulajdonképpen a Szetából nagyjából tudtuk, hogy mi kell egy ilyen civil szervezethez. Ehhez mondanom kell, hogy a Szetának jogilag nem volt civilszervezeti formája. De a működésből tudtuk, hogy mi kell, hogy ez működjön. A mi oldalunkról.

De a történetben a másik oldal volt a fontosabb. Nevezetesen az, hogy a Fővárosi Tanács egyértelművé tette a tárgyalások során, hogy nem akar intézményt alapítani. Mi azt gondoltuk, hogy válságot menedzselünk. Mi nem alapító szándékkal indultunk neki, válságot menedzselünk civil emberekként. Az volt a fejünkben, hogy kompromisszumos alapon besegítjük ezeket az embereket egy ingatlanba, amit valahogy a párt, meg a tanács, meg a nem tudom kik, odaadtak, mi segítünk ezt be rendezni, rendet is tartani egy kicsit. De aztán majd a Fővárosi Tanács csinálja. Kiderült, hogy erről szó nincs. Pénzt hajlandó adni, de egy új intézményt egyáltalán nem akar alapítani.

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

nem az ősidőkben voltunk, és akkor már rendesen, tehát nem kápóként, hanem munkatársként tudott dolgozni a Menhelyben.

De visszatérve a szervezet alapításhoz volt az öt alapító szervezet. Tulajdonképpen abból négy ember volt, ezt azért mindenképp hangsúlyoznám, konkrét hús-vér emberek, mert az Ottilia, az Iványi, a Mezei Gyuri, én, ezek emberek voltak, akik mögött voltak szervezetek, mint a Szeta vagy az Oltalom vagy a CSSK vagy a Hajléktalanokért Társadalmi Bizottság. Ezek közül a Szeta nem is volt igazán jogi személy. Az Oltalom egyesület jogi személy volt. Az Újpesti Családsegítő Központ jogi személy volt, de tanácsai intézmény. A Hajléktalanokért Társadalmi Bizottság a mai napig nem jogi személyiség, ez egy baráti társaság.

És akkor én megírtam az alapító okiratot, valamilyen minta alapján. Egy jogász segített. Az be lett adva, és egyébként annak idején ezt napok alatt el is fogadták a bíróságnál. Ez arra való volt, hogy akkor jól van, van egy ilyen alapítvány, akkor majd ez kapja a pénzt, majd a Fővárosi Tanács költségvetéséből erre adnak pénzt az alapítványnak, és az alapítvány majd valamit kezd a Vajda 3-mal.

Ez merőben új helyzet volt. Ez azt jelentette, hogy egyszerre csak a mi felelősségünké vált, hogy mi történik a Vajda 3-ban. Nincs erre elég időnk, hogy elmondjam, hogy pszichésen ez mit jelentett. Ottilia egészen mást csinált, politizált, és Iványi is elsősorban politizált, konkrétan nem nagyon vett részt ebben az egészben, de nagyon jótékonyan adta hozzá a nevét. Gyuri dolgozott a CSSK-ban, kivéve, amikor tornateremben ügyeletezett. Én meg tulajdonképpen elvileg épp a szociológiai intézetben kutatóként dolgoztam. Tehát éppenséggel nem arra kalibráltuk magunkat, hogy egy Vajda 3-ban üzemelő létesítményt infrastruktúrával, fenntartással működtessünk, és főleg, hogy az emberi viszonyokat menedzseljük.

Tehát úgy beleestünk. Voltak önkéntesek, akik már a demonstrációhoz is csapódtak, és aztán jöttek, és ügyeleteztek ott a Menhelyben. Közülük kettőt név szerint megemlítek, mert a mai napig oszloposai a Menhely Alapítványnak. Egyik volt az Irén, a Kártyás Irén, a másik a Gurály Zoli. Ők jöttek, és ügyeletet adtak, és persze mások is, sokan mások is, aki azóta egész mást csinálnak. Civilekről beszélek, szociális munkás nem volt ezek közül egy sem, vagy talán a Gyuri az volt, de általában nem szakemberekről beszélünk. És akkor ott kiderült, hogy a csövik, akik beköltöztek a Vajda 3-ra, azt a magukénak tekintették, azaz nem egy intézménynek, hanem mondjuk egy legálisan elfoglalt háznak, egy engedéllyel elfoglalt háznak. Ami az övék. És legfeljebb segítő személyzet van, de azok nem tulajdonosok.

Őket nem érdekelte, hogy alapítvány, meg alapítjuk ... Az igen, persze, hogy segítsünk abban, hogy legyen enivaló, meg hogy működjön az épület. De ennyi. És akkor tulajdonképpen a Vajdában botrány botrányt követett. Egy infernó alakult ki. Rettentő nehéz emberek sodródtak ott össze. Férfiak és nők. Semmilyen koncepció vagy elgondolás nem volt, szóval együtt laktak. Voltak párok, meg nem párok. Voltak fiatalok és idősebbek. Természetesen fogyasztották az alkoholt, élték az életüket. Ez nem egy intézmény volt, ez egy engedéllyel, legálisan elfoglalt ház volt.

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

igen erős korlátok között szabad emberként, és végül is kliensekké váltak, ez hónapok alatt megtörtént.

CSZ: Mondjuk '90 tavaszára?

GyP: '90 tavaszáig már ez így alakult. Bár akkor ez még egy folyamat volt, de akkorra már az önkéntesekből fizetett alkalmazottak lettek. Félutas helyzet volt, hogy ki az úr a házban, tehát csak minimális rend volt, annyira, hogy augusztus végén be is kellett zárunk. Mert nem volt igazából intézményi működés. Tehát már volt házirend, már volt stáb, az önkéntesekből, már volt valamilyen rendszer az egészben, de hát ezt messze nem tartotta be folyamatosan mindenki.

Azért kellett augusztusban bezárunk, mert végül is az történt, hogy újra kialakult az a penetrancia, káosz vagy infernó vagy zűrös működés, ami a legeslegelején, januárban. Tehát ez nem úgy volt, hogy egy egyszeri szülés, és aztán onnantól kezdve folyamatosan világos minden. Augusztusra praktikusán szétverték a házat. Bezártunk, és úgymond följújtottunk. Nyersen beköltöztünk egy úgy ahogy leszerelt teljesen alkalmatlan munkásór épületbe, ami a mai napig is totálisan alkalmatlan. Tehát ott egy picit föl kellett újítani. Vizesblokkok, de csak minimálisan. Augusztusra mindent ledolgoztak. Nyoma nem volt a maradék vécéknek sem, nem lehetett fürdeni. Ajtók le voltak szerelve, ablakok ki voltak szedve, szóval ez úgy följújtás, hogy egyáltalán újra alkalmassá kellett tenni, hogy lakjanak benne.

Ezt a Fővárosi Tanács fizette. Folyamatosan, tök fura módon egyébként, adta hozzá a pénzt, ha kellett. Tehát mit tudom én, egyszer februárban, aztán májusban... Leveleket kellett írni, telefonálni kellett, és akkor adták, különösebb hosszú eljárás nélkül. Ezek nem voltak nagyon nagy pénzek egyébként, de adtak pénzt.

Az intézményi rend megszilárdulása, az alapítványi funkciók újradefiniálása

GyP: Nyáron már ők kliensek voltak. Akkor már mi voltunk a házigazdák, de erőtlen házigazdák voltunk. Folyamatosan fölbukkant ez a téma az ő részükről is, mert hatalom átvétel történt, az volt a kérdés, hogy kinél van a hatalom.

CSZ: Ez jogos kérdés, nem ?

GyP: Nagyon priméren, élesen kell ezt elképzelni. Tehát odaáll eléd Tuka Zsiga, a két méter húsz centis Tuka Zsiga, és azt mondja, hogy „mit kerestek itt?”. Mondja mondjuk három már épp valamennyire fizetett önkéntesnek, hogy mit kerestek itt? „Miért ti mondjátok meg, hogy hánykor lehet bejönni?” Nem sok szabály volt. Miközben, mi arra építettünk, a legkezdete után nem sokkal, hogy a házirendet ők is akarták. Csak hát amit akarok egyszer, azt nem biztos, hogy két hét múlva is úgy akarom, főleg ha én csinálom.

Tehát folyamatosan zajlott ez a „ki az úr a háznál” típusú dolog. Ennek meg is lett a következménye, mert egész egyszerűen szét lett verve, fizikailag szét lett hordva a ház. És akkor augusztustól össze lett rakva. Nem sok ideig volt zárva, két hét, talán három.

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

úgy beszélgettünk velük, mint nehéz emberekkel, nem feltétlenül úgy, hogy ők most intézménylakók, hanem hogy együtt akarunk valamit, és egyébként nem tudjuk pontosan, hogy mit akarunk. De azt biztos, hogy akartatnánk, hogy ez ne menjen gallyra, hogy ne robbanjon föl, ne szedjék szét két nap alatt az egészét. És akkor ebben a szakaszban valahogy ezeket kellett megbeszélni közösen.

Mindig is volt mozgás a lakók között, de augusztus után ez jelentősen lecsökkent. Ezt a megszilárdulást azzal is jól lehet példázni, hogy akkor már megvolt, hogy hány férőhely van. Lehet, hogy nem így hívtuk, de hát hány ágy van. Kik jönnek vissza, ki hol lakik, ott a házon belül. Tulajdonképpen egy állandó társaság. Az állandó társaságot úgy kell elképzelni, hogy ha valaki kipörgött valami miatt, vagy egyszerűen csak elment, akkor bejöhetett más. Nem valami felvételi rendszeren keresztül, hanem ha valaki be akart jönni, és volt ágy, akkor bejöhetett, és ott alhatott.

CSZ: Most '90 augusztusa után vagyunk, és megszilárdult valami.

GyP: Igen, valami intézményi működés elkezdett kialakulni. Már volt vezető meg stáb, meg ilyenek. De tulajdonképpen eléggé megváltozott a szervezet, meg a szervezeti működés is. Mert mindeközben zajlottak az országgyűlési választások. Az országgyűlési választásokat követően Iványi Gábor, meg Solt Ottilia a parlamentbe kerültek. Ez az Ottiliánál semmiképp nem jelentette azt, hogy ne jött volna a Vajdába, de azért rengeteg elfoglaltságot jelentett. Nemcsak a parlament, hanem az SZDSZ, meg mindenféle, amivel ez az időszak a számukra járt.

Ottilia a megalapítástól úgy tekintett a Menhely Alapítványra, hogy ez egy Szeta filiálé vagy leágazódás. Én lakás-, meg hajléktalan ügyekkel foglalkoztam már előtte, és akkor az én nevemmel meg az én elnökségemmel létrejön egy ilyen szervezet. Annyiban ez egy érdekes és új leágazódás volt, hogy míg a Szetának önmagában nem volt jogi formája, és ennek lett egy jogilag is létező leágazódása. Lakhatási céllal, hogy fedélt adjon az emberek feje fölé. És valahogy adódott, hogy ezt én csináljam.

Ez így volt leosztva. És akkor még az volt a két parlamenti képviselőn túl, hogy én novemberben képviselő lettem a Fővárosi Önkormányzatban, ami azért szintén elég sok elfoglaltságot jelentett. És az is volt, hogy – ez most nem tartozik szorosan a Menhely Alapítvány történetéhez, de nincs tőle nagyon messze – hogy amikor én bementem a Fővárosi Önkormányzatba mint képviselő, akkor én még nem tudtam, hogy hogy működik egy képviselő, úgyhogy csináltam egy hajléktalanügyi előterjesztést. És a Fővárosi önkormányzatnak, az első előterjesztése az egy hajléktalanügyi előterjesztés volt. Aminek volt valami tizenvalahány határozati javaslata, amelyek pontosan illeszkedtek ahhoz, amit eddig meséltem.

Tehát most azon túl, hogy a MÁV-tól meg kell szerezni ingatlanokat, meg mindenféle ilyen teendők, azon túl pénzekről is szólt, hogy hány millió forintot kéne adni ilyen szervezetnek, olyan szervezetnek. Gyurival együtt írtuk ezt az előterjesztést. Szóval tizenvalahány határozati javaslat volt. Összeültünk, hogy mi kéne, mire lenne szükség és akkor így alakultak ki ezek a határozati javaslatok, amiket rögtön teljesen egyhangúlag elfogadott a Fővárosi Önkormányzat.

Nagyon fontos fordulat volt persze, mert ez azt jelentette, hogy innentől kezdve már a Főváros, ha mai szempontból nézem, kicsit anarchikusan, de már tudatosan, legitim módon kezdett foglalkozni ezzel. Elég furák azok a döntések és határozatok, de azért legitimek. És ehhez hozzátartozik az is, amit azért szintén mondanom kell, hogy ugyan mi ott egy Földi Mária nevű egészségügyi főosztályvezetővel tárgyaltunk még december-januárban, de miközben vele tárgyaltunk, akitől totál idegen volt az egész helyzet, főleg nyugalmat akart, és, hogy ne legyen ez a balhé, aközben mögötte volt legalább két olyan ember, akik már ott dolgoztak akkor már egy-két év óta. Fiatal ELTÉ-s szocpolosok vagy szocmunkások, szóval akik az ELTÉ-n '86-tól indult képzésből jöttek. Komár Mari és Szabó Judit, akik az apparátusban beosztottként dolgoztak, és akik iszonyú nagy segítőtársaink voltak. És amikor jött az önkormányzati rendszer, tehát a fővárosi rendszerváltás, akkor még mindig Földi Mária volt a főnök, de ez a két benti ember, akikkel mi együtt gondolkodtunk, dolgoztunk, sőt, volt, amikor négyesben ültünk le, iszonyú sokat segített a helyzetmegoldásokban. Ők egyáltalán nem úgy fogták föl, hogy ez valami idegen, távoli és ezzel csak muszájból kéne foglalkozni. Egészen más koponyák voltak. Ők nem voltak hatalomban, amikor a tárgyalások zajlottak, tehát azokat befolyásolni sem tudták, de azért nagyon jó háttérrel tudtak nyújtani. Ők értettek ahhoz, hogy hány forint, meg mire, meg honnan lehet megszerezni egy ágyat, hogy kell fővárosilag elintézni dolgokat.

A konszolidált alapítványi működés kezdete

Visszatérve a Menhely Alapítványhoz, ezután már nem volt kérdéses, hogy amikor '90–'91 fordulóján el kellett készülni a '91 évi fővárosi költségvetésnek, akkor abba be kellett építeni a Menhely Alapítvány egy éves költségvetését. Nem én állítottam össze, nem is a kuratórium, igazából a Komár Mari és a Szabó Judit agya vagy látásmódja, szakértelme kellett ahhoz, hogy nagyjából meg tudják becsülni, hogy hány forintra van szükség egy ilyen dologhoz, hogy egész évben működjön. És akkor ez be lett építve a költségvetésbe.

És innentől kezdve jön az a fordulat, hogy elkezdődtek a konszolidált kuratóriumi ülések. Persze én nagyon figyeltem arra, hogy mik a jogi előírások egy alapítványra vonatkozóan, hogy kell működnie, a kuratóriumnak hogy kell működnie, mik a szabályai, könyvelés, tehát mindaz, ami a törvényben le volt írva. És azt nem is kellett nekünk mondani, az érthető volt. Gyuris Tamás, aki vezette a Vajdát, készített egy éves beszámolót. Egy szakmai beszámolót. És javaslatokat is tett, hogy hogyan kéne tovább működtetni a Vajdát és ezt a kuratórium, ezt a szakmai javaslatot természetesen megtárgyalta.

CSZ: Kik volt a kuratóriumban?

GyP: A kuratórium tagjai abban az időben az alapítók voltak. Még nem volt az a későbbi szabály, hogy az alapító tartson távolságot. Az alapító okiratban is ők a kurátorok. Én az egyik alapító vagyok és kuratóriumi elnök is vagyok. Ma ez már érde-

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

kesen néz ki. Az alapítók tartottak kuratóriumi ülést. Ezek lényegében szakmai megbeszélések voltak.

CSZ: Tehát az operatív dolgokba nem szóltatok bele?

GyP: De bebeszoltunk, én aztán végképp bebeszoltam. A napi dolgokba persze nem, ott se voltunk. De a kurátorok ebben a szakaszban már nem foglalkoztak az intézménnyel, összejöttek mint nagyon jóindulatú szakemberek, és abszolút involváltan szakmailag megtárgyalták a Tamás elképzeléseit. De nem voltak bürokratikus menetek, mert a Tamás is közülünk való volt, egy társaság volt, tehát nem az volt, hogy igazából jelentést tett és akkor megbeszéltük.

Párhuzamos és találkozó történetek. A fővárosi hajléktalanellátás kezdetei

CSZ: Akkor még mindig ez volt az egyetlen hajléktalanokkal foglalkozó intézmény vagy addigra már volt más is?

GyP: Nem voltak még tisztán hajléktalanokkal foglalkozó intézmények, de volt más, ekkor már volt más, csak az éppen nem volt intézmény.

Van egy melléktörténet, párhuzamos történet, ami kicsit később indul. Amikor a Déli-pályaudvaron kezdtek el demonstrálni a hajléktalanok. Ahol a Nagy Bandó András involválta magát. A Déli-pályaudvari demonstráció alkalmával szintén az előbb említett emberek, tehát Földi Mária, Komár Mari, Szabó Judit valahogy egy használaton kívüli néphadsereg laktanyát szereztek meg. Budaörsön. A Déli-pályaudvaron eleve sokkal nagyobb tömeg, 100–150 ember demonstrált. De mire ők kiértek Budaörsre, addigra voltak háromszázan. Az nagyon nagyon sok ember!

Háromszáz nagyon problematikus ember töltötte meg a budaörsi volt laktanya barakkjait. Ezek egészen penetránsak voltak, ott minden abúzus minden irányban előfordult. Ott egyébként szintén önkéntesek dolgoztak, de az egy rémtörténetté is alakult, amit most nem fogok elmesélni. Az ismert nevek közül, aki ott kezdte el a hajléktalanügyi pályafutását vagy érintettségét, az a Joli. Oross Joli adott ügyeletet a budaörsi táborban. Ugye én, aki eggyel előrébb voltam, legalábbis már hetekkel korábban voltam hasonló helyzetben, mentem ki a Jolihoz segíteni, főleg lelkileg. Hogy hogyan lehet azokat a rettenetes helyzeteket és emberi állapotokat és hihetetlen mennyiségű agressziót és borzadályt menedzselni, ami ott volt.

Az nagyjából menedzselhetetlen volt, de Joli heroikus, bóbíta lélekkel heroikus küzdelmeket vívott ott. Nem ő volt ott a vezető, ő ott „csak” ügyelt, de végül is az ő vállára zuhant sok minden. Az fontos mozzanat volt, hogy akkor már megvolt a minta, hogy Menhely Alapítvány. És a budaörsi laktanyában nem volt meg az a társaság, akik egy ilyen típusú szervezetet létre tudtak volna hozni. Akkor már volt ez a minta, mi ezt javasoltuk is.

A főváros erre elvileg még akár nyitott is lett volna, de nem volt ott az az öt vagy hat ember vagy valakik, most azt is mondhatnám, hogy nem volt ott a Mezei, az Iványi, a Solt, én, ez a négy-öt ember vagy valakik, akik létrehoztak volna ott egy

szervezetet. És ez azért fontos, mert ez aztán teljesen szét is ment. Minden hátrányát végig kellett nézzem Budaörsön, ami abból következett, hogy nem jött létre egy olyan szervezeti burok, egy védőburok, ami pénzügyileg, a pénzügyi folyamatokat tisztán lebonyolítja, illetve szervezetenként valahogy egy rendszert el tud kezdeni működtetni. És ennek abszolút tisztán az volt a következménye, hogy praktikusán fölrobbant az a budaörsi tábor, tehát abszolút káosz alakult ki.

Nagy Bandó András, aki azt úgy, mint egy spiritusz rektor elkezdte, egy igazi civil ember volt. Személyes civil ügyének tekintette. De mozgás volt ez, ilyen értelemben nagyon pozitív, de sose lépett el odáig, hogy egy civil szervezet jöjjön létre. És senki más. De ez azt is jelentette, hogy ott tovább nem lehetett működni. Szétverték, egymást is, meg a laktanyát is az emberek. Bandák alakultak ki, nagyon kemény bandák. És mire megalakult a Fővárosi Önkormányzat, addigra az egyik első cselekménye az kellett, hogy legyen, hogy valahol létrehozzon egy intézményt, ahova az emberek átköltözhetnek a budaörsi laktanyából.

Akkor én már bent voltam a Fővárosi Önkormányzatnál. Már átlendültünk azon a problémán, hogy a fővárosi önkormányzat alapít vagy nem alapít intézményt. Addigra legitim kérdéssé vált a hajléktalankérdés, így egy másik megürült munkásőr laktanyába, a Bánya utcába, a Kőbányai sörgyár munkásőr részlegén szállásolták el őket. A sörgyár alatt, a volt munkásőr laktanya üresen állt, azt szerezte meg a főváros. Jogilag teljesen tisztázatlan volt a helyzet, nem a fővárosé volt az az ingatlan. De valahogy mint üres munkásőr laktanyát megszerezte a Főváros, és oda átköltöztetett mintegy 150 embert Budaörsről. Addigra már csak annyi maradt, a többiek már kiverték egymást.

És akkor tulajdonképpen az egész történetet elmondhatnám előről, hogy a Bánya utcai intézményben sem volt semmilyen rend. De míg a Menhely Alapítványnál volt egy szerves fejlődés, a Fővárosi Tanácson kívül a négy civilszervezet, voltak önkéntesek, azok között voltak, akik ügyeltek, ezeknek egy része már ezért fizetést is kapott, és még ezzel együtt is mennyi botrány volt, a Bánya utcában erről szó nem volt. Amikor a Főváros átköltöztette a 150 embert, akkor ott nem volt senki. Bár Budaörsre odaküldött a Főváros egy nyugdíjas katonatisztet, aki ott megpróbált rendet tartani. És amikor átküldte a 150 embert a Bánya utcába, akkor a Pintér úr velük ment. A Fővárosi Önkormányzat aztán biztosított még két vagy három embernyi fizetést, a Pintér úr szerzett segítőköt a maga kapcsolatrendszeréből, és ők tartották ott az ügyeletet. De ne gondoljunk szociális munkásokra, szakemberekre, hanem arra, hogy egy-egy időszakban volt egy vagy két fizetett ember. Akiknek mindenről gondoskodniuk kell: ágy, víz, rend, rendőrség, fűtés. Mindenről.

Ennek tulajdonképpen modellértelme annyi, hogy emlékszem rá, hogy már tudtam, hogy egy civil szervezetet kéne alakítani. Mert a Menhely Alapítvány minden zűrrével együtt azért már úton volt, és látszott, hogy tud működtetni egy ilyen intézményt. Nem a mai értelemben, de mégis, tudott biztosítani egy működtetési környezetet. Valószínűleg Budaörssel is ezt kellett volna csinálni. És amikor nem ez történt, fölpukkadt. És amikor a válság eszkalálódott, nem intézmény alakult először, a

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

Bánya utcában sem, hanem csak átköltöztetés történt. És minden csak akkor kezdődött, amikor már ott voltak az emberek. Annyira minden az átköltöztetés után történt, hogy még a fűtés is teljesen rossz volt. Úgy lettek beköltöztetve az emberek, hogy két nap alatt lerobbant a fűtési rendszer, és úgy kellett megcsinálni, hogy ott voltak az emberek.

Már létezett egy vízió, egy kép egy civil szervezetről. De ebben az esetben nem volt ehhez ember, emberi erő, akik összehozták volna a civilszervezetet. Viszont a Főváros már nem háritotta el a dolgot. Embermentést végzett, fizikailag futott a helyzet megoldása után. Utána aztán tulajdonképpen az történt, hogy nem is alapított, mert kiderült, hogy nem is kell megalapítani egy intézményt, mert működött valamije a Fővárosnak, amiről tudtunk, de nem kapcsoltuk össze rendesen.

Működött a Fővárosnak ugyanis egy intézménye, aminek több alintézménye volt, aminek a nevére sem emlékszem pontosan, de mondjuk a Fővárosi Tanács Munkás- és Nővérszálló intézménye. Ezzel foglalkozott a Hajléktalanok Társadalmi Bizottsága, ebből az intézményből jött Ungi Tibor, akitől az egész történet elindul egyébként.

Megint egy mellékszál, de fontos. Az egész história az én metszetemből onnan indul, hogy benn ülök az Úri utcában, a Várban a Szociológiai Intézetben, és ott lakásügyekkel foglalkozom, lakás- és városszociológiával. És egyszer csak megjelenik egy ember, Ungi Tibi, egy protestáló írással, és kiderül, hogy az ellen protestálna ő és esetleg mások, hogy a Fővárosi Tanács által fenntartott munkásszállóban föl akarják emelni a lakbért. Ungi Tibor, aki sok sok évvel később majd megalapítja a Fedél Nélkül újságot. Nem él már, nagyon fiatalon halt meg.

Ez 1987-ben volt, tehát sokkal korábban, mint amiről most beszélgetünk. Hozzám irányították, mert Akadémia, Szociológiai Intézet, ott van lakás... Mi akkor már csináltuk a szociális dolgokat a Ferge Zsuzsával, azon belül is én foglalkoztam a lakásügyekkel. Tehát akkor beszéljek én a Tiborral. Egy rendkívül érdekes tárgyalásorozatot zajlott le – mélyen a pártállami rendszerben. Ez a szálló, ahol a Tibor lakott, ez a Könyves Kálmán körüli munkásszálló, az úgynevezett régi Dohánygyár épülete volt, mára ezt már lebontották. Így aztán a VIII. kerületi országgyűlési képviselővel kellett tárgyalnom. Már úgy tárgyalnom, hogy a Tibor és én és az országgyűlési képviselő. Akkor a szocialista rendszerben az országgyűlési képviselőt mondták, hogy majd ő segíthet abban, hogy a Fővárosi Tanács mégse emelje föl a lakbéréket ezekben a munkásszállókban. És akkor ebből a megkeresésből alakult 1988-ban a Hajléktalanokért Társadalmi Bizottság, amelynek még tagja volt Bognár Szabolcs, Gosztonyi Géza, Morvai Bea, két teljesen laikus és később is teljesen laikusnak maradt fiatal közgazdász egyetemista és én.

CSZ: Még mindig csak '90-ben vagyunk.

GyP: Igen, de azért araszolunk előre, mert közben, ahogy ezt a párhuzamos nem civilszervezeti történetet, a Bánya utcát is érintettük, ami aztán végül is hozzá lett csatolva egy létező fővárosi intézményhálózathoz, ehhez a bizonyos Fővárosi Munkás- és Nővérszállók nevezetű intézményhálózathoz, annak lett az egysége, és mint fővárosi alintézmény kezdett el működni, ha úgy tetszik, utólag még az is kiderült,

hogy akár a Vajdát is lehetett volna így is működtetni, csak akkor még nem volt meg ehhez a fővárosi szándék.

De ez azt is jelenti, hogy a Menhely Alapítvány valami furcsa időpillanatban jött létre, alapítványként, de mivel az ötödik alapító a Fővárosi Tanács volt, részben fővárosi intézményként.

A feladatok bővülése

Az alapítvány '91-ben már tervezetten, konszolidáltan működött. Még mindig ugyanazok, az alapítók voltak a kurátorok. Megvolt a könyvelés, és tulajdonképpen a költségvetése is megvolt. Rendesen működött, mint egy kis civilszervezet. A fő tevékenysége az volt, hogy fenntartotta a Vajda 3-at. De emellett pénzt is osztott, segílyt osztott a Fővárosi Tanács által adott pénzből. Ha jól emlékszem 100 forintokat. A hozzáforduló hajléktalan embereknek, különösebb definíció nélkül. Ezenkívül ruhát is osztott. És valamilyen gyógyszert is osztott, osztogatott, hozzá betérő hajléktalan embereknek. De mi az, hogy hozzá betérő hajléktalan ember? Szóval hova?

CSZ: A Vajdába?

GyP: Nem, ebből egyiket se ott. Ruhát a józsefvárosi SZDSZ helyiségében kezdett el osztani. A józsefvárosi SZDSZ-nek '89–90-ben voltak ilyen ruhaosztásos akciói, de ez aztán az önkormányzati választások után visszaszorult. Ott volt egy ruharaktár. Ezt átvette a Menhely, és onnantól kezdve a Menhely osztott ruhát hajléktalan embereknek. Ez aztán később megszűnt. Pénzt, segílyt pedig a Menhely Alapítvány '91-ben, az előbb említett Fővárosi Munkás- és Nővérszállók épületében, a Dózsa 152-ben kezdett el osztani.

Én ugye ekkor már bent vagyok az önkormányzatban. '91-ben a Menhely Alapítvány elkezdte átvenni a Fővárosi Munkás- és Nővérszállókra való beutalás lebonyolítási rendjét. Az volt a fölismerés az előbb említett több szálon keresztül, tehát az Ungi Tibor típusú szálakon keresztül is, hogy van egy intézmény struktúra, ahol laknak emberek, és ez alkalmas lenne arra, hogy hajléktalanokat befogadjon. De ott mindenféle egészen más embereket találtunk. Voltak benne emberek, de nagy volt a forgás. És a bekerülést, a bekerülés feltételrendszerét, a bekerülés lehetőségét átvette a Menhely Alapítvány. Egész egyszerűen mindig voltak jelentkezők a Vajda 3-ra, meg a segíly irodán is mindig voltak jelentkezők. Bőven voltak, megjelentek a Menhely Alapítvány embereinél hajléktalan emberek. Tehát regisztrálni lehetett embereket, hogy ha megürül egy hely ebben az intézmény rendszerben, akkor őket megpróbáljuk bejuttatni.

Ez iszonyú tárgyalásokat igényelt, mert ennek az intézménynek volt egy igazgatója, meg volt egy sok évtizede működő apparátusa, akik nem vették könnyedén, hogy oda hajléktalan, csöves emberek bekerüljenek. Diákoktól kezdve általában a Fővárosi Tanács intézményeiben dolgozó emberek laktak benne, nővér, pedagógus, kazán-

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

fűtő, takarítónő és ezeknek rokonai, ismerősei, barátai. Ez egy ilyen nem közismert lehetőség volt, nem egy nagy lehetőség, de olcsó volt, és több a semminél.

Senki nem lett kirakva, de a bekerülés újra lett szabályozva. Ez azért érdekes, mert a Menhely Alapítvány olyan tevékenységei által mint ruha osztás, pénz osztás került be a Dózsára. Ez a Dózsa földszintjén zajlott. Több száz ember jelent meg, ez iszonyú helyzeteket jelentett, botrányokat és konfliktusokat az addig nyugodt munkás- és nővérszállóban.

Tehát a pénz-, ruhaosztás és ez a bekerülési feltételrendszer a Menhelyen keresztül. Valami új funkció nőtt ki ezekből, akkor még nem tudtuk, de most gyorsítom a dolgot, kicsit nagyot ugrok: ezekből nőtt ki a Kürt utcai iroda.

Kisebb kanyarral egyébként, mert a pénzosztást a Menhelytől egy idő után átvette, – és egyébként jó, hogy átvette – a VIII. kerületi önkormányzat. Majd tőlük, ahol szintén nem szerették a hajléktalan segélyezési feladatot, érthető módon, átvette a fővárosi önkormányzat, és a mai napig a Fővárosi Önkormányzat osztja a hajléktalanok segélyeit.

Tehát ez így elkerült a Menhely Alapítványtól, de miközben folyt a pénzosztás, még a Dózsán – ennek a kulcs figurája Gurály Zoli volt – rengeteg ügyintézés is beindult, mert kiderült, amire addig nem gondoltunk, hogy mennyi minden hiányzik. Társadalombiztosítási ügyek, személyi igazolványok pótlása, TAJ kártyák beszerzése, nyugdíjazási ügyek. Rengeteg ügyintézés volt, amit mai ésszel nem lehet elképzelni. Ma, amikor minden be van szabályozva és fizetve, azt nem lehet elképzelni, hogy mi munka hárult ott néhány emberre, akik már a Menhely Alapítvány dolgozói voltak. De már elkezdett kialakulni egy munkamenet is, a pénzosztáson túl ez a bizonyos erős ügyintézéses munkamenet.

Ezt aztán úgy tudtuk kihozni a Dózsáról, ahol ez folyamatos konfliktusokat jelentett, hogy a Menhely Alapítvány megvette a Kürt utcai volt népfürdő épületet. Egyrészt úgy tudta megvenni, hogy valahogy már akkor spórolt pénzt a támogatásokból, tehát amit a fővárostól kapott. Én nem emlékszem arra, hogy célzottan erre a célra kapott volna pénzt, és úgy tudom, hogy nagyon alacsony áron adták oda. Viszont alkalmassá kellett tenni, és az sokkal nagyobb pénzbe került. Pályázati pénzbe.

És akkor oda át tudott menni az ügyintézés. A pénzosztás elment az önkormányzatok irányába, és az ügyintézés áttelepítettük a Kürt utcába. Akkor lényegében ez a két alapegysége működött a menhely alapítványnak. Tehát a Vajda 3 és a Kürt utca. Ami még harmadikként volt, az egy lakás a Baross utcában, ahol az irodát alakította ki az Alapítvány. Ezt egész egyszerűen használatba kapta, a mai napig használja. Nem egy nagy lakásról van szó. Majd évekkel később, emellé a használatba kapott lakás mellé, saját pénzből, nem pályázati pénzből megvette a mellette levő lakást. És ott kialakította az irodán túl a diszpécser központot. De ezt nem csak irodának használta az alapítvány, hanem itt zajlott a személyes gondozás is. Azokkal a hajléktalanokkal itt foglalkoztak a – most már – szociális munkás munkatársak, akikkel hosszabb ideig, intenzívebben, személyre szólóan foglalkozni kellett. Tehát azokkal külön ide jártak és itt folyt a gondozás.

Nem nagy tömegek, de ez mindig is külön volt. Külön volt azok, akik a Vajdán laknak, ott persze az ottaniak foglalkoztak velük. Külön volt, akiknek az ügyeiket intézték, és külön voltak azok, akikkel hosszabb gondozási folyamat volt, akárhol is laktak. Lakhattak az utcán, szívességi lakásban, egy menhelyen valahol később. Ez teljesen független ettől.

Tehát indultunk a Vajdából, mint menhelyből, rögtön utána kezdődött a pénzosztás, és azzal összekapcsolódott az ügyintézés. Ez még változó helyszínen, ami aztán majd megérkezik a kilencvenes évek közepén a Kürt utcába, már nem pénzosztással, hanem ügyintézéssel. És folyik egyfajta személyes gondozás, szintén az első évektől a Baross utcai irodában, mint gondozási központban, de még ott nincs diszpécser központ.

És ami aztán nagyüzemmé válik, nagyüzemi a Menhely értelmében, az részben a Vajda, részben a Kürt utca és aztán kicsit később lesz a Diszpécser, meg egyéb funkciók.

Koncepcionális viták – változások a működésben

GyP: Még a Vajdához vissza kell mennem. Mint említettem, évente kétszer biztosan volt kuratóriumi ülés. Szakmai megbeszélések voltak, és volt is mit megbeszélni, ha csak az előbb említettek mindenféle borzadályait vagy kérdéseit elképzeljük. De az egyik nagyon lényeges a sok megbeszélést követően az volt, hogy a Vajdát még a kilencvenes évek első felében átállítottuk idős, beteg hajléktalanok befogadó helyévé.

Ez még azelőtt volt, hogy bármilyen szabály vagy jogszabály körülvette volna ezeket a történeteket. Elkezdett elmúlni az a kezdeti zűrzavaros szakasz, és ez nem sok sikerélményt jelentett, nem voltak tiszták a célok, hogy így mondjam. Különböző koncepciók is futottak az alapítványon belül, és végül arra jutottunk, hogy megpróbáljuk a legvédtelenebb embereket megfogni vagy befogadni, akikről azt tapasztaltuk a saját működésünk során, hogy a hajléktalanokon belül is mindig hátra szorítják őket az erősebbek.

Nagyon sok vita volt ekörül a változás körül. Ugyanis a másik nézet az volt, és ez azért érdekes, mert ez a Kürt utca felé vitte a dolgokat aztán, hogy jó, persze, aki már reménytelen és idős, beteg, azt persze jó, ha ilyen óvó menhelyként befogadjuk. De igazából az lenne a feladat, hogy minél előbb elkapjuk az embert, hogy ne hosszútávon legyen hajléktalan.

A szakmai stáb megoszlott, de az egyes emberek is változtatták a nézeteiket. Ezt úgy kell elképzelni, hogy például Gyuris Tamás letette a voksot amellett, hogy valami olyasmit kell működtetni, ami minél előbb elkapja a hajléktalan embert és kisérti ebből a helyzetből, hogy ne legyen hosszan hajléktalan, mert akkor már nem lehet semmit csinálni. De ezzel együtt ő volt az is, aki ezt a másik koncepciót, ezt a másik végletet is előhozta. Hát igen. Mert a probléma az ott volt. De ezen nagyon sokat

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

lehetett vitatkozni. A kuratórium is, meg a stáb, meg a Gyuris nagyon hosszan vitatta, amíg ez a jelentős funkcionális változás bekövetkezett.

És ezzel elkezdődött egy új működés a Vajdán. A felső részen, ha megürült hely, elkezdünk olyan embereket befogadni, akik idősek és betegek. Ez valószínűleg kiszorító hatást gyakorolt a nem idős és beteg még bent tartózkodó hajléktalanokra.

Közben a Vajda alsó részén, a pince traktusban, ami egy teljes inferno és penetrancia a mai napig, ott meg elkezdett a Menhely egy klasszikus, mai szóval élve menedékhelyet működtetni. Egy úgynevezett egynapos, mindennap este sorban állós, beengedős rendszert. Tehát egy kettős rendszert kezdtünk el kialakítani, ami igazából egy hármas. A felső szinten tulajdonképpen állandó helyek, állandó lakók vannak, idősek, betegek. Az alsó szinten meg mindennap sorban állós éjjeli menedékhelyes működésre álltunk át. És van egy harmadik szárnya is a Vajdának, ahol nem napi, hanem hosszabb, állandó tartózkodásra szolgáló helyet biztosítottunk, nem feltétlen idős és beteg, hanem akár dolgozó embereknek, akik szintén hajléktalanok. És különböző variációk voltak: ilyen a már említett Bagolyvár, ahol külön kis rész, ott voltak családok, szóval az ilyen krízis hely volt. Vészkrízishely.

Ez jelentősen megváltoztatta a Vajda egész célját, működését a kezdetiekhez képest. És aztán később a Menhely ezt a fajta működést hivatalosan is, hajléktalanok idősek otthonává akkreditáltatta a felső szintet.

A Menhely tipikusan az a szervezet volt, és mind a mai napig az, amelyik előbb csinált valamit, és aztán a törvényhozók, jogszabályalkotók részben mintát vettek arról a valamiről és aztán betették a törvénybe. A hajléktalan idősek otthonához is innen vették a mintát. És akkor később a Menhely is beállt ebbe a hivatalos sorba, „jó akkor ezt hívjuk úgy, és akkor erre kap finanszírozást”. De maga az az elképzelés a kezdeti hőskorszaki tapasztalatokból jött, hogy ezt kéne működtetni.

A feladatsorokban még gyorsabban araszolva a Kürt utca alapvetően ügyintéző irodaként kezdett működni, amellet, hogy nagyon hamar megnyitottunk ott egy csomagmegőrzőt is nem lényegtelen melléküzemágként, ami szintén az első ilyen szolgáltatás volt, ma sincs túl sok. Csomagmegőrzőre is szükségük van a hajléktalanoknak. És aztán egy idő után odaköltözött a Kürt utcába a Fedél nélkül szerkesztősége, ami ugye nem csak egy szerkesztőség, hanem terjesztők és alkotók, hajléktalan emberek összejövetele és rengeteg velük való foglalkozást is jelent. Itt egy nagyon nagyüzemű és hosszú évek alatt kicsiszolt ügyintézési szolgáltatás alakult ki.

Ne is legyen az ember hajléktalan vagy ne legyen hosszan hajléktalan, de ha már egy csomó papírját elintézzük, meg segélyhez is próbáljuk juttatni, meg rendbe tesszük a nyugdíját, meg sok minden ilyent, akkor már lehet, hogy bele se csúszik olyan nagyon a hosszútávú hajléktalan létbe. Tehát ehhez ez is hozzátartozott.

És itt említem meg, hogy nem tudom, hogy melyik jogszabály alkotta meg a nappali melegedők normatív finanszírozása típusú lehetőséget. De azt tudom, hogy, a Kürt utca működéséhez képest sokkal sokkal később született meg az a jogszabály, hogy nappali melegedő, meg nappali melegedők finanszírozása. És akkor részben nappali melegedővé akkreditáltatta magát a Kürt utca. Ami új karaktert hozott be.

Mert ugyan addig is lehetett fürdeni és mosni, de ez már a nappali melegedőnek egy kötelezően nyújtandó szolgáltatása. Ugyan addig is lehetett ülni a Kürt utcának a nem ügyintézős termében, de ilyen ücsörgési lehetőség, az már a nappali melegedő kötelező szolgáltatása.

Talán viszonylag könnyen lehetett beletenni, belefარagni, hogy a Kürt utca az egy nappali melegedő. Amit semmiképp nem akartunk és a mai napig nem is úgy van, semmiképp nem akart a Kürt utca nappali melegedővé válni, és szerencsére nem is vált azzá. Mert az más.

Miután a Kürt utca nagyon nagyon sok ügyintézőt csinált, számokban is nagyon sokat, ezért külön megállapodást kötött a Főváros a Menhellyel és még néhány más szervezettel is, a Menhely Kürt utcai ügyintézős munkájára. Tehát ezt az ügyintézési tevékenységet, a Kürt utca elszámolásilag is a Fővárosi Önkormányzat megrendelésére végzi. A Kürt utca annyira nem akart hajléktalanok nappali melegedőjévé válni, hogy egy idő után, amikor már láttuk, hogy mennyire működik, akkor tulajdonképpen népirodává akartuk alakítani. Egy ilyen n plusz egyedik típusú népirodává. Tehát, hogy vannak a családsegítő központok azoknak, akiknek van lakcímük, lakóhelyük, illetőségük és így tovább. És mindazoknak, akik illetőség nélküliek vagy illetőségi problémák vannak, azoknak az ügyeit a Kürt utca csinálja. Ezt eléggé meg is közelítette.

Sőt, mi gondoltunk volna arra is, de ez már egész egyszerűen fizikailag nem fért bele a Kürt utcába, hogy nagyon sok nagyon szegény embernek is segítő helyévé váljon. Még ha nincs is illetőségi problémájuk, csak elhajtják őket vagy nem találnak be a gyerekjólétibe, akkor még inkább a CSSK-k világába, vagy ott nem találják meg a szociális boldogulás útját. De ez nyitás már kapacitáslag nem fért rá a Kürt utcára.

Az ügyintézőt 2010-ből visszanezve persze rettentő nehéz elképzelni, úgy, hogy közben, tehát az elmúlt 20 év alatt, a kilencvenes évek elejétől most ha haladnánk előre, nyíltak különböző átmeneti szállók, elkezdett kialakulni egy fővárosi hajléktalan ellátó rendszer, amiben laktak emberek stb., de ügyintézés csak a Kürt utcában volt. Tehát évekig mindenhol, minden szegmensből odajártak az emberek intézni az ügyeiket. Ez ma már szerencsére nem így van. Ma már nagyon sok hajléktalan szállón vagy menhelyen vagy nappali melegedőn is elég sok ügyet elintéznek, de ez évekig úgy volt, hogy mindenhol oda küldték, hogy ott intézze az ügyeit. Mert mindenhol csak ügyeletesek voltak, vagy nem foglalkoztak az ügyintézővel.

Tehát ez nagyon más helyzet volt. Ma már ez szerencsére nem így van, de attól még a Kürt utcának így is van bőven ügyfele. Tehát ez egy nagy, fontos üzeme volt, nemcsak az alapítványnak, hanem az egész ellátó rendszernek.

És akkor még azt is el kell mondanom, hogy a Menhely Alapítvány a spórolt pénzből megvásárolt egy családi házat is. Részben távlati befektetésként is, hogy később esetleg eladja vagy hasznosítsa. De mind a mai napig nem hasznosította, hanem a Kürt utcából oda kihelyezte a rendkívül megnövekedett ügyfélforgalom egy részét, tehát egyfajta filiáléja lett a Kürt utcának, ahol önállóan elkezdtek intézni a hosszabb, bonyolultabb társadalombiztosítás, nyugdíjazás ügyeket, és az utazási jegyek, utaztatási ügyek is az ügyintézés tartoznak. Sokszor jegyet kell adni ahhoz,

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

vagy félig finanszírozni valakinek a MÁV jegyét, hogy a születési anyakönyvi kivonatát vagy egy iskolai bizonyítványt vagy valamilyen ügyintézéshez szükséges papírját beszeresse, és hát nincs pénzük az embereknek. Akkor ott kialakult ez a fajta támogatás illetve leginkább a nyugdíj és társadalombiztosítási hosszabb ügyek intézése.

Kőbányán a Mádi utcában működött ez az iroda, ma már a Könyves Kálmán körúton működik. Tehát így szét is osztódott, mert már a Kürt utca nem bírta helyben, tömegben, meg kapacitásban. Ehhez nyugalom kell. Ez odafigyelős aprómunka, sok időt igényel. Teljesen ráfizetéses. De rengeteg nyugdíjúgyet sikerült elintézni.

És akkor még mindig a feladatsorban araszolva: '96-ban, '97-ben jött létre a diszpécser szolgálat. Maga a gondolat teljesen triviális volt. Egész egyszerűen, hogy tudjuk irányítani a hozzánk forduló hajléktalanokat, hogy hol van üres hely? Ezt csak úgy tudjuk, ha telefonon esténként megkérdezzük. Tehát maga az aprómunkája ennek rengeteg, de maga az igény vagy a gondolat az az utcán hevert.

Az új önkéntesek megjelenése

Önkéntesek meg részidős emberek lettek erősen befogva. Azaz addigra a Diszpécser szolgálat már másképp is működött, mint a többi hely. Nem egy kötött stáb üzemeltette, hanem diákok, szocmunkás hallgatók. A diákok ösztöndíjat kaptak. És így alakult ki a diszpécser szolgálat.

És akkor, amivel még bővült a Menhely Alapítvány tevékenysége, amit még ötletnek szántunk a diszpécser szolgálaton belül az a „bónos” rendszer. Maga az, hogy kell egy telefonközpont trivialis. Egyébként rengeteg nagyváros erre nem jön rá. Hozzánk jártak és utánunk jött létre egyébként Párizsban, Berlinben a diszpécser központ, tehát ez nem volt mindenkinek ennyire magától értetődő. Fura, triviális, de azért nem olyan egyszerű megcsinálni.

De az új ötlet volt, hogy télen lehetne helyeket szerezni a piacon, működő munkásszállókon hajléktalan emberek számára, úgy, hogy azok fizetnek. Tehát maguk a hajléktalan emberek is fizetnek, ha tudnak, de azért kapnak hozzá támogatást, tehát mondjuk a felét kifizeti a Menhely Alapítvány. És így az úgynevezett, éjjeli menedékhelyekről meg lehet hirdetni egy ilyen lehetőséget, éjjeli menedékhelyeken, tömegszállásokon lakó emberek, hogy tulajdonképpen erre van pénz, dolgozik, csak az egészség nem tudja kifizetni. Ha mi odaadjuk a felét a szállónak, és neki csak a másik felét kell kifizetni, akkor átmege munkásszállóra. És így százas nagyságrendben tudunk kihozni embereket, és akkor mások be tudnak menni az éjjeli menedékhelyekre, ez az úgynevezett „bónos rendszer”, ez egy új kezdeményezés.

És ez a diszpécser bázisán jött létre, mert ők vannak kapcsolatban minden nap az éjjeli menedékhelyekkel, tehát onnan ezt abszolút koordinálni lehet, és le is lehet bonyolítani.

Aztán később a VIII. kerületi önkormányzattal sikerült megállapodni a Práter utcai nappali melegedőről, ami viszont már egy igazi nappali melegedő a VIII. kerületben.

Icipici kis intézmény. Nagy hangsúlya volt az ügyintézésnek, de azért ez nem olyan ügyintézés, mint a Kürt utcában. Kezdetektől normatívával működik ez a részleg.

Nem sokkal a diszpécser szolgálat bevezetése után a Menhely elkezdte működtetni a krízisautót. Egy olyan időszakban, amikor még egyáltalán nem volt utcai szociális munka. Még benne se volt a törvényben, tehát nem hogy normatív finanszírozása nem volt, hanem még jogszabályban sem szerepelt ilyen szolgáltatás, de már működtek utcai szolgálatok. Több is a fővárosban, tehát több szervezet működtetett utcai szolgálatot. És miközben több szervezet működtetett utcai szolgálatot, aközben kiderült, hogy vannak ellátatlan területek, vagy területközileg kell mozognia egy autónak.

És az utcai szolgálatok mellett mindenképp kell egy autó, ami arra szolgál, hogy a lakosság fölhívja a diszpécser szolgálatot, és akkor ki kell rohanni egy autónak, és ott intézkednek. Ez abszolút kötődik a diszpécser központ létrejöttéhez, tehát időben visszaugrunk. Mert a tevékenységlistát azzal akartam folytatni, hogy miközben még a diszpécser központtal együtt létrejött a krízisautó, utcai szolgálata nem volt a Menhely Alapítványnak. De aztán létrejött ez a Práter normatíva alapján. És mikor aztán normatív finanszírozású lett az utcai szolgálat, akkor a Menhely is létrehozta a maga három utcai szolgálatát. 2004-ben, mondjuk. Részben a Práter utcai nappali melegedőhöz kapcsolódva, részben a Kürt utcai irodához kapcsolódva. Ezek az utcai szolgálatok nem kisebb területen adnak szolgálatot, mint a VII., VIII. és részben a IX. kerület. Ez meg is látszódik ezeken a kerületeken, tele vannak csövivel. Ezek ilyen normatívás utcai szolgálatok.

Akkor most azon kellene gondolkodnunk, hogy a nagyon sok érdekesség mellett 2008-ban létrehoztunk egy marha nagy csomagmegőrzőt a Vajdahunyad utcai hangárban. A mai napig sorbanállnak, fullra tele van, várakozólisták vannak. Egy 150-200 fakkos, óriási csomagmegőrző jött ott létre.

Bővülés, növekedés

GyP: Soha nem volt olyan a Menhelynél, hogy évről évre bővülni akart volna. A Menhely soha nem akart bővülni. Ez nagyon fontos stratégiája az alapítványnak. A Menhely létrehozta mindazt, amit én most nagy nehezen elsoroltam. De ha a budapesti hajléktalanellátó szervezet egészét nézzük, ez nem sok, ez nagyon kevés funkció. És nem is akart soha növekedni. Ezek úgy jöttek, hozzátapadtak. A Menhely szolgáltatás struktúrája bizonyos szempontból nagyon kicsi, csak néhány dolgot csinál, de ezekkel mindig nagyon fontos vagy nagyon nagy problémába nyúl bele. Ilyen ez az ügyintézéses felület, aztán az egész diszpécser központos szervezéses krízisautós dolog... Emellett ugye ezer más tevékenysége is van a Menhelynek, továbbképzések meg teamezések, utca teamek, fapad-teamek.

CSZ: Akárhogy is nem akart növekedni a Menhely, de nekem az az ív rajzolódt ki, hogy volt az elején valami, ami önkéntesekkel működött és ágyakról

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

szólt, és most van egy intézményrendszer, ami mit tudom én hány intézményről szól, és nagyon sok embert foglalkoztat bérért plusz az önkéntesek...

GyP: Sok. Most sok ember dolgozik. Most mindenkivel együtt, hát én ezt nem tudom pontosan, de mindenkivel együtt egy olyan... nem lehet ezt jól megválaszolni... egy olyan 50 fizetett ember dolgozik a Menhely Alapítványnál. Ezt azért nem lehet jól megválaszolni, mert teljes munkaidős, részmunkaidős, ösztöndíjas, a legkülönbözőbb módon foglalkoztatottak vannak.

A Menhely Alapítvány mint szervezet két évvel ezelőtt egy nagyon fontos döntést hozott. Nem mint hajléktalan ellátó szolgáltató központ, hanem mint alapítványi szervezet. A támogatások, szponzorálások maximális növelése, és a kiadások vagy költségek korábbihoz képest is maximális csökkentése. És ennek a legeslegfontosabb feltétele az önkéntesekkel való együttműködés. Ma már nagyon jelentős az önkéntesek részvétele az alapítványban. 100–150 önkéntes végez jelentős munkát a Menhely Alapítványnál. Minden területen. De hát ehhez az is hozzátartozik, hogy például – nem említettük azt a tevékenységet, amit én személy szerint rendkívül nem szeretek, de összefügg a finanszírozással, meg rendszerrel meg mindennel, – az elmúlt két év során, eufemisztikus módon teadélutánnak hívják, de végül is etetés, élelmiszerosztás is kezdődött a Kürt utcai egységben. Alapvetően normatív finanszírozási, tehát finanszírozási okokból, ez jelentősen növeli az alapítvány bevételeit. Ezt például százszázalékosan önkéntesek csinálják. De sok másban is önkéntesek segítenek az alapítványnál.

Az alapítvány és a jogi környezet

CSZ: Amikor a szabályozásra meg a jogi környezetre utalsz, akkor ezeknek a Menhely ki van neki téve mint áldozat másrészt meg ugye önmaga is próbál hatni erre a szabályozásra. Ez így van?

GyP: A történet inkább arról szól, hogy lehet, hogy voltak hatni akarások is, de nagyon sokszor a minisztériumban ülő döntéshozók bizonyos Menhely Alapítványos szolgáltatásokról vették a mintát. Tehát nem feltétlenül kilincselés, hatni akarás. Például teljesen egyértelmű, hogy a diszpécser szolgálat, az így ahogy van, a Menhelyről lett lekottázva. Már vannak megyei vagy regionális diszpécser központok. Ezekben a Menhely példa állt rendelkezésre. Egyébként a Menhely segített is abban, hogy ezek működjenek, betanuljanak. A mai napig összefogja ezeket szakmailag. És nagyon fura módon magát az ügynevezett gondozási központ fogalmát, az egész gondozási központnak hívjuk a Kürt utcával, mindennel együtt, ezt is átvették a jogszabály alkotók.

A Fővárosi Önkormányzat folyamatosan támogatta azokat a bizonyos speciális feladatokat, tehát az ügyintéztést a Kürt utcában, a diszpécser központot és a krízisautót természetesen. A Kürt utcánál említettem, hogy nagy dilemma volt, hogy akkreditáltjuk-e nappali melegedőként, de akkreditáltattuk azzal együtt, hogy fönntartottuk a sajátos tevékenységét, hogy az ne legyen olyan nappali melegedő. A diszpécser

központ nem részesül normatív támogatásban, és ezt a Menhely nem is akarja. Miközben betették a jogszabályokba, nem is akarja hivatalos diszpécser központként elismertetni. A krízisautó, amelyik kiemelt szerepet visz Budapesten az utcai ellátásban a mai napig nincs akkreditáltatva mint utcai szolgálat. Mert egy dolog, hogy mintát vesznek a jogszabályalkotók bizonyos szolgáltatásokról, másrészt azonban a Menhely Alapítvány szerintem okkal és joggal fél attól, hogy a végül is kialakuló jogszabályok azok olyan megfogalmazásban olyan kööttségeket jelentenek, amelyek a Menhely Alapítvány által végzett szolgáltatásokat eltorzítják, ha a jogszabályokhoz és nem a kialakított szolgáltatási módozatokhoz akar igazodni.

CSZ: Nagyon sok mindenről nem beszéltünk, de most mégis le kellene valahogy zárni. Egyfajta értékeléssel. Függetlenség, civil lét, szolgáltatásnyújtás normatív támogatással, és még a pályázati pénzek nyújtotta lehetőségeket és csapdákat még nem is említettük. Mit gondolsz, ez jó, csak így lehetett, vagy lehet, hogy akkor az ilyen típusú működés ideje lejárt, és most már akkor át kéne adni, mert már ki van dolgozva. Ugyanakkor még mindig ott van az a sajátosan szoros viszony a Menhely Alapítvány és a főváros között.

GyP: A kérdés személy szerint is nagyon nehéz számomra, mert én egyszerre vagyok a Menhely Alapítvány elnöke, a most vázlatosan, mégis rettentő hosszan elmondott hiányos történetben is nagyon benne vagyok. De másik felemmel meg egy Fővárosi Önkormányzati intézménynek is, méghozzá egy nagy fővárosi intézménynek vagyok a szakmai vezetője.

CSZ: Ez így nagyon egyszerű, mert látod mind a kettőt. A civilt és az államit is.

GyP: Látom mind a kettőt, de ugye, ha én azt mondanám, hogy egy civil szervezetben lehet csak jól dolgozni, akkor ma le kéne mondanom a BMSZKI szakmai vezetéséről. Vagy akár fordítva.

Az a probléma, hogy én eredendően hiszek a civilszervezetekben, de ez egy más típusú elindulás. Akármekkora is a függőség, azért vagy az önállóság vagy az önállóság érzete energiákat tud felszabadítani. Arról most nem is beszélve, hogy hétköznapi tapasztalatom, hogy vannak emberek, akik egyszerűen jobban szeretnek és emiatt jobban is tudnak dolgozni civilszervezetekben. Én nem gondolom, hogy egy önkormányzati szervezetben rossz dolgozni, de azt gondolom, hogy egy rosszul vezetett önkormányzati szervezetben rossz dolgozni, és ma még az önkormányzati szervezetek nagy többsége más filozófia alapján vagy más rugókra működik, semhogy az emberek feltétlenül jól érezzék magukat benne. De azt is gondolom, hogy egy civil szervezetben is kell, hogy legyen fejelem meg összetartás meg sokminden. Én nem hiszek abban, hogy így általában a civilszervezetek kreatívak és a nem civilszervezetek nem kreatívak, mert mind a kettőnek az ellenkezőjét is látom.

De egész egyszerűen azért mondom, hogy szükség van civil szervezetekre, mármint, hogy ilyen ellátó típusú civil szervezetekre is, mert egész egyszerűen szükség van a sokszínűségre, sokféle elindulásra. És ehhez bizonyosfajta önállóság sem árt.

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

De van egy más része is ennek a civilszervezeti dolognak. Én például azt gondolom, hogy egy egész más síkja is van. Tehát én, aki dolgozom egy önkormányzati intézményben is azt gondolom, hogy egy önkormányzati intézmény alapvetően világnézetileg semleges. Ez a dolga. Ez azt is jelenti, hogy a benne dolgozók nagyon sokféle világnézetűek lehetnek, de maga a szervezet semleges. De én szeretem azt, hogyha vannak olyan emberek, akik mondjuk úgy érzik jól magukat, hogy egy bizonyos világnézet alapján szeretnének dolgozni. Ezt nem biztos, hogy megtehetik egy világnézetileg semleges intézményben. Tehát én azt rendben levőnek tartom, hogy különböző egyházak, vagy különböző vallású, különböző világnézetű emberek a maguk világnézete szerinti emberekkel, ugyanazt a világnézetet vallva csinálnak egy el látást. Különösen, ha jó esetben ezt nem követelik meg az ügyfelektől.

A Menhely Alapítvány ilyen szempontból világnézetileg elég erősen egységes szervezet. Benne van ez a honlapon is szereplő alapelvek nevezetű dekrétumban. Például hogy a Menhely Alapítvány, én azt személy szerint nagyon fontosnak tartom, akár az országos akár a budapesti hajléktalan ellátáson belül, hangsúlyozottan világi szervezet. Mert ezen a területen, akár a szociális, de a hajléktalan ellátás területén nagyon sok szervezet működhet, amelyik valamilyen vallás vagy valamilyen egyéb világnézeti alapon működik, ami nagyon helyes. Csak kell azoknak az embereknek is munkahelyet, lehetőséget biztosítani, akik nem tartoznak semmilyen valláshoz, vagy legalább is nem úgy akarnak dolgozni, hanem egy világi szervezetben akarnak működni. Egy világi, de nem állami szervezetben.

Az alapítvány és az állam, az alapítvány és a civil társadalom

GyP: Ugyanakkor az is igaz, hogy a Menhely Alapítvány hangsúlyozottan azok közé a civilszervezetek közé tartozik, amelyek nagyon erősen függenek az államtól, az önkormányzattól, a politikától. Nem tudott ettől függetlenné válni. Nem talált piaci szponzorokat. Amit elmondtam, nem túl nagy ez a tevékenységcsokor, de azért elég sok pénzbe kerül ahhoz, hogy a magyar magánpiacról nem finanszírozza meg senki. De ha valaki nagyon megfinanszírozná, ami persze csak egy elvi lehetőség, hát lehet, hogy akkor meg attól lenne függő. Lehet, hogy az is kérne valamit cserébe, amit a Menhely Alapítvány nem szeretne.

Ennyiben, ezek miatt a függések miatt rendkívül sérülékeny. Az előnye biztos hogy az, de ez nem feltétlenül a civilségből adódik, de biztos, hogy az nagyon sokat hozzáad, hogy erős identitással tudnak hozzá kötődni a benne dolgozók, tehát a magukénak érzik. Annyira erős az identitás, hogy a Menhely Alapítványban hihetetlenül, riasztóan alacsony a fluktuáció, tehát jelentősen sok ember van, aki alapítás óta vagy nagyon régóta dolgozik benne. Csak azért nem olyan sokan, mert folyamatosan nőtt a létszám. De van egy erős identitásuk.

De nem szeretnék itt ódákat áradozni a civilségről, mert ugyanakkor, még mindig nem kapcsolva ki a magnót, én azt gondolom, hogy fontos része akár a civilség föl-

vetésének a Menhely Alapítvánnyal kapcsolatban, hogy mindig csak félig volt civil. Tényleg lényeges, hogy a Fővárosi Tanács illetve a jogutódja a Fővárosi Önkormányzat benne van mint alapító. És rendkívül fontos az, egész egyszerűen azon keresztül, hogy én tizenkét éven keresztül egyszerre voltam az Alapítvány kuratóriumi elnöke és a Fővárosi közgyűlésben a szociális bizottság elnöke. Emiatt a Menhely Alapítvány óhatatlanul vagy védelmet élvezett bizonyos szempontból vagy a benne dolgozók legalább úgy érezhették, hogy egy védett helyzetben vannak.

Én magam nem gondolom, hogy bármilyen részrehajlás lett volna, de ezt ítélje meg más. Én most csak azt akarom mondani, hogy magában a szervezetben benne dolgozás, az lélektanilag védett helyzetet jelentett azáltal, hogy a szervezet elnöke az egyben a Fővárosnál egy fontos helyi politikus. És azért ez különös helyzetet jelent egy civil szervezetnél. Tehát, hogy úgy lehet önállóan benne létezni, hogy egyben védettnek is lehet éreznie magát az embernek, és ez biztos, hogy az elmúlt években is változott, és az nem kétséges számomra, hogy az elkövetkező percekben is változni fog. De ilyen példákat rengeteget láttam a világban egyébként. Ugyanezt a felállást. Úton útfélen beleütköztem. Nem volt olyan, ahol ne ütköztem volna bele, nem egy nagyon ritka eset ez. Sőt azt kell mondanom, hogy viszonylag gyakori, legalább is a hajléktalanellátás területén nagyon gyakran, mert valahogy a politika is, meg a városok is különös riadalommal veszik körül ezt a hajléktalan helyzetet. Ezért valahogy a hajléktalanokkal foglalkozó szervezetek vezetői, nem ritkán pontosan ugyanígy ott vannak a helyi politika valamilyen bizottság vagy valamilyen polgármester körüli posztján vagy helyén. Valahogy ez így működik. De azért nem minden hajléktalan ellátó civil szervezet vezetője bizottsági elnök jelen pillanatban sem, de van ebben valami furcsa.

CSZ: Egy utolsó kérdés. Egyáltalán feltűnt-e a Menhely Alapítványnak, hogy történt valami a nonprofit szektor szabályozása terén a húsz év alatt? Vagy föl se tűnt, mert a szociális törvény tűnt föl, meg a normatív finanszírozás kialakulása, meg bejöttek az uniós források meg ilyesmi. De az, hogy van 1%, meg van NCA, szóval, hogy az alapítvány valamilyen szinten egy szektor a része, ez számotokra lényeges, vagy teljesen közömbös?

GyP: Nagyon könnyen tudok válaszolni, csak két teljesen különböző síkon, de nagyon egyszerűen válaszolok. Az egyik, hogy a civil szektor szabályozási és finanszírozási környezete – az 1%-ot említetted, az adományozási szabályok változása, a jogi változások, az alapító okirattal kapcsolatos változások, az összeférhetetlenség kérdései –, rengeteg ilyen változás volt, ezekre én azt tudom mondani, hogy jelentős hatást nem gyakoroltak a Menhely Alapítvány elmúlt húsz évére, de jó-rossz hatásokat igen. Valamelyik jót, valamelyik bonyolította, bosszantotta, nehezítette, rosszította. Ez az egyik.

De ha nem a szabályozást és a finanszírozást nézem, hanem a civil szektornak, mint valóságos környezetnek a változását nézem, akkor azt kell mondanom, részben nagyon sok gondja volt a Menhely Alapítványnak azzal, hogy magában a hajléktalan ellátó hálózatban számos civil szervezet jött létre és működik az elmúlt

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

években, és az ezek közötti viszonyrendszer olykor penetránsan rossz volt, rivalizáló és olykor ellenséges is. Ebből számos probléma adódott. De ugyanakkor a Menhely Alapítvány az egyike azoknak, akik megpróbálják összetartani az utcai szolgálaton, a diszpécser szolgálaton, számos varázsláson keresztül a szektorban dolgozó civil szervezeteket.

És ugyanakkor ez a kezdetekhez képest minden konfliktussal együtt is egy hihetetlenül jól alakuló környezet olyan szempontból, hogy a kezdeteknél egy-két ilyen civil szervezet volt egyáltalán. Az, amikor már sokan vannak és ugye veszekednek olykor, de azért a Menhely Alapítvány enélkül levegőt se tudna venni. És ha még azokat is hozzáveszem, amelyek nem a hivatalos hajléktalanellátós civilszervezetek, hanem a legkülönbözőbb alternatív kezdeményezések, hol civil, meg egyesület, hol még nem is alakultak egyesületté vagy alapítvánnyá, még csak félig léteznek vagy éppen formálódnak, tehát a legkülönbözőbb civil, nem föltétlenül hajléktalanellátós iniciatívák nélkül már létezni sem tudna a Menhely Alapítvány. Az önkénteshálózat, a Menhely Alapítvány egész környezete, rettentő sokat számít, benne élünk a fővárosi civil, tág értelemben vett civil hálóban. Itt lobbi szervezetek vannak, érdekvédelmi szervezetek vannak, most már a hajléktalanoknak, tehát maguknak az érintetteknek is van több szervezetük. Vannak a legkülönbözőbb kulturális és emberijogi és legkülönbözőbb szervezetek, akik abszolút biztos környezetet jelentenek a Menhely Alapítványnak, és enélkül egyszerűen már levegőt se tudnánk venni.

VERGŐDŐ MADÁR*

A Kapocs Ifjúsági Önségítő Szolgálat Alapítvány története

Bartal Anna Mária

■ Szerepzavar helyett szereposztás

■ A Kapocs Ifjúsági Önségítő Szolgálat közel két évtizedes története semmiképpen nem függetleníthető azoktól a társadalmi, szociológiai és szocializációs mozgásoktól és meg-megjelenő problémáktól, amelyek a kilencvenes éveket jellemezték, és amelyekre a civil szerveződések egyfajta választ kívántak adni. Az akkortájt létrejött civil kezdeményezések többsége alapvetően társadalomkritikai felfogásból indult ki. A civil kezdeményezéseknek a háttérben ugyanakkor egy sor konstruktív várakozás volt, hogy miképpen kellene jobban csinálni, és sok felelősséget érző embernek volt ehhez a világhoz hozzátennivalója. Mindez megmutatkozott konkrét szervezetek létrehozásában, és megmutatkozott azokban a különféle mozgásokban, amelyekből nyilvánvalóvá válhatott, az emberek miképpen gondolják a világ működtetését. Rengeteg szervezet indult meg ekkor, és aztán ki is ürült gyorsan, ha nem talált igazi fogadtatásra. Többek kezdeményezésének a végét pedig az a csalódás okozta, hogy a fontosnak gondolt missziójukhoz támogatást hiába reméltek. Sok civil szervezet azonban, mindannyiánk szerencséjére, megmaradt, és azóta hétköznapi életünk részévé vált, velük pedig teljesebb, színesebb maradt a világ...

* Az alábbi írás szerkesztett változata annak a beszélgetésnek, amely 2010 októberében készült Szabó Andrással a Kapocs Ifjúsági Szolgálat vezetőjével.

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

A Kapocs noha kritikai alapon jött létre, de nem az intézményekkel szemben alakult meg. Mindez röviden úgy történt, hogy a Petőfi Csarnok – amely nem akart közömbös maradt felnőtté váló célközönsége nehéz sorsa iránt, ugyanakkor nem akart (többfeladatokat vállalva) szerepzavarba kerülni – feladatokat kínált és szereposztást ajánlott egy civilnek, egy alapítványnak – vagyis nekünk: vállalkozunk együtt arra, hogy segítsünk a Petőfi Csarnok célközönségének.

A Petőfi Csarnok¹ alapítása óta a tizenéves fiatalok számára szívesen választható szabadidős lehetőséget jelentette. Évente félmillió látogatója volt az intézménynek, olyan fiatalok, akik a számukra vonzó programok mellett az itt várható találkozókat is keresték. Ezeknek a fiataloknak kialakult egy általunk nem ismert sűrűségű társas rendszere, amelyben az információk cserélődtek és az idetartozók egymás számára referencia személylél váltak. Ugyanakkor azt is látni, érzékelni lehetett, hogy a Petőfi Csarnokban megforduló fiatalok élethelyzetét mind több valós fenyegetés, egyre gyakoribb egzisztenciális bizonytalanság, sokuk esetében elemi létfeltételek hiánya is jellemzi. Sokak szülei munkanélkülivé váltak, a gyakran még tanköteles korú gyerekek nem tanultak tovább, miközben munkát – ha kerestek is – nem találtak. A szakképzést szerzettek közül sokan megtanulták, hogy képzettségük a munkaerőpiacon nem kelendő vagy egyenesen értéktelennek számít. Mindezek egyre inkább felszínre hozták a különböző deviancia problémákat, az alkohol- és a drogfogyasztást, ami a koncertek állandósuló kísérőjelensége lett.

A Petőfi Csarnok akkori munkatársai az előállt helyzetben – az azóta már elhunyt Lehel László vezetésével – egyszerűen nem akartak közömbösek maradni, és az intézményt látogató fiatalok iránt érzett felelősség vezette őket arra az elhatározásra, hogy még 1992-ben létrehozzák az általuk korábban alapított Hoci-Nesze Alapítványon belül a Kapocs Ifjúsági Önségítő Szolgálatot. Később ennek az alapítványnak a nevét az alapítók Kapocs Ifjúsági Önségítő Szolgálat Alapítványra változtatták, és az Alapító Okiratot a Kapocsra vonatkozó célokkal és feladatokkal kibővítették.

Nagyon fontosnak tartom ugyanakkor azt is hangsúlyozni, hogy a Kapocs létrejöttét, konkrét tartalmi feladatainak kijelölését egy, az 1992 nyarán lefolytatott problémafeltáró kutatás eredményei alapozták meg.² A vizsgálat során a megkérdezettek közül 62-en adták meg nevüket és címüket, hogy részt vennének a Kapocs munkájában. Ezekből a fiatalokból és a legelső személyes partnereinkből szerveződött aztán a Kapocs önkénteseinek első csoportja.

Az első korszak és a hosszú búcsú, 1992–2006

A kezdetek. A Kapocs indulása pillanatától kezdve gyakorlatilag „intézményesített személyes kapcsolat” volt a vele kapcsolatba lépő fiatalok számára. Az a hely volt, pontosabban az a viszony, amelyben valaki különösebb következmények nélkül lehetett személyes. Személyes, amikor figyelnek rá, meghallgatják, sőt számít az, amit

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

fogadókésznek kell mutatkoznia, számtalan módon kínálva az érkező fiatalok számára a találkozás, a segítség, a bekapcsolódás társas élményét és lehetőségét.

A Kapocs, mindezek alapján, összefoglalóan a célközönsége számára találkozást, segítő találkozást, önkéntes szereplehetőségeket, kényszereikre alternatívát és képességeikre önkifejezési lehetőséget kínál.

A Kapocs kínálta különféle segítő tevékenységeknél mindig arra törekedtünk, elkerüljük azt, hogy valamelyik szakmai terület, valamelyik „ágazat” tartósan domináljon. Az elérhető szakemberek és szakmai szervezetek segítségével a fiatalok felnőtté válását akadályozó különféle problémákra ugyanakkor mindig meg kell találni a lehető legoptimálisabb válaszokat. Mindez azt is jelentette, hogy a segítség szempontjából a hozzáférhető, megoldást hordozó válaszoknak az egyszerű és konkrét információnál többnek kellett lenniük. Például meg kell mutatniuk a különféle eljárásokat, szakmai magyarázatokat, és ha szükséges, olykor a jogszabályi háttérrel is ismertetni kellett, hogy az érintett fiatalok igazán érthessék, mi történik velük.

Az általunk Kapocs-szisztémának nevezett szakmai munkamódszer ténylegesen négy szakmai szintből, négy tevékenységcsoportból áll. Az első az elérési szint. Ez a tevékenységi szint a szervezet meghatározó alapfeladata, amely csupán részben jelenik meg a szervezet tevékenységének színterén. Az elérés feladatainak nagy részét a Kapocsban alapvetően az önkéntesek végzik, saját társas környezetükben, kockázati színtereken és viszonylatokban. Az elérés gyakorlatilag azt jelenti, hogy a veszélyt, a problémát a Kapocs önkéntesei észlelik és „üzembe helyezik” magukat, azaz a Kapocsban tanultak szerint azonnal segítenek.

A második szint a szolgáltatásjellegű tevékenységek szintje. A Kapocs Ifjúsági Önszolgálatban alapkövetelmény, hogy a fiatalok különféle problémákkal teli élethelyzeteire minden esetben meg kell találni az megfelelő információkat, illetőleg a megoldást, a továbblépési lehetőséget. Ennek a célnak a teljesítésére a Kapocsban szolgáltatásjellegű tevékenységcsoportok szolgálnak, amelyeknek gyakorlatilag le kell fedniük a segítségért a szervezethez vagy önkénteseihez fordulóknak kérdéseit, azokra szakszerű válaszokat, illetőleg továbblépési lehetőséget kell szolgáltatniuk.

A harmadik szint az összetett feladatok, koncentrált programok szintje. Azokban a hangsúlyos kérdéscsoportokban lehet szükség ezeknek a projekteknek az indítására, amelyek valamilyen szempontból fokozottabban terhelik fiatal látogatóink felnőtté válását, vagy kevésbé hordoznak elégséges megoldási lehetőséget. Ezek minden esetben a szervezet által elért és segítséget kereső fiatalok legfontosabb problémái szerint kaphatnak fokozottabb figyelmet. Ilyen programjaink voltak (a Petőfi Csarnokban működés idején) például az elsősorban a téli időszakra kialakított Sürgősségi Életvédelmi Program, vagy az inkább a nyári szünidőre fókuszáló Nyári Munka és Információs Szolgálat.

A negyedik szint a támogató feladatok és tevékenységek szintje. Ennek a tevékenység szintnek közvetlenül nem tárgya a konkrét, a direkt segítség, ugyanakkor a szervezet fogadóképességét és megnyilvánulásait ezek a támogató tevékenységek komolyan befolyásolhatják. Hiszen minden eleme a szervezet és önkéntesei kie-

gyensúlyozott és hatékony működését szolgálja. A támogató feladatok és tevékenységek fő célja, hogy a szervezetet támogató (proszociális) légkör jellemezze, és a szervezet működése, a találkozások a benne közreműködő önkéntesek és munkatársak számára igazi együttes élmény legyen.

Támogató feladatok közé tartoznak egyrészt az alternatívát és önkifejezést szolgáló tevékenységek, másrészt az önkéntesek képzése, felkészítése, fejlesztése.

A segítség szempontjából talán szerencsésnek is mondható, hogy a Kapocs szervezete a Petőfi Csarnokban jött létre és működött. A Petőfi Csarnokban – noha a szabályai olykor fiatal látogatóink számára nehezebb alkalmazkodási feladatok jelentettek – a Kapocshoz segítségért forduló fiatalokat sajátos rejtőzési lehetőség védhette: nem kellett sokak számára elárulni, hogy mi nyomasztja őket, hogy igazán mi vezette őket a segítő szervezethez. Nyugodtan mondhatták: a programokért, a keresett társaságért, önkéntes feladatokért, különféle szabadidős lehetőségeikért jöttek.

A Kapocs a Petőfi Csarnokban otthont találva sajátos összetett segítő tevékenysége révén a rendezetlen és mostoha pénzügyi feltételei ellenére is – a 2000-es évekre – elvitathatatlanul igazolta a vele szemben támasztott alapítói elvárásokat. Évente 8–10 ezer segítő találkozással gyakorlatilag szerves részévé vált a felnőtté váló fiatalokat segítő, a korosztályi problémák megelőzését megcélzó önkormányzati és civil szervezetek világának. Módszereinket, tapasztalatainkat igyekeztük különféle képzéseken, tanfolyamokon átadni, sőt Társadalmi Bünmegelőzési mintaprogrammá is váltunk.³ Különféle nemzetközi érdeklődések mellett, 2000 környékén konkrétan is megpróbáltuk egy vidéki kisvárosban létrehozni a helyi Kapocs Ifjúsági Önszolgálatot. Az volt „csupán” a feltétele, hogy nyerünk egy szakminisztériumi pályázaton. A város önkormányzata számára ez (a pályázati támogatás) hitelesítette volna a mi módszerünket. Minthogy, nem nyertünk, sajnos, így ez a terv nem is valósulhatott meg.

A Kapocs önkéntesei. A Kapocs első önkéntesei elég hamar, egyrészt a szervezet legelső időszakában létrejövő személyes találkozások következtében jelentkeztek, másrészt a problémafeltáró kutatás során az elérhetőségüket megadó, konkrét segítő szerepre vállalkozó fiatalokból alakultak. Egyébként azóta, az eltelt közel húsz esztendő alatt, sose toboroztunk önkénteseket, fiatal látogatóinkból és személyes környezetünkéből váltak/válhattak azzá, a találkozások révén, társaik, illetőleg a segítő tevékenységek hatására.

Önkénteseink gyakorlatilag megjelenítették a Kapocs célközönségét, akiket általában az jellemzte, hogy az intézményes kapcsolataik (családdal, iskolával) az elviselhetőség határáig beszűkültek és szakadnak, vagy éppen komoly szocializációs kockázatok között, intézményes kapcsolatok nélkül élnek.

Már a legelső években, önkéntes szerepben, a Kapocsban évente hozzávetőlegesen 60–80 ember is megfordult (később még ennél is jóval több). Mindez persze nem azt jelentette, hogy mindennap ennyien voltak, de ténylegesen legalább ekkora volt az a létszám, akik vissza-visszatértek, sőt segítő szerepeket is vállaltak. Önkéntesekkel kapcsolatban természetesen egyáltalán nem gondolkodtunk fix szerepekben,

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

rendszeres, letisztult szerepű önkéntes tevékenységekben. A Kapocs önkéntesekkel végzett munkája – bármekkora léptékű konkrét segítő megnyilvánulások jöttek létre – mindig az ő fejlesztésüket szolgálta. A szervezetben munkálkodó önkéntesek feladatvégzése sohasem volt független fiatal látogatónk aktuális helyzetétől, motiváltságától, továbbá az érintettségétől. A Kapocsban az önkéntesek szerepvállalása ugyanakkor jellemzően szituatív volt, akkor és úgy működtek, ahogyan motiváltságuk, érzékenységük, felkészültségük és a konkrét helyzet azt lehetővé tette. A Kapocs önkéntes munkája éppen mindezekért alapvetően mindig is szituatív volt. A Kapocs önkéntesek segítő szerepei nem különösebben formalizált szerepek voltak, azok akkor és úgy működtek, ahogy valaki a társas környezetében észrevett valakit valamilyen nehéz helyzetében, és azonmód segíteni is próbált neki, sőt velünk mindazt meg is beszélte (szükség esetén képzésben vett részt és igénybe vette szakmai partnereink konkrét segítségét is.)

Az önkéntes munka a Kapocsban gyakorlatilag cserefolyamatot jelent, és a kölcsönös tanulásról szól, valóságos helyzetekben tapasztalatszerzésről, társas tanulásról, a felelősség gyakorlásáról és konkrét segítségről. Mi a legtöbbet a segítők és a segítettek viszonyából tanultunk; a segítő helyzetekben az érintettség sokszor nagyon fontos, semmi mással nem pótolható többlettel járt, különösen, ha a segítség belülről fakadt, és a segítő kellően motivált volt.

Önkénteseink nagyon hamar hagyománnyá emelték a sikernek megélt segítő megoldásokat, támogató helyzeteket. Egymástól vették át a kifejezéseket, hogyan fogadunk a szervezetben új embert, konstruktív dolgokat találtak ki és szinte egymásra licitáltak, például az első, leegyszerűsítve, lelkisegéllyel foglalkozó társas tevékenységformát Nyitott Tenyérnek nevezték el. Vagyis meglehetősen hamar, már az első években beindultak a különféle tevékenységek, és a szervezet munkatársainak a különféle megnyilvánulásokat szinte csupán strukturálniuk kellett.

Soha nem volt célunk valakit (hivatásos) segítővé tenni, de az igen, hogy ne maradjon közömbös. A Kapocs ebből a szempontból folyamatosan „természetes devianciával” működött, a hozzánk járó fiatalok mindig odamentek ahhoz, akit baleset ért, bajba került, hogy segíthessenek. Némelyikük azonban mégis a segítő pályán maradt, az első generációkból néhányan ma is a humán segítség területén dolgoznak.

A hosszú búcsú. A hosszú búcsú akkor kezdődött, amikor Petőfi Csarnok első igazgatója meghalt, és belépett egy új igazgató, aki elkezdte birtokba venni intézménye feladatait. Olyan helyzet alakult ki, amelyben megtudhattuk, a Petőfi Csarnoknak nem feladata az, amit mi több mint tíz éve végeztünk. Fokozatos korlátozásokkal élhettek meg fiatal önkénteseink, leállítottak sok éve sikeresen működő segítő tevékenységeket, egyre csökkenő és csökkenő feltételrendszerben tudtunk tevékenykedni. 2005. december végén aztán a Petőfi Csarnok vezetője megkért bennünket, hogy menjünk, mielőbb keressünk magunknak új helyet.

Úgy gondoltuk a váratlan döntéssel, és a döntésben felénk és célközönségünk felé irányuló értetlenséggel és elutasítással szemben, hogy az érintett fiataloknak igenis szükségük lehet még ránk. Mielőbb új működési színteret igyekeztünk találni,

és a nyolcadik kerületben már 2006 tavaszától barátsággal és a felújítás befejezéséig ideiglenes működési lehetőséggel fogadtak.

Miután felújítottuk a rendelkezésre bocsátott helyiséget, 2007. kora tavaszától a Mátyás téren folytathattuk az érintett fiatalok által ismert, sajátos segítő tevékenységünket, illetőleg feladatainkat hozzákapcsolhattuk a kerületben indult fejlesztési programhoz, a Magdolna programhoz.

Mint vizek felett a sűrű kód

Esetünkben az intézményi és a civil kapcsolat (a szereposztástól egészen az elutasításig) gyakorlatilag arról szólt, hogy olyan területre tévedtünk, ahol a kétség kívül a köz javára (bajba keveredő fiatalok segítésére) végzett tevékenységeinkkel magunkra maradtunk. Nem kaptunk kellő megértést, működésünkhöz kellő védelmet, konkrétan kellő erőforrást és kellő támogatást. Mehettünk...

A kialakult igazgatási struktúrák – tapasztalatból tudjuk – nem fogadják mindig jól a civil kezdeményezéseket, és az igazsághoz tartozik, hogy nem minden civil kezdeményezés elég jó. Úgy tudtuk azonban – és hosszú évek munkatapasztalata támasztja alá –, hogy célközönségünk helyzete egyértelműen javításra szorul, és a felnőtté váló fiatalok között nagyon sokakat érint. Úgy tudtuk (utólag talán csak gondoltuk), velük kapcsolatos különféle szakmai tevékenységeket erősíteni, bővíteni szükséges. Amikor pedig egy önkormányzati intézményben, vagyis a Petőfi Csarnokban kezdeményezett, és az általa létrehozott civil szervezetben sikerrel megvalósuló tevékenységtől éppen a kezdeményező intézmény fordult el, a döntésében nem a civil szervezet (nem csupán a Kapocs), nem is egy nemes alapítói szándék, hanem éppen a köz szolgálata szenvedett a legnagyobb kárt. Nem hiszünk ugyanis abban a megosztó megközelítésben, amely egy adott szakmai területen külön értelmezi a civil és az állami (önkormányzati) tevékenységeket. Hiszen teljes mindegy, ki a gazda (tulajdonos, alapító, működtető), a (köz)szolgáltatást igénybevevő szempontjai, érdekei, ellátása lennének az elsődlegesek.

Mint a vizek felett sűrű kód, manapság sok rossz sztereotípiát, rossz praxist létezik. És az az igazi baj számunkra, hogy ezek után a történetek már külön íródtak.

Szabályozások rabságában

Nekünk szigorúan tudomásul kell venni a szabályozásokat és törvényeket, hiszen ez az alapja a működésünknek. A szabályok betartása azonban önmagában semmiképpen nem jár létbiztonsággal. A működéshez igazában nagyon sok a szabály, a különféle adminisztratív feltételrendszernek való megfelelés összességében pedig nagyon drága. Civilként, közfeladatokat végzőként egyébként közel húsz esztendeje nem különösebben élvezhettünk közbizalmat. Különféle pályázatok révén évente sokszor

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

kapunk átfogó kontrollt, az adminisztratív igénybevételünk pedig nagyon megterhető és kimerítő. Úgy látjuk, hogy ez a túlzott kontroll komoly adminisztratív kapacitást igényel az ellenőrzők részéről is, és feltehetően nagyon drága is.

A második korszak: a próbatétel és bizonyosság a VIII. kerületben, a Mátyás téren, 2006–2010

Úgy költöztünk mégis a nyolcadik kerületbe, hogy nem nagyon tudhattuk, mire számíthatunk. Előzetesen meglehetősen kevés ismeretünk volt a bennünket fogadó övezetről és lakóiról, számtalan közvetlenül és közvetve kapott jelzésben ugyanakkor óvtak bennünket. Természetesen a kerülettel kapcsolatos különféle adatok számkra is rendelkezésre álltak és azok az irodalmias dokumentumok, információk is, amelyek a nyolcadik kerületet, kis „romantikus mellékízzel”, a főváros sajátos szociokulturális szférájaként ábrázolták. Azért – bár már negyedik esztendeje működünk itt – azt érzékeljük, a nyolcadik kerületben létezni, működni, és különösképpen élni, jóval nehezebben általánosítható élmény, amely sokkal inkább mindennapos, sokszor igazán prózai, eleven és nem mindig sikerrel járó egyéni feladat.

Már a nyolcadik kerületi újrakezdésünk elején azt érzékeltük, a környék fiatal és idősebb lakói egyaránt kíváncsiak és figyelnek ránk, és számít, hogyan viszonyulunk hozzájuk, hogy egyáltalán mit és hogyan mondunk nekik. A különféle jelzésekből és alkalmi beszélgetésekből aztán hamar kiderült számunkra az is, a környéken valóságos az igény arra, hogy a nem feltétlenül konform megnyilvánulásaikkal gyakran gondot okozó fiatalokkal valakik foglalkozzanak. Az elképzelések legjobban egy hagyományos ifjúsági klubhoz voltak hasonlatosak, amelyre errefelé különben is nagy volt az igény. Különféle (jobbára szelektálásra és szankcionálásra irányuló) ötleteket és javaslatokat is kaptunk, hogy miképpen is kéne nekünk majd a feladatokat végezni. Figyelemre méltó volt ugyanakkor az a szkepszis is, amely az érkezésünket és várható működésünket kísérte. Minthogy a Kapocsról igazán keveset tudhattak, ez a szkepszis feltehetően a helyi tapasztalatok terméke volt, amely a várható feladataink nehézségeit előlegezte meg.

A Kapocs újraindításához a nyolcadik kerületben arra próbáltunk összpontosítani, hogy – bár a Petőfi Csarnokban kialakított működési szisztéma jól bevált, és kellően segítő-képesnek bizonyult – a hely, a környezet sajátosságai szerint alakítsuk ki a szervezet működését, szervezzük meg a feladatainkat. Tulajdonképpen semmilyen feladatelem, működési mozzanat „nem jöhetett át” anélkül, hogy azt ne gondoltuk volna át.

A Kapocs sikeres elindulásához ugyanakkor néhány nyilvánvaló tény a magunk számára pontosítani igyekeztünk. Azokkal fogunk majd gyakrabban találkozni, akiknek – feltehetően elsőre még nem biztos, hogy ismerhető – komoly igénye, szüksége lehet kapcsolatra, figyelemre és valószínűleg segítségre. Sikeres szerepvállaláshoz a felhatalmazást mindezekre (vagyis a kapcsolatra, figyelemre és segítségre) majd

csak tőlük kaphatjuk meg, hiszen a Kapocson a kompetenciát minden esetben az érintettektől kapjuk.

Tudnunk kell azt is, hogy az érkezésünket megelőzően is voltak a környéken különféle események, amelyeket nem ismerhetünk, nem érthetünk, amelyek ugyanakkor befolyásolják a Kapocsba érkező fiatalok társas viszonyait. Azt is szükséges volt nyomatékosítani a magunk számára, hogy a rajtunk, a Kapocson kívül is, az érintettek társas környezetében különféle folyamatok zajlanak, amelyeket nem ismerünk, amelyek ugyanakkor hatással lehetnek a Kapocs-beli viszonyokra. Abban is biztosak lehetünk, hogy rajtunk kívül is vannak olyanok, akik a velünk találkozó fiatalokat segíteni próbálják, amelyre különösebb befolyásunk nincs, amelyek ugyanakkor visszahathatnak a tevékenységeinkre. A Kapocccsal szemben, a működés kezdetekor, az érintettek körében jelentkező, esetenként megfogalmazott várakozások és a Kapocs konkrét lehetőségei és funkciói között, egy jó ideig, nagy lehet a különbség, a távolság, a diszkrépancia, amelynek tisztázása, majd összehangolása meghatározó, sőt talán kulcsfeladat számunkra. Feltehetően kisebb zavart válthatunk majd ki magunkkal kapcsolatban a lehetséges intézményes partnereink körében azzal, hogy elsőként nem a széleskörű intézményes együttműködést próbáljuk velük majd szervezni, hanem a kapcsolatfelvételt követően elsőként az érintett fiatalok által valamilyen szempontból jelzett intézményekkel, szervezetekkel erősítjük a viszonyunkat, és velük próbálunk egyengetni (érthetővé tenni, az esetleges ellenállást feloldani, közvetíteni, felkészíteni, javaslatot tenni, majd megelőzni stb.) az aktuálisan kialakult helyzetet.

Az újakezdés. Nem toboroztuk a látogatásokat a Mátyás téren sem, egyszerűen csak kinyitottunk. Úgy terveztük, akik eljönnek, azoknak egyszerűen elmondjuk, nálunk mire is lehet számítani. Az első alkalmak így viszonylag csendesen teltek. Akik először, nagy-nagy óvatossággal bejöttek, azok inkább talán társaik előtti hőstettként érkeztek, mint kíváncsiak voltak. Feltették persze azokat a kérdéseket, amivel készültek, de nagyon nem figyeltek ránk, inkább csak körbe-körbepillantottak, hogy tényleg, milyen lehet ez a hely, aztán amikor kitöltötték a szerintük illendő időt, hamar el is mentek. Az első, hosszabb, legalább fél órás látogatás, és segítséget tesztelő megkeresés csupán a nyitást követő második hónapban történt. Feltehetően mindezek a találkozások a látogatók meglepedésére alakultak, mert a hatodik, hetedik héttől aztán az első látogatók vissza-visszatérése mellett, csoportokban érkeztek újabb és újabb környékbeli fiatalok, megelevenedett a Kapocs irodai tere.

Az első időszak, amely gyakorlatilag több fordulóból állt, eltartott legalább nyolc hónapig, és hihetetlenül viharos és intenzív volt. Mint akikre régóta vártak, szinte lecsaptak ránk. Hosszabb-rövidebb ideig megfordult nálunk szinte minden környékbeli tizenéves, sőt azok közül is szép számmal, akik ugyan nem túl messze, mégis máshol laknak, és a Mátyás tér környékén, különféle konkrét okok miatt, gyakran megfordulnak. Felfokozott, szinte provokatív kíváncsiságuk és zajos megnyilvánásaik révén fiatal látogatóink gyakorlatilag megmutatták nekünk, miképpen is érzik jól magukat – olykor önmaguk örömére, vagy mások rovására. Különösen furcsa volt számunkra az, hogy az elején egyszerűen nem is néztek ránk, nagyon hangosak

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

voltak és megállás nélkül mozogtak. Bármiről is volt szó a Kapocson, figyelmük legfeljebb pár percig tartott. Láthattuk, miképpen töltik nálunk a mindennapjaikat (és elképzelhettük, hogyan tölthetik valószínűleg az idejüket saját, Kapocson kívüli, társas környezetükben). Ízelítőt kaphattunk abból is, hogyan viszonyulnak egymáshoz, és milyen módon fejezik ki magukat, érvényesítik törekvéseiket, hogyan fogadják (vagy nem fogadják) el a mások kezdeményezését stb. Aligha lehet kellő mélységgel érzékeltetni azt az elevenéget, amely fiatal látogatóinkat ebben az időszakban jellemezte. Eleinte jobbra hagytuk is őket kibontakozni, hiszen csak így kaphattunk személyes élethelyzetekre is visszavezethető pillanatfelvételt arról a társas világról, amelyik az intézményes kapcsolatokon kívül fiatal látogatóinkat jellemezték. Legfeljebb a kirívó helyzeteket fékeztük, és aztán, ahogy alakultak az érkezések, fokozatosan strukturálni kezdtük a Kapocson zajló folyamatokat...

Ma azt gondolom, hogy ez nem második születés, hanem ez igazából folytatás volt, olyan, mint amikor az ember a második autóját vezeti, mert akkor tanulja meg igazán a vezetést, és a Kapocson a Mátyás téren gyakorlatilag az ismételt kezdésnél az igazi, a jól alkalmazható módszerek erősödtek fel. Ez a Kapocs-módszer próbatétele is volt, hogy képes-e működni egy teljes új helyszínen.

Ugyanaz, de mégis más. Ha visszanézünk az eltelt majd húsz évre, ma a problémás fiatalok percepciója gyökeresen megváltozott, más lett, mintha 2–3 évente változna a világ, így felnőtté váló fiatalok is.

Józsefvárosi működésünk során azzal talákoztunk, hogy a hozzánk járó, nagyjából cigány fiatalok többségének gyakorlatilag nincsenek bizonyos földrajzi körön kívül kapcsolatai (a Petőfi Csarnok-beli működésünk idején azt lehetett megtapasztalunk, hogy akkori fiatal látogatóink széleskörű, regionális kapcsolatokkal rendelkeztek). Azt láttuk még a Józsefvárosban, ezeket a fiatalokat nem igazán fogadják be máshol (persze a környéken sem igazán népszerűek), és – nem tudni, hogy viszontválaszként alakult így, de – ők sem fogadnak be másokat. Szinte zárt világban élnek. Leginkább ott mozognak, ahol relatív biztonságban érzik magukat, és semmiképpen nem lépnek át egy láthatatlan határvonalat. Úgy tűnik mindebből, ezeknek a fiataloknak az életterét mintha a VIII. kerület valamennyire garantálná. Legalábbis, mintha azt tanulták volna meg, rosszul járnak, ha azokat a határokat átlélik.

Néhány éves tevékenységünk során tizenéves látogatóink életét, sorsát látva, úgy véljük, manapság nem jó cigánynak lenni. Fiatal látogatóink szinte minden megnyilvánulását többletterhek kísérik, és életvitelük önmagában is komoly hátrányokkal jár. Az előíteletesség napjainkban olyan módon felerősödött, hogy a hétköznapi apró részleteiben is, a lehető legváratlanabb helyzetekben is megjelent, amely napjainkban elképesztő módon ráterhelődik a fiatal látogatóink felnőtté válására, egész életére. Az előállt helyzet nem csupán azzal járt a Kapocs életében, hogy sokkal bonyolultabbá tette a konkrét segítő feladatokat, hanem egészében is rávetítődött a szervezetünkre.

Szivárgó szolgáltatás. Mindenesetre amióta a Józsefvárosba kerültünk, egyre nehezebbé váltak a működési feltételeink, és fokozatosan csökkentek a támogatási

lehetőségeink. Ilyen elképesztően nehéz helyzetben még nem volt a Kapocs, noha szakmailag, úgy gondolom, most vagyunk igazán a csúcson.

Olyan módon leromlottak a személyi és tárgyi feltételeink, hogy konstruktív megoldásként, kizárólag visszafogott működéssel, és a fontosabb segítő szerepeink megőrzése mellett a napközbeli tevékenység erőteljes korlátozásával működhetünk. A Kapocs szakmai programjának az erejét jellemzi, hogy fiatal látogatóinkban mindmáig sikerrel tudtuk megőrizni a korábban elért segítő pozícióinkat. Fiatal látogatóink az őket feszítő fontosabb kérdésekben, napjainkban is bátran fordulnak hozzánk.

Nem tudni, hogy van-e a Kapocs történetének pozitív scenáriója. Azt már lehet mondani a fiatalok is a folyamatosan romló feltételek hatására talán kissé megszeppentek (jónéhányan pedig elmaradoztak). Mégis, a Józsefvárosban a Kapocs majdnem négy éves története nem csupán a segítsérről szólt, hanem a feltételektől függetlenül arról is, hogy a környék idősebb és fiatalabb lakói megtanulhattak és elfogadhattak bennünket egy együttműködő és támogató szerepben. Olyan – eddig talán kevéssé ismert – szerep formálódott és erősödött a közreműködésünkkel, ami nem feltétlenül szülői, és nem is tanári, de nem hasonlít a rendőr szerepére sem. Ez a szerep inkább személyes, egy természetes segítő kapcsolatról szól, amelyben jól tudják, ha segítségről van szó, ránk (és egymásra) lehet számítani... Most is talán csak emiatt tudunk (nehéz feltételeink dacára) szivárgó szolgáltatást végezni, mert biztosan tudhatjuk, a velünk kapcsolatba került fiatalok, akik ha bajban vannak, jönnek, és jönni fognak.

Jegyzetek

- 1 A Petőfi Csarnok épülete a 90-es években Budapest egyetlen ifjúsági szabadidő központja. A Városligetben található, röviden csak PeCsa néven emlegetett Csarnok népszerű könnyűzenei koncert helyszín, évente több száz kulturális rendezvénynek és kiállításnak ad helyet, valamint számos közösségi klubot is működtet. A 930 nm-es belső nagytermen kívül egy 6000 fő befogadására alkalmas szabadtéri hellyel is rendelkezik.
A Petőfi Csarnok 1985 tavaszán nyílt meg. Ezt megelőzően az egykori Iparcsarnok helyére tervezett épület a Budapesti Nemzetközi Vásár (BNV) egyik kiállítási helyszíne volt, majd a BNV elköltöztetése után évekig raktárként használták.
A megnyitás óta eltelt időben a Petőfi Csarnok is fokozatosan korszerűtlenné vált. Teljes felújításáról, megszüntetéséről, elköltöztetéséről is esett már szó.
- 2 A kutatás eredményei a *Család, Gyermek, Ifjúság*, 1992. 3–4:19–27. jelentek meg, Diósi Pál: Kinek ígéret, kinek délibáb. A Petőfi Csarnok látogatói nemzedékükről és önmagukról. címmel.
- 3 Lásd bővebben: <http://www.bunmegelozes.hu/index.html?pid=1221>

■ AZ AUTONÓMIA ALAPÍTVÁNY ELMÚLT HÚSZ ÉVE

■ Interjú Csongor Annával, az alapítvány igazgatójával

■ Nizák Péter

■ 20 éves a legújabb kori magyar civil szektor, legalábbis a rendszerváltás óta 20 év telt el. Az Autonómia Alapítvány egyike azon szervezeteknek, melyek végigélték, végigtevékenykedték az elmúlt két évtizedet. Az Autonómia Alapítvány sajátos szerepet töltött, tölt be a magyar civil szektorban: korábban amerikai és nyugat-európai, később magyar állami és magánforrások felhasználásával folytatta támogató, fejlesztő tevékenységét. Csongor Annával, az Autonómia Alapítvány igazgatójával az elmúlt 20 év tapasztalatairól beszélgettünk, körüljárva nemcsak az alapítvány, de a magyar civil szektor fő fejlődési, tevékenységi szakaszait is.

Civil Szemle (CSZ): Hogyan és miért jött létre az Autonómia Alapítvány, milyen volt az a környezet, amelyben megalakult? Miért gondolták azt az alapítók, hogy kell egy ilyen jellegű szervezet?

Csongor Anna (CSA): Ez nagyon jó kérdés, és van rá egy egészen rövid válasz. Ez pedig az, hogy az Autonómia Alapítvány alapítója egy IFDA nevű svájci szervezet, amely a különböző fejlesztési, közösségfejlesztési alternatívákon dolgozott. Én velük soha nem találkoztam, tehát igazán erről nem tudok túl sokat. Ez a rövid válasz. A hosszabb válasz az, hogy az amerikai magánalapítványok, akkor már itt álltak a határon azzal a gondolattal, hogyha itt egy plurális demokrácia alakul ki, akkor valószínűleg a civil társadalom fejlesztésében is lesz tennivaló. Úgyhogy keresték az ügyeket, illetve keresték ez embereket, akik a támogató tevékenységben közreműködhetnek. Mondhatnám azt is, hogy az eljövendő támogatottakat keresték, de pontosabb az,

hogy leginkább a közvetítő embereket keresték. Az Autonómia esetében az ember, akit megtaláltak Bíró András volt, aki alkalmas volt személyében arra, hogy egy ilyen szervezetet megcsináljon, és meg is akarta csinálni. Egyrészt magyar volt, másrészt nem volt annyira magyar, hiszen éppen akkor jött meg nyugatról. Nemzetközi szervezetekben volt tapasztalata, hihetetlenül briliáns elme volt abból a szempontból, hogy tudta, mik a hibák a világban, és milyen módszerek vannak, amelyeket be lehet hozni Kelet-Európába. Ezen kívül kellő távolsággal tudta szemlélni az adott magyar helyzetet, mivel nem itt nőtt föl. Tudott angolul, franciául, németül, spanyolul, oroszul szóval, nemzetközileg rendkívül tájékozott ember volt, nyitott mindenféle érdekes dologra. Tehát azt hiszem, hogy az adományozó elsősorban megpróbálta megtalálni az embert, aztán megpróbálta megtalálni az ügyet is. Andrásnak mindig is szívügye volt a civil társadalom, és ez pont egybeesett azzal, amire tényleg szükség is volt; arra, hogy legyen valami olyan dolog, ami arról szól, hogy az emberek jöjjenek össze és beszéljék meg, szervezzék meg a dolgaikat. Tehát az alapvető dolog a civil társadalom fejlesztése, ezen belül – miután András akkor már számtalan kutatásban részt vett - a szegénység kezelése volt. A civil társadalom kapcsán tehát - persze számos más dolog mellett, például abban az időben érdekes volt a Duna-Kör meg a környezetvédelem – azonnal felmerült, hogy a szegénység kezelésére érdemes lenne valamit tenni. Innen már logikus lépés volt a cigányügy felmerülése, mely később az alapítvány fő tevékenységévé vált.

CSZ: Miért Autonómia Alapítvány lett a szervezet neve? Miért az autonómia szó tűnt akkor fontosnak?

CSA: Azt gondolom, a civil társadalom autonóm körei kapcsán kapta nevét az alapítvány. '93-ban, mikor csatlakoztam a szervezethez, a név már megvolt, és a fő tevékenységi fókuszok is kialakultak.

CSZ: Térjünk vissza egy gondolat erejéig az alapítás körüli időkre. Milyen volt akkor az általános helyzet akkor, mit jelentett pontosan az, hogy „kerestek embereket, és szervezeteket”? Mennyire voltak világos viszonyok, mennyire voltak láthatóak a szervezetek, mennyire kellett „szervezni” a civil társadalmat?

CSA: Semmi nem volt, illetve ez nem igaz, mert a zöldek már korábban szerveződtek, és a szociális szektorban is voltak már szervezetek, ott volt a SZETA vagy a LÁRESZ. Már a '80-as években bőven léteztek olyan civil szerveződések Magyarországon, melyeknek volt vezetőjük, volt rendszerük, voltak akcióik és ügyeik. A rendszerváltás maga ezt a folyamatot bizonyos értelemben lefejezte, merthogy a vezetők egy része bekerült a Parlamentbe, meg az önkormányzatokba, másrészt az egyesülési törvénnyel kinyílt a lehetőség mindenki előtt, hogy különböző szervezeteket alakítson. Nem volt azonban világos az, hogy honnan lesz erre pénz, hogy hogyan is lehet ezt csinálni, mi ennek a formája. Ezt elég jól illusztrálja, hogy az Autonómia Alapítvány alapító okiratát a Rockefeller Brothers Fund alapító okiratának mintájára írták meg annak idején, tehát nekünk előbb volt meg angolul, mint ma-

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

gyarul. Modell hiányában nem tudtuk, hogyan is kell ezt csinálni, de az is igaz, hogy sokáig nem volt megfelelően szabályozva, mi is tulajdonképpen egy alapítvány.

Ez egy nagyon-nagyon zavaros időszak volt tehát, és valószínűleg ezek a nagy amerikai alapítványok, amelyek megjelentek itt Közép Kelet-Európában, nehezen tudtak eligazodni, nehezen tudták megállapítani, ki hiteles és ki nem. A programfelelősök, vagy régió felelősök a nyelvet nem bírták, a kontextust nem teljesen értették, szóval nekünk bizonyos értelemben nagyon könnyű helyzetünk volt, mert nem nagyon volt versenytársunk ezen a területen. András jó partnernek tűnt, értették egymást az alapítványi vezetőkkel. Annyit hozzátennék még, hogy amikor én '93-ban csatlakoztam az Autonómiához, akkor már itt volt a híres kutató páros, Jenny Yancey and Dan Siegel, akik aztán meg is írták a könyvüket a szektornak erről az időszakáról. Amikor abban az időben elkezdtek velem arról beszélgetni, hogy én mit gondolok a harmadik szektorról, nekem fogalmam nem volt, hogy mi az a harmadik szektor, merthogy nem gondolkodtam ilyen kategóriákban, pedig részese voltam korábban is ezeknek a dolgoknak, csak nem gondoltam, hogy ennek ez a neve. Hoztak tehát egy kategóriakészletet, amit aztán alkalmaztak ránk, és később mi is alkalmaztuk magunkra.

CSZ: Szervezeti szinten mi volt az elképzelés vagy az a misszió, amit felvállalt az Autonómia, ami jellemző volt a szervezetre az első időkben?

CSA: A misszió a civil társadalom fejlődésének segítségével volt. Ez mind a mai napig igaz, de voltak ennek különböző fókuszai, a szegénység, vagy a környezetvédelem. Tulajdonképpen 3 programunk volt az induláskor: volt szegényprogramunk, környezetvédelmi programunk, melynek neve később fenntartható fejlődés program lett, és volt egy olyan program, ami általában szolgálta a civil társadalom fejlődését. Ez volt a három fókuszterület, és az egésznek az volt az ideológiája, hogy csak civil szervezeteket támogatunk. Nem magánszemélyeket, nem önkormányzatokat és nem üzleti szervezeteket.

CSZ: Már a kezdetektől több EUs programot is lebonyolított az alapítvány, így felmerül a kérdés az Autonómia Alapítvány tulajdonképpen milyen szerepben lépett fel, inkább lebonyolított programokat más támogatók részére, vagy saját ötleteit, programjait valósította meg?

CSA: Az elején összesen 5000 dollárt kaptunk, ez volt a nyitó pénz, ezt adta nekünk az IFDA, mellé rengeteg vállveregetést és biztatást. A kezdetektől azt hiszem két emberrel, és egy barátokból támogatókból és a stakeholderek – na erre sincs magyar szavam - képviselőiből válogatott kuratóriummal indult az alapítvány. Nem az történt tehát, hogy megvolt az ügy, és megvolt hozzá a kuratórium, vagy megvolt az ügy, a pénz és a kuratórium, hanem megvolt az ember – András –, aki kiválogatta a kurátorokat, és az egész dolog így fejlődött tovább. Tulajdonképpen azt lehet mondani, hogy ezt a mintát ma már nem lehet követni, vagy nem szabadna követni, viszont az akkori zavaros feltételeknek ez felelt meg, mert nem lehetett

másként. Az akkori kurátorok átengedték a stratégiacsinálás feladatát az igazgatónak, ami ma azért már kuratóriumi feladat lenne, vagy legalábbis közös.

CSZ: Hol volt akkoriban az állam? Mi volt a szerepe? Melyek voltak a szektor fejlesztése irányába tett törekvései?

CSA: Nem volt jelentős szerepe. Már ami minket illet. Tulajdonképpen az volt a helyzet, hogy volt külföldről pénzünk, nagyon hamar bejött Magyarországra a Ford, a Rockefeller, a Mott alapítvány, és bárki, aki Magyarországra jött, az rögtön vizitelt Andrásnál illetve az alapítványnál, és itt senkinek nem jutott eszébe, hogy az államhoz forduljon. Az állam mintha nem is létezett volna. A korábbi kérdésre válaszolva, hogy lebonyolítottunk vagy csináltuk-e a saját programjainkat, az a válasz, hogy igen, alapvetően saját programjaink voltak. Az amerikaiak nagyon rugalmasak voltak, 1-2-3 éves támogatásokat kaptunk, amiről egyszer egy évben kellett beszámolni, tehát igazából teljesen ránk bízta a dolognak a tartalmi részét. Az állammal összesen annyi viszonyunk volt, hogy a különböző papírokat be kellett adni az állami szervekhez, de tartalmi együttműködés nem volt. Később aztán azért ez megváltozott, elkezdtünk például az Országos Foglalkoztatási Alappal kommunikálni, aztán a Magyarországi Cigányokért Közalapítvánnyal (ami egyébként egyértelműen Autonómiás mintára alakult meg), és így tovább. Tehát megindult a kommunikáció állami szervek és az Autonómia között, és ennek nagyon hamar az lett az eredménye, hogy amikor az alapítvány megkapta az alternatív Nobel díjat '95 végén, akkor gyorsan kapott egy kisebbségekért díjat is Magyarországon. Még abban a hónapban. Emlékszem, én mentem átvenni egy kurátorunkkal, mert András éppen még az Alternatív Nobel díjat vette át egyik munkatársunk társaságában. Tehát akkor az állam szimbolikusan elismerte azt, amit csináltunk.

CSZ: A húsz év nagyon hosszú idő, vannak elkülöníthető szakaszok az alapítvány tevékenységében a követett célrendszerben vagy inkább egyívű jelenlétről beszélhetünk?

CSA: Elég világosan két szakaszra bontható az elmúlt húsz év története. Először saját programokat csináltunk saját pénzből, saját szervezésben és saját kivitelezésben, és valahonnan pedig már mások programjait csináljuk. Ugyan már a 90-es évek elején is használtunk uniós forrásokat, de akkor még a magunk kitalálta módon. Az első civileknek szóló PHARE- körben szétosztott támogatások például az alapítvány kasszájából mentek ki, ez ma teljesen elképzelhetetlen lenne. A későbbiekben sokáig osztottuk az EU pénzét, de nagyon szigorúan soha nem volt megkötve a felhasználás, bele lehetett szólni tartalmi kérdésekbe is. Igazából tehát nem éles az átmenet, mikortól lett már csak „technikai segítségnyújtás” az, amit csinálunk.

Összegezve tehát az első szakasz az volt, amikor a saját pénzünket osztottuk, azt csináltunk, amit mi akartunk, addig, ameddig a forrásaink megengedték. Később, már az uniós viszonyok között, próbáltunk a meglévő pályázati rendszerbe beleilleszteni olyan programokat, amiket szívesen csinálnánk, persze ez már sokkal

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

kötöttebb forma volt. Az persze mindig fontos volt, hogy a programok az alapvető célkitűzésekhez, a civil társadalom fejlesztéséhez, a szegénységhez, kötődjenek.

A módszerek is változtak, mert a kezdetekkor mi egyéves, kétéves, hároméves egymásra épülő programcsomagokat próbáltunk ki, és ez viszonylag jól működött. Most az történik, hogy ha egy elképzelésünk befér egy bizonyos támogatási struktúrába, azt megpályázzuk, és hogyha van rá lehetőség, megpróbáljuk úgy folytatni, hogy ugyanazt a tevékenységet, vagy annak egy javított változatát egy más szakaszban megint megpályázzuk.

CSZ: Ez a fajta – mondjuk úgy, hogy strukturális váltás – nem kérdőjelezte meg, mi egyáltalán a szervezet társadalmi küldetése?

CSA: Az Autonómia mindig is modelleket hozott létre. Az elején visszatérítendő – vissza nem térítendő támogatások kombinációjával helyi jövedelemgeneráló programokat támogattunk. Úgy gondoltuk, érdemes arra építeni, amit az emberek ott a helyszínen gondolnak, rakják össze, dolgozzák ki az ötletüket, valaki majd megbeszéli velük, hogy ez mennyi hasznot fog hozni, hogyan, mennyit kell nekik ebből visszafizetni, és mennyi a piacra lépés költsége. Amennyiben az első évben sikeres volt a program, akkor a következő évben megtámogattuk képzésekkel, fejlesztésekkel stb. Ez volt tehát a modell. Ma, 2010-ben azért dolgozunk a helyi szervezetekkel, vagy a helyi valamennyire strukturálódott vagy valamennyire organizálódott, romákkal foglalkozó vagy roma intézményekkel, hogy képesek legyenek uniós forrásokat felszívni. Ez is egy modell, ami arról szól, hogy vannak olyan régiók, ahol a dolog egyáltalán nem működik, mert a pénzek túl nagyok, túl bürokratikusak, és a helyiek számára sokszor már kitalálni is nehéz lenne a programot, nemhogy megvalósítani. Ebben a helyzetben az Autonómia odamegy és kvázi facilitál. Addig nyaggatja őket, addig beszélget, addig keresi a partnereket, ameddig legalább odáig el nem jutunk, hogy beadnak egy pályázatot. Azt gondolom, hogy ez megint csak egy modell, mint ahogy modell volt az az elképzelés is, hogy vannak forráshiányos régiók, ahová nem pénzt vittünk, de mondjuk az EQUAL program keretében vittünk tudást és vittünk beruházást, fölépítettünk munkahelyeket, ahol elképzeléseink szerint majd emberek dolgoznak. Megítélés kérdése, hogy ez működik vagy nem, de ez mégiscsak egy modell, amit aztán tovább lehet vinni, el lehet rontani, és lehet rajta javítani.

A modellkialakítás volt tehát, amit mindig is csináltunk. Amiben különbség van, az az, hogy kivel, kikkel csináltuk ezt a dolgot. Annak idején a konyhákban üldögéltünk a szervezetvezető, vagy a szervezeti tag lakásában, míg most már az irodákban üldögélünk, és nem megyünk a konyhákba. Régebben volt valami rálátásunk arra, hogy mi történik egészen lent, most már csak az eggyel följebbi szintet látjuk, mert egyszerűen a dolgok már máshogy szerveződnek. Mi mindig azt gondoltuk, hogy a legalsó szintre kéne elmenni, és abban kéne segíteni, hogy az emberek merjék a saját kezükbe venni a dolgokat, akár egy régi struktúrával szemben, akár egy megkövesedett struktúrával szemben. Ez most már nem fér bele, tehát most az történik, hogy a helyi szervezetvezetővel vagy a kisregió képviselőjével beszélünk.

CSZ: Nem lehet, hogy ez tulajdonképpen a civil szektoron belüli változásokat jelzi, vagyis, hogy ma már nincs olyan típusú szervezet, amely a helyi emberekkel konyhákban üldögél, vagy – átvitt értelemben – nem is lehet már a konyhákban üldögélni?

CSA: Azt nem látom, hogy milyen a közösségfejlesztés mai állapota, van-e olyan szervezet, amely magukkal az emberekkel foglalkozik. Lehet, hogy helyben vannak ilyen szervezetek, mindenestre most mire mi odaérünk, az már le van rendezve, hogy ki a résztvevő. Annak idején voltam egy csomó olyan gyűlésen, ahol egymást szidták az emberek, de aktív, helyi folyamatokat, tehát magát az aktuális emberi tartalmat láttam. Most nekünk körülbelül az a dolgunk, hogy az adott sor, telep vagy külterület ki ne maradjon a programból, de magukat az embereket nem látjuk.

CSZ: Ez az Autonomia tevékenységének változásából adódik inkább, vagy változott a helyzet, és működik a helyi önszerveződés vagy esetleg szervezés?

CSA: Úgy látszik, most már vannak erre struktúrák, ami egyrészt jó dolog, másrészt azért mindig jó a helyi struktúrákat vagy bármilyen struktúrákat megkérdőjelezni, mielőtt azok tényleg bebetonozódnak.

CSZ: A magyarországi civil szektort, vagy harmadik szektort szabályzó környezet, az ebben történt nagy csomópontok, változások mennyiben érintették az alapítványt?

CSA: Egy valami érinthette volna igazán, de az még nem történt meg: az alapítványok helyzetének a szabályozása. Mi olyan struktúrában működünk, ami nem adekvát a tevékenységünkhöz. Itt ülünk egy civilnek gondolt szervezetben, ami az is, de ez nem egy alapítvány, amiben ülünk, hanem mondjuk egy civil vállalkozás. Nem történt meg, nem vált világossá, nem vált el egymástól a működő alapítvány és az adományozó alapítvány fogalma. Korábban nem volt rendesen szabályozva, hogy mi történik az alapítók halálával, távozásával. Nekünk megszűnt az alapítók jó pár évvel ezelőtt, és azóta a bíróság vette át az alapítói funkciót, ami azt jelenti, hogy gyakorlatilag nem tudunk alapszabályt módosítani, ami bebetonozott minket.

A másik dolog, ami rosszul érintette az alapítványt, az a pénzügyi intézményekről szóló törvény. Mi kölcsönöket adtunk, ami azután, hogy létrejött ez a törvény, többé nem volt lehetséges. Fontos megemlíteni, hogy a kilencvenes évek elején totálisan egyedül voltunk, és a szociális rendszer is elég rendesen változóban volt. Annak idején, amikor mi elkezdtünk dolgozni, akkor a korábban gyárakban dolgozó vidéki cigányok hazakerültek a falujukba, nem volt semmijük, nem volt meg még szociális háló, és mire kialakult, őket már nem tartotta meg. Tehát kényszer volt az, hogy ők a mi programjainkba belevágjanak. Amikor kiépült a szociális háló, a mi támogatóink esetében rezgett a lécs, hogy esetleg ők nem kaphatják meg a szociális támogatásokat azért, mert nálunk támogatásban részesülnek. Most is teljesen tisztázatlan a helyzet, nem világos, hogy olyan nonprofit keretben működő tevékenység, amiből valakinek egyéni haszna, hosszú távú haszna van, mennyiben befolyásolja az adott személy segélyre való jogosultságát.

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

CSZ: Tehát, ha jól összegzem, az elmúlt húsz évben változatlanok maradtak az Autonómia Alapítvány céljai, azok, akikkel együtt dolgozik, és akikkel az érdekében tevékenykedik, de nagyban változott a társadalmi és a pénzügyi környezet, és emiatt a szervezet szerepe, az eszkörendszer, amit alkalmaz. Ez felveti azt a kérdést, hogy mennyire beágyazott a szervezet, egyáltalán hol lehet elhelyezni az akkori, és a mai gazdasági, társadalmi struktúrában. Mi valójában az Autonómia Alapítvány?

CSA: Ez egy nagyon jó kérdés, itt a huszadik évforduló előtt én is ezen gondolkodom. Azt gondolom, hogy az Autonómia leginkább úgy írható le, mint egy szabad műhely, ahol olyan emberek dolgoznak, akik független források segítségével ki tudnak valamit próbálni, amit esetleg be lehet vezetni nagyban. Modelleket dolgozunk ki, amihez vannak partnereink, ehhez tehát jön az input alulról, felülről, oldalról. Be vagyunk tehát ágyazva, dolgoznak itt szociális munkások, szociológusok, esélyegyenlőségi szakértők, mostanában már banki szakértőink is vannak. Összerakjuk az eszünket, látjuk körülbelül az irányokat. Az egyik irány az adományozás, a másik irány a kölcsön, a mikrohitel, a harmadik a közösségfejlesztés, a gazdaságfejlesztés. A negyedik irány az az elképzelés, hogy az emberekbe kell investálni. Ezekben a dolgokban próbálunk kitalálni olyan megoldásokat, amelyek szerintünk beválnak, beválhatnak. Elismerem, hogy ez eléggé arisztokratikus hozzáállás, mert nem mindenki engedheti meg magának, hogy kísérletezzen. Nem is teljesen jó a kísérletezés szó, mi tényleg csinálunk valamit, amit aztán fölkinálunk közös hasznosításra.

CSZ: Az elmúlt húsz évet tekintve lehet olyan megkülönböztetést tenni, hogy bizonyos korszakokban más, esetleg fontosabb vagy kevésbé fontos volt az Autonómia szerepe?

CSA: Ezt nem tudom megítélni. Azt tudjuk, hogy mindig volt egy kortárs csoportunk, tehát az a pár alapítvány, akikkel együtt indultunk, és amelyekkel körülbelül azonos irányba mozogtunk. Kisebb-nagyobb mértékben mindig részt vettünk a szektor egészét vagy a szektor bizonyos részét érintő mozgólódásokban, de viszonylag ritkán kezdeményeztünk. Nem voltunk, nem vagyunk nagyon szektortudatosak, inkább ügytudatosak vagyunk, tehát például hamarabb kezdeményezünk valamit lakhatás témában, mint a civil szektort érintő általános kérdésekben.

CSZ: Két általánosabb, nem szorosan az alapítványhoz kötődő kérdés maradt a beszélgetés végére. Maga a civil szektor mennyiben más, mint húsz éve volt?

CSA: Nehéz kérdés, mert bár mindig a civil szektorban mozogtunk, bizonyos értelemben elefántcsont-toronyban vagyunk, máshogy látjuk a civil szektort. Az biztos, hogy hihetetlenül sok és sokféle, burjánzó és nagyon izgalmas, de mi más csoportot képviselünk, a szerepünk miatt, az elmúlt húsz év miatt, és az országos jellegünk miatt.

CSZ: Zárásként megkérdezem, hogy az elmúlt húsz évben melyek voltak az alapítvány életében a legemlékezetesebb momentumok, a mélypontok, a szakmai sikerek?

CIVIL ANZIXX 1990–2010 ■■

CSA: Sok ilyen volt, például a Phare ad hoc alapból létrehoztuk az Euroma nevű programot. Ennek részeként szólalt meg először a régió első roma rádiója, Horváth Margó újságíró bejelentkezését hallva, azt hiszen kicsit elsírtam magam. A Rádió C siker és kudarc történet egyben, hiszen létrejötté óta folyamatosan fenntartási gondokkal küzd. Nagyon sokszor előfordult, hogy abszolút a mélyponton volt, nem volt fizetés hónapokig, de akkor is azt lehetett látni, hogy az embereknek ez szívügyük, csinálják, mennek előre. De ez csak egy az általunk elindított, elindulásban támogatott kezdeményezések közül. Nagyon szép dolgok történtek, öröm volt, ahogy például a pár éve lezárt Equal program során az első műhelyek fölépültek, és láttuk, hogy mennek a dolgok a maguk útján.

CSZ: Köszönöm a beszélgetést.

■ EGY SPECIÁLIS SZEGMENS:

■ A VÁLLALKOZÓI SZEKTOR SEGÍTÉSE CIVIL OLDALRÓL

■ Kinyik Margit

- A magyar nonprofit szektor egyik igen sajátos és szűk (szektoron belüli arányuk alig 3%) szeletét alkotják azok a szervezetek, amelyek a gazdaság- és vállalkozások élénkítését tűzték ki célul. A gazdaságfejlesztő szervezetek egyik prominens szereplői azok a vállalkozásfejlesztési alapítványok, nonprofit szervezetek, amelyek már a rendszerváltást követően európai uniós szakmai és anyagi támogatással, a hazai szakmai tőkére építve kezdték el működésüket. A kezdetben valamennyi megyében működő szervezetek országos hálózatot hoztak létre, részben az Európai Unió megbízásából adódó közös szakmai feladatok (például mikrohitelzés) lebonyolítása, részben a közös szakmai fellépés érdekében. A helyi viszonyoktól, támogatási környezettől is erősen függő szervezetek sorsa az elmúlt 20 év során eltérően alakult; a PHARE forrás megszűnését követően bizonyos szervezetek stabilan tartották eredeti profiljukat, mások komoly működési nehézségekkel szembesültek, akadtak olyan szervezetek is, amelyek jelentős profilmódosításon mentek keresztül. Kovács István, a nyíregyházi PRIMOM Alapítvány korábbi ügyvezetője azon szakemberek közé tartozik, akik 1990-től (alapítóként és vezetőként), a kezdetektől alakították és követték a gazdaságfejlesztés nonprofit oldalról történő segítését. Kovács Istvánt interjúnkban az elmúlt 20 évről, a gazdaságfejlesztő szervezetek és a politika viszonyáról, a piac és nonprofit mezsgyéjén megélt civil identitásról kérdeztük.

CSZ: Ön a Nyíregyházán egyik legismertebb, a helyi gazdasági életet befolyásoló nonprofit szervezet, a Primom Alapítvány ügyvezetője. A helyi köztudatban leginkább csak „inkubátorházként” ismerik az alapítványt és ebben igen nagy szerepe volt annak a PHARE forrásnak, amely a vállalkozásfejlesztő alapítványok magyarországi hálózatát is létrehozta. Ön mióta alakítja az Alapítvány történetét?

KI: A kezdetektől, olyannyira, hogy ez az Alapítvány az ötletemre és kezdeményezésemmre jött létre, közel egy évvel azelőtt hogy a PHARE kkv (kis- és középvállal-

kozások) program meghirdetésre került. Korábban a megyei tanácsnál dolgoztam, területfejlesztő voltam. 1987-ben a szakirodalmat olvasgatva eljutottam Dániába egy tanulmányútra, hátizsákkal, teljesen amatőr módon, és ott belekóstoltam ebbe a vállalkozásfejlesztési területbe. 1988–90 között éppen a marketing szakközgazdászt végeztem, a szakdolgozatomat is ebből készítettem. Az 1990. év elején elkészült szakdolgozatomat arról szövegezte, hogy a megyében létre kellene hozni egy vállalkozásfejlesztési alapítványt, meghatározott célokkal, ahol mindenki összefog. Annyira jó véleményt kaptam erre a tanulmányra, hogy az egyetemen az egyik bíráló azt írta, hogy ezt kellene küldeni az akkor megalakult új pártoknak, mert erre kellene alapozni a KKV fejlesztés dolgait. Amikor ezt megmutattam az akkori főnökömnek, a megyei önkormányzat vezetőjének, aki azt mondta, ha ez annyira jó, akkor csináljuk meg. Tulajdonképpen így – a megyei önkormányzat kezdeményezésére – jött létre az Alapítvány.

CSZ: Akkoriban a PHARE forrás, mint lehetőség, gondolom kilátásban sem volt...

KI: Lehet, hogy már dolgoztak rajta az EU berkeiben, de én nyíregyházi fiúként ezt nem tudhattam. Összeállítottam egy elméleti anyagot, és ez alapján 1990 augusztusában létrehoztunk egy Alapítványt. Volt egy első létrehozási kísérlet 1990 elején, azonban az egyik politikai erő azzal érvelve, hogy ez biztosan politikai átmentésnek készül, megakadályozta az alapítást. 1990 májusában megtörtént a parlamenti választás, majd ősszel a helyhatósági választások, kialakultak az akkori pártviszonyok. A hat parlamenti párt helyi képviselőit meghívtuk az alapítók körébe. Szerintem ez kuriózum. A Primom Alapítványban négy akkori parlamenti párt szerepelt alapítóként, ebből kettő mindig jobboldali, kettő baloldali volt, tehát ugyanabban a súlyban kormánypárti és ellenzéki. Ez mostanra teljesen összemosódott, bizonyos pártok eltűntek, mások beolvadtak. Azonban mind a mai napig az Alapítvány 15 alapítójából négy a pártok képviselője.

CSZ: A pártok képviselőin túl kik szerepelnek még az alapítói körben?

KI: A megyei önkormányzat, a városi önkormányzatok, nagyvállalatok, kisvállalkozások, vállalkozói érdekképviseletek.

CSZ: A személyek is változtak a pártokkal?

KI: Persze! Mint ahogy a megyei önkormányzatot is majdnem mindig más képviselte... Nyilván az alapítók képviselőinek a személye folyamatosan változott. Ez csodálatos volt tulajdonképpen a mi működésünkben, mert én első perctől, tehát 1990. augusztustól ügyvezetője vagyok ennek az alapítványnak, így minden párttal dolgoztam. A sok forgás ellenére mindig sikerült együtt dolgozni és remélem, hogy sikerül majd meggyőzni a kurátorokat, mert most van éppen egy ilyen folyamat.

CSZ: Hogyan alakult az operatív vezetés kapcsolata az alapítókkal? Gondolok itt elsősorban a politikai szereplőkre. Próbáltak beleszólni az Alapítvány életébe?

KI: Azt kell, hogy mondjam, hogy négyévente mindig nagyon aktívak, amikor választási időszak van, akár parlamenti, akár helyhatósági. Olyankor mindenkit nagyon érdekelt a dolog, mert természetesen mindenki szerette volna a politikai zászlajára tűzni az egésztest, és a választási kampányban közölni, hogy ő a KKV fejlesztést mennyire akarja – és mennyire akarja az embereit betenni a szervezetbe –, tehát

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

négyévente mindig nagy volt az érdeklődés. Egyébként pedig az történt, amit mi akartunk, azaz a szakmai dolgokat. 1999-ig nem volt gondunk, mert mindig tudtunk hivatkozni a PHARE szakértőkre. Ha valamit nagyon akartak, akkor mindig mondhattam azt, hogy elnézést, de az EU PHARE szakértői más irányt adtak meg. Szakmai mederben lehetett tartani a dolgot és meg lehetett akadályozni azt, hogy érdekképviseltek, városok, pártok, személyek olyan irányban vigyék el a tevékenységet, amely nem a közcélt szolgálta volna. A PHARE időszakban ez nagyon egyszerű volt. Utána az volt a szerencsénk, amely a Primom Alapítvány és a megye vállalkozóinak is a szerencséje, hogy széles volt az alapítói kör – 15 alapítóból állt. Az alapító okiratot, a kuratóriumot csak teljes konszenzussal lehet változtatni. Ha valaki valamivel nem ért egyet, akkor megakadályozhatja a módosítást. Ez egyfajta stabilitást vitt a rendszerbe. Volt olyan kezdeményezés, hogy valaki a pénzt a saját választási kampányára akarta fordítani – volt ilyen példa is -, akkor nekem csak annyi volt a dolgom, hogy szóljak a másik kurátornak, aki nem hagyta ezt. Ez a demokrácia győzelme volt tulajdonképpen; mindig a többségi akarat és mindig a konszenzussal elfogadott döntések vezették az alapítványt.

CSZ: Mekkora a kuratórium, hogyan alakulnak az erőviszonyok?

KI: Jelenleg 23 fős, ez abból adódik, hogy a négy alapító párt – akkor, amikor közhasznúvá vált a szervezet – kinyilatkozta, hogy köszöni szépen, de nem akar közvetlenül beavatkozni az alapítvány működésébe, így ők kiszáltak a kuratóriumi tagságból. A fennmaradó 11 alapítóból mindenki képviseltetni szeretne volna magát, ez 11 fő. Az alapítványokra vonatkozó jogszabályok miatt azonban többségben kell lenni az alapítóktól független kurátoroknak, így lett 23. fős a kuratórium. Az utóbbi időben aktívabbak a kurátorok, de azt gondolom, ez így van rendjén.

CSZ: Ön 20 éve vezeti az Alapítványt. A változó viszonyok között nehéz volt megtartani a pozícióját?

KI: Ahogyan már említettem, minden negyedik évben, amikor politikai váltás van, nagyon megnő az érdeklődés az Alapítvány iránt. Többször voltak olyan emberek, akik irigységből vagy ki tudja miért, le akartak váltani. Volt, hogy feljelentettek, vizsgáltak, de a végén mindig az derült ki, hogy ez egy jó és tiszta szervezet. Meg kell küzdeni, de szerencsénkre a kuratóriumi tagok, akik jobban belefolytak a munkába, és akik nem prekoncepciókkal és feltételezésekkel éltek, azok meg vannak győződve arról, hogy minden rendben van. Lehet, hogy egyes új kurátorok azzal ültek be az elején a kuratóriumba, hogy „Na, most aztán elkapjuk!” De egy idő után látták, hogy ez nem egy politikai szervezet, és mindig igazat mondanak, írnak. Az, hogy a vagyon növekszik (11 millióról 550 millióra nőtt), van két ingatlanunk és 28–30 alkalmazott, önmagáért beszél. Voltak ilyen támadások, sokszor övön aluliak. Most megint ebben a helyzetben vagyok egyébként, hogy a pályázatát alatt van a pozícióm. Jövő héten kiderül, hogy maradok-e még négy évig vagy sem.

CSZ: Az alapítvány létrehozását az Ön Dániában szerzett benyomásai, tapasztalatai inspirálták, ugyanakkor a megalakulást követően szinte azonnal

megjelent a PHARE kiírás. Mennyiben illeszkedett az Ön víziója a PHARE elvárásokhoz, amely végül is elindította a szervezet a saját útján?

KI: Dániában munkaügyi központokat látogattam meg. Amikor a megyei tanácsban dolgoztam, akkor az Országos Tervhivatal volt felelős az 5 éves tervek előkészítésében. Jártak nyugaton, onnan jöttek tanulmányok, hogyan történik ott a KKV fejlesztés. 1988-tól Magyarország már egyre inkább elindult a vállalkozások irányába, a gazdasági társaságokról szóló törvény is ebben az évben jött létre. Érződött, hogy már nem a nagy mamut, állami szocialista vállalatok lesznek dominánsak, hanem elindul a trend a privát kisvállalkozások irányába és ennek a törvényi feltételei is megteremtődtek. Szerencsés időszakban pillanthattam ebbe bele Dániában. A tanulmányaimból és tapasztalataimból összeraktam egy elméleti képet, annak ellenére, hogy nem voltam máshol, nem láttam sokat, hiszen egy hétig voltam ott, és főként képzési, munkaügyi programokat néztünk meg. Leültem és elkezdtem gondolkodni, hogy ha vállalkozó lennék, akkor mire lenne szükségem. Tudjuk, hogy abban az időszakban Nyíregyházán alig volt telefon. Azt mondtuk, hogy kell egy olyan hely, ahol tudunk infrastruktúrát biztosítani számukra. Így lett az inkubátorház. Elkezdtem járni menedzserképzésekre, amelyeken például az inkubátorházakat a bankárképzőben kezdték el megismertetni. Szívtam magamba ezeket az információkat. Magyarország első vállalkozói inkubátorházát ketten készítettük el a jelenlegi inkubátorház igazgatóval, akit én hívtam el erre a feladatra, s ő lett Magyarország első inkubátorház igazgatója, s ma is az, s még most is itt dolgozunk együtt, s most is itt ülünk beszélgetni Önrel.

CSZ: Milyen volt az együttműködés a PHARE szakértőkkel, milyen helyi forrásokat tudtak mobilizálni? Hogyan jött létre ez az inkubátorház?

KI: Ez úgy alakult, hogy a szovjet csapatok kivonulását követően az akkori kormány felajánlotta a városnak a szovjet laktanyákat közcélú hasznosításra. Az akkori polgármester pályázatot hirdetett, mi jól ismertük egymást, engem is megkérdezett arról, mit lehetne kezdeni az épületekkel? Én természetesen azt mondtam, hogy vállalkozói inkubátorházat. Azt hiszem, hogy mentőállomás, menekülttábor létesítése is felmerült az ötletek között. Végül is az inkubátorház mellett döntöttek, így az akkor frissen alakult Primom Vállalkozásélénkítő Alapítvány ingyen megkapta a területet, azzal a feltétellel, hogy kialakítjuk, felújítjuk az ingatlant, s működtetjük az inkubátorházat, cserében 25 évig bérleti díj mentesen használhatjuk az ingatlant. Ez volt 1990-ben, egy évvel később meghirdették a PHARE programot, addig nem volt semmilyen forrásunk. Mi már addigra elkészítettük a megvalósíthatósági tanulmányt, és eleve ezzel pályáztunk. Amikor az első PHARE szakértők idejöttek külföldről, azt mondták az MVA-sok, hogy az inkubátorház túl nagy beruházás lenne, elvinné az összes pénzt. Amikor azonban eljöttek ide a PHARE szakértők és megnézték az anyagainkat – gyakorlatilag készen volt az üzleti terv, a tanácsadás, a képzés stb. –, akkor azt a trükköt találták ki, hogy átnevezték Inkubátorház és Innovációs Központnak. Innovációs jelleggel el tudták adni ezt a programot a központi irányítóknak.

Az inkubátorház beruházáson kívül forrást tanácsadásra, képzésre, működésre és 1992-től mikrohitelre is. Mikrohitel alapot, annak függvényében kaptunk évente

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

20–30–40–50 millió forintot, hogy mennyi pénz folyt vissza a vállalkozóktól, így folyamatosan nőtt az alap. 1998-re kb. 340–400 milliós nagyságrendűvé vált. Jól fel lettünk készítve arra is, hogyan is kell a pénzt úgy elkölteni, hogy az hasznos célra menjen, de fedhetetlen és szakszerű legyen. A támogatásért azonban minden évben meg kellett küzdenünk. Az évente készített üzleti tervet negyedévente ellenőrizték szakmai és pénzügyi szempontból is.

CSZ: A PHARE forrás ezek szerint alaposan strukturálta az Alapítvány tevékenységét...

KI: Igen. Voltak kísérletek a kuratórium 1-1 tagja részéről, hogy csináljunk mást, de vissza lehetett térni a tényre, amit a PHARE szakértők mondták: ez vállalkozásfejlesztési alapítvány és nem más.

CSZ: Kik segítették Önt a megvalósításban? Gondolom a források lehetővé tették, hogy operatív stábot hozhasson létre.

KI: A megyei tanácson belül – az akkori főnököm támogatásával – 1988 októberében az én kezdeményezésemre és vezetésemmel létrejöhett egy vállalkozásfejlesztési iroda. Amikor 1990-ben megalakult a Primom, a menedzsmentjét gyakorlatilag ez az iroda látta el 1990–91-ben. 1991. március 1-től lettünk főállású Primom dolgozók hatan, négyen közülük az akkori vállalkozásfejlesztési irodából, és két külsős. Amikor elkezdtek jönni a PHARE források, elkezdtünk bővülni. Jelenleg 28 fővel dolgozunk, ez a létszám gyakorlatilag 1988–89-re fokozatosan felfejlődött, onnantól kezdve ezt plusz-mínusz 2 fővel tartjuk.

CSZ: Meddig tartott a PHARE „aranykor”?

KI: A PHARE időszak 1999-ig tartott. Akkor megszűnt a folyamatos és biztos támogatás, ráadásul 2000-ben centralizálni akarták a megyei mikrohitel alapokat is, amelynek a Primom ellenállt, így volt egy kis feszültség. A végeredmény az lett, hogy a mikrohitel alap maradt a Primom tulajdonában és mind a mai napig itt is van.

CSZ: Törekedtek-e más bevételek szerzésére a PHARE forrásokon túl?

KI: Jó a kérdés! A PHARE KKV program automatikusan évről évre üzleti terv alapján juttatott nekünk forrásokat. Mindig azt mondták, hogy korántsem biztos, hogy jövőre lesz, de ha jól működünk, akkor lehet. Mindig meg kellett érte küzdeni! Ezzel párhuzamosan Magyarországon elindultak más PHARE programok, regionális fejlesztés és egyéb területeken. Pályáztunk INTERREG programokra, illetve azt hiszem 1997-től közvetlenül Brüsszelbe is az EUROINFO Központokra, amit szintén elnyertünk. Ezek kiegészítő források voltak.

CSZ: De annyira nem voltak rászorulva ezekre a pályázati forrásokra...

KI: De! Folyamatos növekedésben voltunk, és az alapcélunk is az, hogy minél több forrást vonjunk be a megyei vállalkozók fejlesztése érdekében. Abban voltunk érdekeltek, hogy ha már jól csináljuk a dolgainkat, akkor hadd menjen! Azt hadd jegyezzem meg, hogy mi 1992-től mikrofinanszírozunk. Az illetékes magyar gazdaságfejlesztési kormányzat képviselői mindig úgy tekintettek a mikrohitelzésre, hogy az nem ügy, nem fontos. 2005-től – szerintem egy hibás gazdaságpolitikai döntéssel versenyhelyezetbe hoztak bennünket a bankokkal és a pénzintézetekkel. Csodák cso-

dájára, de álljuk a versenyt. Nem azért, mert mi jobbak vagyunk mint a bankok, hanem azért, mert a ezt a mikrovállalkozói réteget jobban tudjuk kezelni, mint a bankok. A mikrohitel felértékelődött; az Európai Unió elindított három mikrohitel programot. A másodikat kifejezetten a nem banki mikrohitel finanszírozás megsegítésére. 15 európai mikrofinanszírozó szervezetet választottak ki európai szinten, és csodák csodája, de ezek között két magyar vállalkozásfejlesztési alapítvány is szerepel, amelyből egyik a PRIMOM. Ez azt igazolja, hogy az a konstrukció, ami Magyarországon 1991-től kialakult, működőképes, demokratikus és szakmailag megalapozott. Így jó eszköz lehet arra, hogy a mindenkori kormányok ezáltal a vállalkozóknak érdemi segítséget nyújtsanak.

CSZ: Hogyan alakult az Alapítvány élete a Phare időszak után?

KI: Tény, hogy a PHARE nélkül nem nőttünk volna ki magunkat; nem lenne ekkora inkubátorházunk, nem lenne ekkora mikrohitel alapunk, stb. ha a PHARE nem lett volna, akkor a Primom nem lenne ma önfenntartó. Nagyon sokan féltettek bennünket, hisz volt is olyan alapítvány, amelyik nem jól sáfárkodott a kapott pénzzel, ők bizony elgyengültek. Mi jól hasznosítottuk ezt a pénzt, az árbevételünk 1991-től 1998-ig felfutott olyan 200 millióra. Ez kis hullámzással végig maradt. Ki tudtuk váltani a PHARE támogatást egyéb pályázati forrásokkal és szolgáltatási bevételeinkkel. Pl. 50–55 vállalkozás van az inkubátorházban egyszerre, és azt hiszem, hogy 250 fölött van azok száma, akik innen kinőtték magukat.

CSZ: Történtek-e nagyobb hangsúlyeltolódások a tevékenységi profilokban PHARE korszakot követően?

KI: Korábban volt agrármarketing centrum divízió, kifejezetten a megye adottságainak megfelelően, később ez megszűnt és az oktatási divízió is. Gyakorlatilag most három lába van a tevékenységünknek; az inkubátorház, a mikrohitelezés és a tanácsadás jellegű tevékenységek. A korábbi központi irányítás nagyon nem támogatta a vállalkozásoknak nyújtott, támogatott tanácsadást. Ez hiba és butaság, mi azt gondoljuk, hogy nagyon nagy szükség van erre. Nem győztem elégszer vitatkozni a korábbi vezetéssel. Amerikában, ahol dúl a piacgazdaság, Angliában, Belgiumban, Németországban, ezekben az országokban is léteznek az államok által támogatott tanácsadói programok vállalkozóknak. Akik most alakulnak, honnan is tudnák azt, hogy mit kell csinálni? Most ismét lesz egy tanácsadói program, de sajnos nem elég jó feltételekkel, nem eléggé a célközönségnek lett kiírva.

CSZ: Az Európai Unió mit jelentett az Önök számára, ezek a források mennyire segítik a működést?

KI: Említettem már a mikrohitelezési programot, amelyekben olyan jól szerepelünk, kaptunk egy bizonyítványt, amely egy szervezeti garancia, ezért most jó eséllyel tudunk pályázni a most induló harmadik EU-s mikrohitel konstrukcióra, közvetlenül Brüsszelbe. Tehát nem a magyar támogatási rendszeren keresztül, hanem közvetlenül Brüsszelnél, illetve az Európai Unió által felhatalmazott Európai Befektetési Alaptól (EIF). Azt gondolom, hogy most éljük meg azt, hogy európai szintű szervezetté váltunk. Nagyon jó ha vannak ilyen köztes szervezetek a vállalkozók és az állam között.

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

Mi nem vagyunk állami szervezet, nem kapjuk alanyi szinten a fizetést. Nem vagyunk sem kamara sem, sem vállalkozói érdekképviselő, ahol tagok és tagdíjak vannak. Ugyanakkor vállalkozók sem vagyunk, mert nonprofit alapon, támogatásból is működtetjük a programjainkat. Az állami és a privát között egy tipikus nonprofit ügynökség vagyunk. Az az abszurd helyzet, hogy az Európai Unió kialakított Magyarország számára egy hatékony vállalkozásfejlesztési intézményrendszert, amely a kormány vállalkozásélénkítő céljait, programjait hivatott megvalósítani mint egy nonprofit fejlesztési ügynökség hálózat, csak éppen a kormányok ezt nem akarták elfogadni, tudomásul venni. Pedig ez számukra lenne egy jó fejlesztési eszköz, intézményrendszer.

CSZ: Mi a helyzet az operatív programokból hozzáférhető támogatásokkal? Az alapötlet ugyanis az Európai Uniótól jött a vállalkozásfejlesztési alapítványok létrehozására. Van-e folyamatosság abban, hogy a kilencvenes évek jó fejlesztései fenntarthatóvá váljanak?

KI: Én úgy gondolom, nem nagyon. A korábbi kormányzatok az elmúlt években úgy tekintett a vállalkozásfejlesztési alapítványokra, mint piaci szereplőkre, és azt mondták, hogy versenyezzetek ti a kamarákkal, az IPOSZ-szal, a KISOSZ-szal, stb. a programokért. Az intézményrendszert nem versenyeztetni kell egymással. Vannak bizonyos határterületek, de az igazán okos országokban leosztják a lapokat. Tudják, hogy mit csinál egy kamara, egy vállalkozásfejlesztési intézmény, egy vállalkozói érdekképviselő. Ezek eltérő funkciók, ezért más-más eszközökkel, forrásokkal támogatják azokat, de nem egymás rovására. A versenyeztetésnek ott van értelme, ahol piaci mechanizmusok működnek. Ahol nem, ott pályáztatni esetleg lehet, de a működtetést párhuzamosan végeztetni, azaz versenyeztetni a szervezeteket butaság. Legjobb példám talán erre a mikrofinanszírozás. Angliában 2005-2007 körül versenyt teremtettek ezen a területen. Egyértelműen bebizonyosodott, hogy azokban a régiókban, ahol egy szervezet kapott jogosítványt, az prosperál és működik, viszont abban a régióban, ahol két-három szervezet került versenyhelyzetbe, ott nem kétszer-háromszor annyi kihelyezés történt, hanem ugyanaz a kihelyezés eloszlott háromfelé és mind a három csődbe ment. Ez is azt igazolja, hogy a mikrofinanszírozás nem piaci tevékenység, hanem támogatásközvetítő vállalkozásfejlesztés. Éppen azért van rá szükség, mert a piaci verseny nem tudja megoldani minden olyan vállalkozás finanszírozását, amelynek forrásralenne szüksége a növekedéshez. Ha piaci alapon működne, akkor azt mondanák, hogy mindenki fedezze a saját költségeit a bevételeiből, azaz növelje a mikrohitel kamatot. Csak azt felejtették el Magyarországon, hogy az nem korlátlanul növelhető. Ha versenyez, akkor többet kell marketingre költenem, hogy a másikat legyőzzem, de akkor ezt a költséget miből fedezem? A vállalkozásfejlesztési alapítványok hálózata tipikusan az ilyen nem piaci feladatokra használható ügynökség-hálózat lenne, amit az elmúlt évtizedben nem tudtak jól értelmezni.

CSZ: Azt gondolom, hogy tipikus történet ez a civil szektorban, mert az utóbbi évtizedekben számos hálózat jött létre, nem csak PHARE, hanem hazai támogatással is, kialakítva egy-egy speciális módszertant, majd támogatás

hiányában egymással is versenyhelyzetbe kerültek, ami sok energiát visz el az életükből.

KI: Úgy szoktam fogalmazni, hogy ez pont olyan, mintha valaki kapna egy autót készen, annyi dolga lenne csak, hogy benzint tegyen bele, de ő nem tesz bele benzint. Ott áll az autója, nem használja, és el fog rozsdásodni a garázsban. Gyakorlatilag ezt csinálták a magyar kormányok. Kaptak készen egy hatékony és jól működő rendszert, csak épp azt a kis benzint felejtették beletölteni (arra hivatkozva, hogy drága a benzin!). Helyette új autókat, új hálózatokat építettek, milliárdokat töltöttek újak létrehozására, marketingjére, és csodálkozik, hogy nincs teljesítmény.

CSZ: Ez a helyzet az Önök számára is azt jelenti, hogy folyamatosan lobbizni is kell ahhoz, hogy legitimálják a rendszerben a hálózatot?

KI: Igen! Persze a hálózaton belül is történtek változások. Formailag még mind a 20 vállalkozásfejlesztési alapítvány áll a lábán, de vannak olyan szervezetek, amelyeknek a tevékenysége minimalizálódott. Lehet, hogy mikrohitelznek, lehet, hogy a tanácsadást vagy valamilyen képzési programot működtetnek, de olyan klasszikus kifejtett tevékenységet, mint ami korábban volt, azt kevesen csináljuk. Ez egyrészt függ az alapítói körtől is. Vannak olyan alapítványok, amelyek esetében vagy nagyon sok alapító van, és nem tudnak vele mit kezdeni, vagy csak egy-kettő. Ha egy-kettő, akkor talán ők nem tekintik olyan súlyúnak a szervezetet, sokszor magára hagyják. Az egyik legfontosabb vízvonalasztó a stabilitás. Meg kell nézni, hogy azoknak a szervezeteknek az esetében, amelyek ma is jól működnek, ott az elmúlt 10–20 évben viszonylag kevés kuratórium- és menedzsment csere volt. Ahol 2–4 évente kuratórium-vagy ügyvezetőcsere van, ott nagyobb a veszélye a meggyengülésnek. Gyakorlatilag kell ahhoz egy-két év, míg valaki átlátja, hogy mi ennek a szervezetnek küldetése, lehetősége, hogyan működik ez, hogyan tudom elfogadtatni magam másokkal. Nagy érték, hogy a Primom Alapítványnál, hogy nem csak én, hanem a dolgozók egy része és a kuratórium néhány tagja is már 15–20 éve itt dolgozik.

CSZ: A korábbiakban úgy azonosította a szervezetet, mint nonprofit ügynökséget. Milyen a kapcsolat a civil szektorral, helyi civil szervezetekkel?

KI: Volt idő, amikor ezen a területen aktívak voltunk, csak kilógtunk a sorból a viszonylag nagy költségvetésünk miatt. Mivel a gazdaságfejlesztésre általában úgy tekintenek, mint kvázi piaci tevékenységre, ezért nem igazán úgy ítélnék meg bennünket, mint civil szervezetet, inkább, mint egy kormányügynökséget. Ennek annyi igazságtartalma van, hogy mint minden civil szervezet, mi is rá vagyunk utalva a támogatásokra. Volt egy időszak, amikor a megyei civil fórumban egyfajta vezetői beosztást is betöltöttem, de aztán ez nem volt kellően motiválva. Utólag kiderült, hogy volt egy kis betartás is benne, tehát nem volt egészséges. Időnként teszünk ilyen kísérletet, vagy én vagy a kollégák elmennek civil fórumokra, rendezvényekre. Időnként én is nekidurálom magam, amikor van ez a régiós civil egyeztető fórum (a területfejlesztési törvény hatálya alatt működő régiós civil egyeztető fórum – a szerk.). Kevés energiám maradt arra, hogy ápoljam a kapcsolatot a civil szervezetekkel. Talán az volt egy kicsit idegen, hogy más fajsúlyú szervezet voltunk, mint mondjuk egy

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

hajléktalan segítő, 100 ezer forintos költségvetésű kis egyesület. Más léptékben tudunk gondolkodni és ez zavart egy kicsit. Sokszor úgy éreztem kinéznek onnan, 200 milliós működési költséggel és 5 milliárdos mikrohitel kihelyezéssel. Más problémákkal küzdünk, mint az aki kérni akart 100 ezer forintot, hogy öt embernek tudjon segíteni. Néha elefántnak éreztem magam a porcelánboltban, de mások is annak éreztek bennünket. Nem alakult ki együttműködés, pedig ugyanolyan civil szervezet vagyunk, ugyanúgy kuratórium működik nálunk. Az más kérdés, hogy elég nagyszámú, nagy emberekből álló kuratóriumunk van, és a politika is időnként jobban idefigyel ránk, de attól még ugyanolyan civil szervezet vagyunk.

CSZ: A civil szektor társadalmi, politikai, gazdasági környezet is számos változáson ment keresztül az elmúlt húsz évben. Hogyan hatottak ezek a változások a Primom Alapítványra?

KI: Óriási szerencse kellett ahhoz, hogy a PHARE azonnal a tenyerébe vett bennünket. 1991-től 1998-ig évente fixen megkapni egy viszonylag nagy és biztos támogatást... az egy óriási adottság. Ennek nem mindenki örülhetett. Emiatt óriási különbségek alakultak ki civil szervezetek között, mint pl. amikor 10 ember összeállt, hogy hozzanak létre valamit és segítsék például a hajléktalanokat. Ez azért más típusú tevékenység, más lobbierő, más figyelem.

CSZ: Hogyan látja a hazai civil szektor fejlődését?

KI: A civil szervezetek állampolgári önkéntes tevékenységekből és adományokból nőnek ki magukat. Az más kérdés, hogy sikerül-e ehhez támogatást kapni vagy sem? Összehasonlítva Magyarországot egy fejlett nyugati társadalommal, itt még az eredeti tőkefelhalmozás időszakát éltük. A vállalkozók, az emberek nem azzal kezdték, hogy ha van egy nagyobb vagyonom, tehát neked adok ebből pár milliót, hanem mindenki azt mondta, hogy vagy most megragadom az alkalmat és növekszem, vagy elhalok. Az adományozás, a támogatói tevékenység emiatt kevésbé alakulhatott ki. Talán később már kezdett megmutatkozni, de a válság miatt ismét leszűkült. Nyilván nem várható el, hogy az első két évtizedben az a nyugati szintre fejlődik, idő kell hozzá. A másik nehézség az, hogy az állam az „oszd meg és uralkodj” elvet alkalmazza, és ebben valamennyi kormányzat egyforma volt. Számukra az a jó, ha minél több szervezet függ tőlük: ha én adok neki, akkor jó, ha nem adok, akkor meghal. Azt hitték, az a jó ha minden szervezetnek csöpögtetnek egy keveset, éppen annyit, hogy ne haljon meg. A mi területünkön a kamarák, az érdekképviselők, a vállalkozásfejlesztési alapítványok, a kistérségi társulások, fejlesztési ügynökségek stb., versenyeztetése és a csöpögtetett támogatás gyakorlatilag arra volt jó, hogy az uralkodó gazdaságpolitikai elit megmondja, ki mit csináljon, illetve pitizzunk nekik, ha kell egy kis pénz. Onnantól kezdve nincs összefogás, nincs profi együttműködés. Amikor versenyeztetnek bennünket pl.: a kamarával, hogy ki nyeri el azt a támogatási keretet, akkor nem veszik észre, de gyakorlatilag megakadályozzák azt, hogy mi érdemben együttműködjünk. Amikor versenyeztetés van és a teljes bizonytalanság, akkor abból az következik, hogy minden szervezet mindent akar csinálni; ergo senki nem tud semmit tökéletesen. Nem specializálódnak a szervezetek, nem alakulnak ki

professzionális tevékenységek, így nagyon könnyű fentről azt mondani, hogy ezt sem jól csináltad és azt sem, ezért meg kell szüntetni. A pénzügyi források így mentek az elmúlt 20 évben. Elindult egy program, majd valaki kitalálta, hogy abban van valami hiba, és nem az történt, hogy nézzük meg, mi lehet az oka, hanem azt mondták, hogy rossz a konstrukció, és helyette létrehoztak egy újat. Milliárdok mennek el úgy, hogy a végén nincs produktum.

CSZ: Néhány személyes dolgot elárulna magáról? Említette, hogy a megyei önkormányzatnál dolgozott, de mesélne még az életútjáról néhány fő momentumot?

KI: Közgazdászként végeztem Pécsen. Abban az időben azt hiszem a pécsi egyetem volt a legnyitottabb. 1981-től amikor elindult Lengyelországban a válság és tüntetés, nekem azt tanították az egyetemen, hogy a szocializmus meg fog bukni, és azt csak belülről lehet megbuktatni, ezért legyünk reform szocialisták. El fog jönni a piacgazdaság, aminek lesznek majd olyan új elemei, mint például a többszintű bankrendszer. Én úgy kerültem először a Magyar Nemzeti Bankba, az első munkahelyemre, hogy hoztam magammal ezt a szemléletet. Olyan dolgokat tanultam, ami csak 10 évvel később valósult meg, ez komoly indíttatás volt. A másik fontos dolog, valószínűleg úgy szocializálódtam, hogy mindig kihívásnak éreztem a plusz feladatokat, a „közjó” szolgálatát. Huszonéves éves voltam, amikor megyei tanácsi dolgozóként kedvezménnyel kaptunk lakásvásárlási lehetőséget. Azon az új lakótelepen nem volt megoldva a garázshelyzet, a lakosság összefogott, hogy építsünk garázsokat. Nem volt hozzáértő ember, aki a városi tanáccsal letárgyalja a dolgokat. Én megyei tanácsi dolgozó voltam, nyilván volt egy kis előnyöm, ezért elkezdtem szervezni a garázs dolgot, és hipp-hopp a garázsépítő szövetkezet elnöke lettem 28 évesen a szocializmusban! Pedig akkor LakSzöv volt az egyedüli, de velük szemben alakult 128 emberből egy privát civil szervezet, az én elnökségemmel. Mindhárom szektorban dolgoztam. A nyíregyházi Magyar Nemzeti Bank volt az első, 1983–84-ben. 1984-től 1995-ig dolgoztam a megyei tanácson, azon belül voltam területfejlesztő, voltam tervfejlesztési csoportvezető. Megjegyzem, 1986-tól szerintem az egyedüli párton kívüli csoportvezető voltam a tanácsnál. Korábban is ki akartak nevezni, egy ideig megbízott voltam, de politikailag nem voltam eléggé elfogadott. Aztán két évig a megyei tanácson az INFOORG irodát vezettem, 1991-től pedig a Primom Alapítvány ügyvezetője vagyok.

■ „A RENDSZERVÁLTÁS ELŐSZELÉBEN ALAKULT, ■ DE MÁRA MÁR FELNÖTTÉ VÁLT”

■ 20 éves a Zalai Falvakért Egyesület

■ Péterfi Ferenc

■ Az alábbi interjú Szeder-Kummer Máriával készült, aki a születésnapját ünneplő Zalai Falvakért Egyesület titkára. A segíteni akarás hozta létre ezt a kezdeményezést. Sem nagy botrányok, sem látványos attrakciók nem jellemzik ennek az ország nyugati felén egyre beágyazottabban működő civil-nonprofit szervezetnek elmúlt két évtizedét. Léteznek – ez sem kis dolog –, ám a szakmai alaposág és igényesség az igazi muníciójuk.

Az aprófalvas Zala megye egyesülete

SZKM: 1993 május óta dolgozom főállásban az Egyesületnél, eredetileg csak én voltam itt teljes munkaidős foglalkoztatott – mondja interjúnk kezdetén *Szeder-Kummer Mária* –. Korábban kultúrház igazgató voltam egy 1000 lelkes zalai kislaluban Zalaszántón. Ott is éltem, azok között az emberek között, akikkel együtt dolgoztam azon, hogy a helyi közösség magára találjon. A megyei művelődési központ igazgatója felhívott és ajánlotta, hogy pályázzam meg az éppen akkor meghirdetett munkakört. Előbb nem engem választottak, de 3 hónap után mégis meghívtak erre az állásra. Felkerekedtem a családommal és Zalaegerszegre költöztem, s elkezdtem itt dolgozni.

Most a 20 éves születésnap előtt beültem a megyei könyvtárba, hogy pontosan visszakeressem az alakulás körüli helyzetet. Abban az időben, mikor az Egyesület ki mondta a megalakulását 1990. február 2-án, az emberek az első szabad választásokra készültek. Az újságok ezzel voltak tele, hogyan készülünk az önkormányzati választásokra.

Az egyesület alapítói közül Jagasics Bélát kell külön megemlítenem, akinek jelentős érdeme volt a zalai civil élet újjáélesztésében, mind pedig ennek az Egyesületnek a megalakulásában. Ő a népfőiskolai tapasztalataiból kiindulva azt látta, hogy a zalai falvak az önállóság útjára fognak lépni, hiszen a korábbi társközségi rendszerből az önálló önkormányzatok létrehozására nyílik számukra lehetőség. A kérdés az volt, vajon ez a helyzet megteremti-e azt a mozgásteret, amire egy kisközség vágyott, vágyik? Jaga olyan partnereket, szimpatizánsokat keresett, akik hasonlóan gondolkodnak, s úgy gondolták, hogy létrehoznak egy egyesületet, hogy a kistelepülések közös ügyét együtt képviseljék. Itt az érdekérvényesítésről, a települések önmagára találásáról, a helyi közösségek felélesztéséről beszélek. Ezeket tűzték ki legfőbb céloknak és ezeket lefektették az Egyesület alapszabályába.

Lényegi változtatás e fő célokban azóta sem történt, talán csak a közhasznúsági törvényt „vezettük át”: kiemelten közhasznú besorolást kérvényezett az Egyesület, de céljaiban, feladatrendszerében nem változott. Sikerült, az elsők között ezt a besorolást megszereznünk és azóta is azok vagyunk.

A növekedés egyesülete

CSZ: Kik vannak az alapítók között, csak önkormányzatok?

SZKM: Nem, már az alapítók között sem csak tanácselnököket találunk – hiszen utána lettek csak a tanácsokból önkormányzatok –, hanem a települési tanácsok mellett termelészövetkezetek, ÁFÉSZ-ek, de más civil szervezetek és magán személyek is alapítók voltak. 48-50 taggal jött létre az egyesület, azóta a taglétszám közel hatszorosára növekedett. A tagok alig fele: 148 az önkormányzati tag, de civil szervezetek, magánszemélyek és a falugondnokok vannak jelentős létszámban közöttünk.

CSZ: Mik voltak az alapvető célok? Említetted, hogy sokaknak a településhálózat korábbi rendszere miatt nem voltak önálló önkormányzati tapasztalatai. Ne felejtsük, eddig volt érvényben a székhelyközség-társközség elv, amelynek alapján számtalan kistelepülés nélkülözni kényszerült a korábbi önállóságát, s most a rendszerváltással visszaszerezte azt. De kikre számítottak még: a civilekre, segítő szakemberekre?

SZKM: Az alapítók közül a magánszemélyek egyben segítők voltak, a kistelepülések életében szerepet vállaló emberek. Jogászok, közigazdászok, pedagógusok, népművelők. Akiknek valami kötődése volt a kistelepülésekhez. A segíteni akarás hozta létre ezt az együttműködést.

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

Azt mondja az egyik elnökségi tagunk, hogy ha bennünk van a tudás, miért ne segítenék? Ők a mai napig tagjai a szervezetünknek. Előfordul, hogy valamelyik önkormányzat azt mondja: nem tudja vállalni a tagdíj-kötelezettséget. De mi, éppen mert kiemelten közhasznúak vagyunk, minden programunkba mégis bevonjuk, in-formáljuk a működésünkről őket is, akik kimaradnak. Különösen értékesek nálunk az önkormányzatok, mert Zalában 257 település van, 170 településen 150 főnél kevesebben laknak, tehát ők igazán civil közeli önkormányzatok, mert a helyi szükségletekkel tisztában vannak.

A hálózatok egyesülete

CSZ: Van e tipikus területi eloszlás?

SZKM: Nincs, ezek nem jellemzőek. Főként az aprófalvak, de kistérségi társulások is vannak a tagjaink között. És kötődik a tagság egy-egy nagyobb programunkhoz. Az első nagyobb kezdeményezésünk a területfejlesztési – vidékfejlesztési program volt. Az 1996-os területfejlesztési törvény időszakában Zalában már több mint 20 kistérségi társulás volt – a törvény megjelenése előtt. Az egymásra utaltság szükséglete volt a korai felismerés hátterében, a települések életében így láttak előrelépési lehetőséget. Ekkor az egyesületünk jelentős szerepet töltött be ezeknek az együttműködéseknek a segítségével. 96-ban a törvény megjelenésének időszakában sok települési társulás az egyesületet kérte meg, hogy folytassa le a tárgyalásokat a nevükben a megyei területfejlesztési tanácsban történő képviselőjük kialakításában – hiszen akkor meg kellett egyezni a képviselőről. Mi akkor, mint független szervezet, ezeket az egyeztetéseket végeztük a társulások körében, majd a nevükben és a megbízásukból. Azután közvetítettük az alakuló megyei területfejlesztési tanács felé.

Ebben az időben Zalában a legaktuálisabb probléma a telefon volt. Kiderült Zala megye és azon belül is a Zalaszántói kistérsége a telefonhálózat fejlesztésben nagyon hátra van sorolva, elég rossz esélyeik voltak arra, hogy oda bevezessék a telefont. Itt voltak a kistelepülések, gyenge érdekérvényesítő képességgel. Az ottani polgármester az egyesület titkárával együttműködve kitalálta, hogy nekik közös fellépést kell kezdeményezni az akkori pécsi ellátási rendszer felé. 24 település fogott össze, s ezzel a támogatottsággal sikeres érdekérvényesítés történt, előbbre sorolták őket a telefonfejlesztésben. Ez a sikeres élmény megadta azt a tapasztalatot, hogy „emberek, érdemes összefogni, hiszen egyenként kistelepülések nem megyünk semmire, de ha összefogunk, akkor ez egy jó érdekérvényesítési akció”. Egy jó kistáji beszélgetéssorozatot indítottak el, ennek keretében elkezdtek a saját problémáikról, lehetőségeikről beszélgetni. Milyen közös dolgaik vannak? – ez volt a kistérségi társulás elindulásának alapja. A közös ügyek felismerése, legyen ez a szociális ellátás, az oktatás.

CSZ: Milyen más programjai voltak az Egyesületnek?

SZKM: Nagyon fontos az Egyesületünk történetében, hogy Zala egy kistelepülésses megye, nagyon jól illett ide a falugondnoki hálózat elve. Már a modellkísérleti

szakaszban elindultunk. '93-ban egy konferencián találkoztunk Borsodban ezzel a modellkísérlettel, akkor ez még nem volt országos program. Ennek az akkor még kísérleti munkának a népszerűsítését a Zalai Falvakért Egyesület végezte itt a megyében. Fokozatosan hívták meg a megyéket ebbe a programba. Első évben nálunk 8 szolgálat indult, azóta folyamatosan bővül ez a hálózat. Képzésben, szakmai programok szervezésében segítjük a településeket felkészíteni a falugondnoki program fogadására. Ma 139 szolgálat működik, ezek 160 települést látnak el, közelítünk az optimális telítettség felé.

A munkahelyeket teremtő egyesület

SZKM: A harmadik nagyobb programunk a foglalkoztatási információs pontok hálózata, ez szintén a kistelepülésekre jellemző problémára alakult. '98-ban a teleház mozgalom elindulásakor egészen jó arányban „mozdultak rá” a települések erre az új formára, hiszen rájöttek, hogy szükség van közösségi terekre, közösségekre és a közösségi igényeket kiszolgáló infrastruktúrára. Létrejöttek a teleházak, ezek a közösségi terek, de egy kisebb saját kutatásunkból az derült ki, hogy pár év után nincs helyben ember, aki ezeket a tereket működtesse, és jó funkciókkal megtöltse. Ekkor egy PHARE szolvén-magyar program adott lehetőséget, hogy kidolgozzunk egy „Foglalkoztatási információs pontok” című programot, ami gyakorlatilag egy női foglalkoztatási program volt, ahol állást kereső, kistelepüléseken élő nőket képeztünk ki közösségi feladatellátásra és munkaerő piaci szolgáltatások ellátására. A munkaügyi központ mondta, 'gyerekek, ez egy nagyon jó program, mert lehetőséget ad a foglalkoztatottak, az álláskeresők segítésére'. Azóta eltelt 6 év, az eredeti szakasz nyilván lezárult, de a munkaügy segítette ennek a programnak a továbbélését, folyamatosan sikerült hozzá forrást szerezni. Jelenleg ennek 26 „végpontja” van, a 26 település közel 140 falut von be az ellátórendszerébe, a kis mikrokörzetéből 1200-1300 embert lát el. Van, aki 2 településen, van, aki 5 településen dolgozik.

A képzés is része a szolgáltatásnak. Mi kettős szerepet szántunk ezeknek a pontoknak, a munkaerő piaci szolgáltatások mellett, a helyi közösségnek nyújtson olyan segítséget, amivel motorjaivá tudnak válni a helyi közösségi kezdeményezéseknek.

CSZ: A különféle programok elindítása hogyan történt, ki kezdeményezte azokat: az egyesület vezetése, vagy a tagok a megyéből a települések részéről?

SZKM: Talán kisebb arányban a tagok kezdeményeztek, de a többséget mi ajánlottuk. Nekünk folyamatos feladatunk, hogy kívülről találjunk kezdeményezésekre alkalmat, nyitottak legyünk, konferenciákra, műhelyekre járunk. Felhívjuk a figyelmet a sajtóosságokra, új innovációkra. Kilépní a mindennapokból és megtanulni azokat a trendeket, folyamatokat, amelyek a világban vannak, amelyekből nyilván nem maradhattak ki a kistelepülések sem. Ezeket le kellett fordítanunk a zalai sajátosságokra.

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

Önkéntesség és a helyi kezdeményezések fejlesztése

CSZ: Akkor itt erőteljesebben a „bevitelről” van szó?

SZKM: Igen. Most a legfrissebb ilyen ügy az önkéntesség. Ez, mint lehetőség – bár nyilván sokféle szinten eddig is benne volt a helyi életben, de – az önkéntesség tudatos alkalmazása, hogy a kitörési pontokat a település megtalálja, perspektívát kell nyújtani a fiataloknak is. Ez vitt bennünket arra, hogy pályázatokban forrásokat és lehetőségeket keressünk új kezdeményezésekre, s ha lehet ebbe próbáltuk beilleszteni a kistelepülésen élő fiatalok hátrányait. Az önkéntesség megismertetése, tudatosítása, mint egy munkatapasztalat-szerzési lehetőség ennek a korosztálynak a számára. Így lehet egyik kitörési pont az önkéntesség is. Ezeken keresztül civil szervezetek és helyi intézmények kaptak lendületet, új perspektívákat. Nyilván nem túl nagy dolgokra kell itt gondolni, kisközösségek jó szervezési kapacitást kaptak az önkéntesekkel.

A KÖZTÁMHÁLÓ volt még fontos programunk, amelyben a helyi közösségi kezdeményezéseket igyekeztünk megismerni, támogatni, amelyek még nem nonprofit szervezeti keretek között működnek. Ezekből hálózatot szervezni, képzéssel, tapasztalatcserékkel, tanácsadással segíteni őket.

Nagy dolog volt a zalai közéletben, hogy civil szervezetek próbáltak megjelenni, képessé válni szerepvállalásra a saját programjaikkal a közéletben való részvételre. Az érdekérvényesítés és a saját szervezetük minél tudatosabb, professzionálisabb felépítése és megszervezése – ezek az elemei ennek a programnak. Ez egy szervezetfejlesztési folyamaton keresztül történt.

CSZ: Korábban az önkormányzatokkal kialakult kapcsolatokat említetted, akik az egyesület alapításában domináns szereplők voltak, most utóbb meg civil szervezetekről, a velük való munkáról beszéltél. Ez a két szereplői kör a hazai gyakorlatban „nem mindig van harmóniában egymással”. Sőt sokszor riválisai egymásnak, jellemző, hogy az önkormányzat tart attól, hogy megossza a hatalmat, a saját hatalmát a civilekkel. A ti szervezetetekben hogyan van együtt ez a két szektor?

Az együttműködés és partnerség egyesülete

SZKM: Mi azoknak nyújtunk segítséget, akik erre igényt tartanak, ha ez civil szervezet, vagy ha önkormányzat, mi ugyanúgy támogatjuk, ugyanúgy viszonyulunk hozzájuk. De értem a kérdésedet, hogy önmagában hordozhatja ez az együttlét a másutt ismert konfliktusokat. Volt rá példa, hogy megjelent, de ebben az egyesület új szerepe, hogy megjelenítse a közös érdekeket. Mindemellett, nem kirívó ez a jelenlét a Zalai Falvakért Egyesületben.

CSZ: Az indulásnál Te egyedül voltál egyesületi alkalmazott. Hogyan alakult ez mára?

SZKM: Most úgy vagyunk, hogy jelentősen megnőtt az alkalmazottak száma. Kétfelé kell ezt választani. Van az irodánkban, a központunkban egy stáb, egy munkaszervezet – itt öten dolgozunk. Az ő alkalmazásuk többnyire a projektektől függ, s ez működteti a Zalai Falvakért Egyesület egészét. Mindenféle ügyvitelt is, általában a működési feladatokat. De a teljes létszám 34 fő. Így a többiek a falvakban, kistelepüléseken, a foglalkoztatási információs pontokat vezetik. Mindezeket túl az egyesületünk számára fontos erőforrások, ők a külső kapcsolataink a terepeken, hiszen együtt dolgoznak az egyesületi központtal is.

CSZ: Hozott-e a működésükben jelentős módosulást az elmúlt 20 év szabályozása?

SZKM: Talán a területfejlesztési törvényből adódóan a tanácsok mellett működő egyeztető fórumok alakítása, az abban való részvétel. Ez új területet is hozott az egyesület életébe. A másik a Nemzeti Civil Alapnak a megjelenése. Részben forrást jelentett, részben a különféle tanácsoknak, azok kollégiumainak a választása. Éreztük, hogy számítanak ránk például a választásokra történő felkészülésekben, a megyei érdekvégyesítésekre. Források tekintetében ma már inkább az EU forrásokra hagyatkozunk.

CSZ: Történt-e a 20 év során jelentős változás, átalakulás az egyesületek beágyazódásában, a társadalmi kapcsolatok alakulásában?

SZKM: Azt tapasztaltam a '90-es évek elején, hogy szorosabb volt az együttműködésünk a megyei önkormányzatokkal. Ez a szervezet is szerepkeresésben volt, s az egyesületünk jó kiegészítője tudott lenni. A megyei önkormányzat jelentősen segítette a kistérségi társulások megalakulását. De erre eszköze nem volt, mi tudtuk a szakmai támogatást hozzáadni a munkájukhoz. Ez a kapcsolat aztán lazult, szinte meg is szűnt és áthelyeződött a kapcsolatunk más önkormányzati szerveződésekre: a regionális területfejlesztési tanácsra, a munkaügyi központokra, a közigazgatási hivatalokra. Ezek az együttműködések a programokra épültek. Talán ez a legszembe-tűnőbb változás. De volt már partnerünk a kamara, ezek érdekes tanulási folyamatok, ízlelgetjük, próbálgatjuk egymást, kölcsönösen megismerjük és megértjük egymás munkamódszerét. Ez egy folyamatos tanulást jelent.

CSZ: Te hogy látod, az elmúlt 20 évben hogyan változott a Ti nézőpontokból tekintve a civil-nonprofit szervezetek jelentősége és szerepe, sorsa?

SZKM: Úgy szoktam fogalmazni, ma legalábbis úgy látom, hogy a civil szervezetek az egy bokréta az önkormányzatoknak, a politikának a kalapján. Mikor szükség van bemutatni, kitűzik a kalapjukra. Akkor megdicsérik bennünket. De nem érzékelem igazán, hogy különösebben valódi együttműködésekkel ők kezdeményeznének felénk. Hogy valódi erőforrást látnának bennünk. Ha van kezdeményezés, az általában a civil oldalról indul. Ebben is mindig érzek egy olyat, mintha egy hierarchiában lennénk. Kevés a valós egyenrangú partnerség.

A társadalom egészében ezt látom, mi kezdeményezünk, de viszont nem várhatjuk, nem kezdeményeznek. És a civil szervezeteket szeretné a politika valahova besorolni. Ezen a szemüvegen lát mindent.

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

CSZ: Volt az elmúlt időkben konfliktusa, konfrontációja valamikor az egyesületeknek más szereplőkkel?

SZKM: Igazán nem, nem is kerültünk olyan terepre, amin ez a konfliktus kialakulhatott volna.

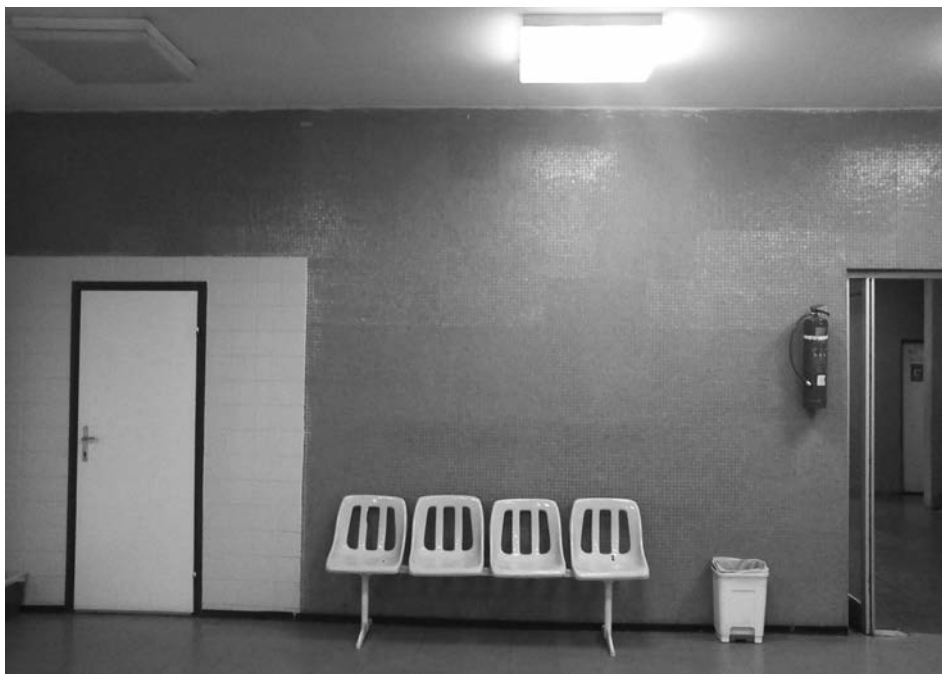
CSZ: Van egy gyakori jelenség, hogy amíg a civilek szabadidős eseményeket, sportot, hobbytevékenységet szerveznek, addig támogatja, pártolja az önkormányzat, de amint a helyi közpolitikába, valamilyen érdekérvényesítésbe, konfliktusba lépnek be a civilek akkor az idegesíti őket. Érint-e ez benneteket?

SZKM: Ha konfliktus lenne, van szabadsága az önkormányzatoknak és a Zalai Falvakért Egyesületnek is, hogy eldöntse, akar-e együttműködni. De – lehet ez konfliktuskerülő attitűd – mi nem kerültünk ilyen helyzetbe az elmúlt években.

Volt olyan, hogy helyi egyesületet segítettünk: egy Zalaegerszeg környéki települést a saját önkormányzatával való konfliktusában. De mi külső szereplők maradtunk. Persze tény, hogy azzal az önkormányzattal nincs is semmiféle együttműködésünk.

CSZ: A megyére vonatkoztatva, van-e ott valami megyei sajátosság, ami az elmúlt 20 évre vonatkoztatva érdekes lehet?

SZKM: A megye adottságai miatt itt a falvakban sok kicsi szervezet van. Ügyek mentén szerveződnek maguk és a programjaik is. A zalai civil szervezetek nem túl erős szervezetek anyagilag és tudás tekintetében sem és ez hiányzik ahhoz, hogy erős partnerek tudjanak lenni, akár az önkormányzatok viszonylatában is, vagy a politikai döntések kritikusai tudjanak lenni. Ehhez jelenleg a humán kapacitásaik is hiányoznak még – úgy érzem.

A NEMZETI CIVIL ALAPPROGRAM, ÚTKERESÉS EGY ÚJ TÁMOGATÁSI RENDSZER FELÉ?¹

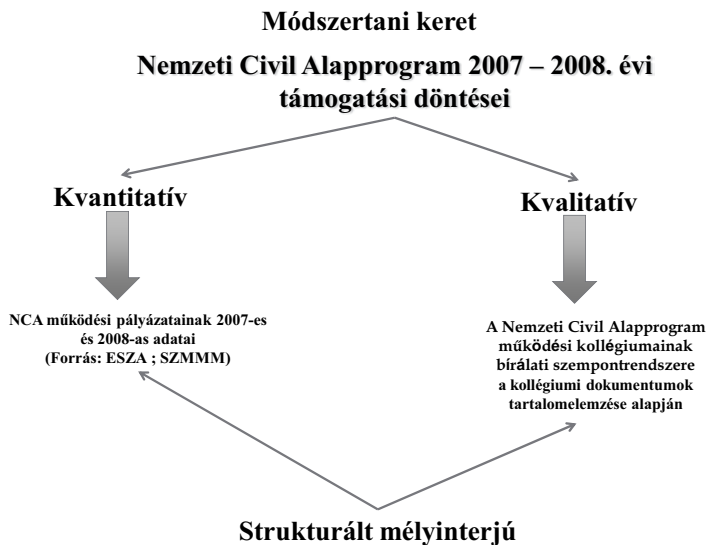
Kákai László

■ Bevezető és módszertani keretek

■ A magyarországi civil szervezetek rendszerváltás utáni történetét tekintve talán minden kétséget kizáróan egyik legérdekesebb kísérlete volt a Nemzeti Civil Alapprogram (NCA) 2003-as megalkotása. Az eltelt hét év és a konkrét működésben eltelt hat év lehetőséget teremt arra, hogy maga szervezet működésével kapcsolatban árnyaltabb képet fogalmazzhassunk meg.² Ennek érdekében tanulmányomban kiindulópontnak azt tekintettem, hogy „kívülről” hogy néz ki a Civil Alapprogram.³ Ez alatt azt értettem, hogy a NCA, mint szervezet – azon belül is jelen kutatásban csupán a működési kollégiumok – döntéseinek számszerű adatai, valamint a döntések háttéréül szolgáló nyilvános és hozzáférhető dokumentumai alapján milyen képet kapunk a szervezet működéséről. *Milyen „rendszerként” fogjuk fel a szervezetet egy pályázati elven működőét⁴ vagy egy pénzeket valamilyen normatív rendszerben szétosztóét?* Ennek érdekében többféle módszertani megközelítést alkalmaztunk. Az elemzés elkészítéséhez az NCA működési pályázatainak 2007-es és 2008-as adatait használtam fel, ezeket rendeztem az elemzéshez szükséges adatbázis-formátumra.⁵

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

1. ábra. Módszertani keret

Munkám során az összehasonlító elemzés módszereit alkalmaztam. Éppen ezért – statisztikai elemzések módszereitől eltérően – nem az elemszámokra, hanem a különböző csoportokon, egységeken belüli arányokra figyeltem. Mindez lehetővé tette azt, hogy egyértelműen össze tudjam hasonlítani a 2007-es és a 2008-as év tendenciáit. Ezek a módszerek lehetőséget teremtenek arra, hogy jelen elemzés eredményei további időszakok adatainak beemelésével is könnyen értelmezhetőek legyenek.

Második lépésben a hivatalos és nyilvános hozzáférhető dokumentumokat elemeztem. Célom azon elemek kigyűjtése és értékelése volt, melyek formai megfelelésen túli végleges támogató, illetve elutasító döntés mérlegelési szempontjaiként, deklaratív módon megjelentek a dokumentumokban. Végül harmadik lépésként azon kollégiumokban,⁶ amelyekben a nyilvános dokumentumok alig tértek el a tanács irányelveitől ott strukturált mélyinterjúk készítésével próbáltam megtudni a döntések szempontjait.

Elemzésem nyilvánvalóan egy szempontrendszert tükröznek, amely inkább a társadalomtudományos szempontokhoz állnak közel. Hiányoznak belőle a szubjektív mérlegelő elemek. Ezt talán a legjobban egy kollégiumi dokumentum fogalmazta meg a legérzékeltetőbb módon „A kollégium, mint minden döntéshozó testület pályázati döntései szükségképpen szubjektív elemeket is tartalmaznak, hiszen emberek vettek részt a döntési folyamatban.”⁷

Azaz nem mondhatjuk el, hogy módszerünk egy rendszer leírására a „best way” metódus szerint az egyedüli, de arra mindenképpen alkalmas, hogy kimutassa a rendszerben megtalálható hiányosságokat és alkalmat teremtsen arra, hogy ezen hiányosságokra megoldásokat, módszereket dolgozzanak ki.

A Nemzeti Civil Alapprogram (NCA), mint szervezet⁸

Az Országgyűlés 2003. június 23-án fogadta el a Nemzeti Civil Alapprogramról szóló 2003. évi L. törvényt, mely hosszú folyamat végén adott egyfajta választ a fel nem ajánlott 1%-okhoz kapcsolódó kérdésre. A törvény preambulumban megfogalmazottak egyértelműen kijelölik a kormányzati prioritásokat. Mely szerint az NCA fő célja a civil szervezetek működésének segítése, azaz *„a civil társadalom erősítése, a civil szervezetek társadalmi szerepvállalásának segítése, a kormányzat és a civil társadalom közötti partneri viszony és munkamegosztás előmozdítása az állami, önkormányzati közfeladatok hatékonyabb ellátása érdekében.”*

A támogatásra jogosultak köréből ugyanakkor a törvény nevesítetten kizárja:

- a pártokat és a közvetlen politikai tevékenységet folytató szervezeteket,
- a munkaadói és munkavállalói érdekképviseleteket,
- a biztosító egyesületeket,
- a közalapítványokat, valamint
- a költségvetési törvény alapján közvetlenül támogatott szervezeteket.

NCA-támogatást tehát csak az ún. klasszikus civilnek számító egyesületek és az egyesülési jog hatálya alá eső egyéb társadalmi szervezetek, a magánalapítványok és a szakmai érdekképviseletek kaphatnak.

Az NCA mindenképpen újszerű abban a tekintetben, hogy a támogatási összegek felosztásáról civil szervezetek képviselői közül választott kollégiumok döntenek, ami azt jelenti, hogy az NCA-t irányító testület, a Tanács szintén civil képviselők (többségből) áll.

Az NCA irányító testülete a 17 tagból álló Tanács. Elsődleges feladata a működési szabályok és a támogatáspolitikai alapelvek meghatározása, valamint a rendelkezésre álló források kollégiumok közötti felosztása. A tanácstagok közül kettőt jelöl az Országgyűlés illetékes bizottsága, hármat pedig a törvényességi felügyeletet ellátó minisztérium vezetője (jelen esetben a szociális és munkaügyi miniszter). A többi 12 tagot a civil szervezetek által delegált elektorok választják meg.

A pályázatok elbírálása az NCA kollégiumainak feladata. Ezek a kollégiumok részben regionális, részben civil szakmai szempontok alapján szerveződhetnek. A törvény nem rendelkezik a kollégiumi szerkezet kialakításáról, ebben a kérdésben a Tanács szabadon dönthet. A kollégiumi tagok közül egy miniszteri delegáltként kerül be a testületbe, a többiek a civil elektorok választják.

2004-ben az alábbi, a miniszter által elfogadott és az azóta már újraválasztott Tanács által is változatlanul hagyott kollégiumi struktúra került kialakításra:

Országos és regionális kollégiumok:

- Országos Hatókörű Civil Szervezetek Támogatásának Kollégiuma.
- Közép-Magyarországi Regionális Kollégium.
- Közép-Dunántúli Regionális Kollégium.

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

- Nyugat-Dunántúli Regionális Kollégium.
- Dél-Dunántúli Regionális Kollégium.
- Észak-Magyarországi Regionális Kollégium.
- Észak-Alföldi Regionális Kollégium.
- Dél-Alföldi Regionális Kollégium.

Szakmai kollégiumok:

- Civil Szolgáltató, Fejlesztő és Információs Kollégium.
- Civil Önszerveződés, Szakmai és Területi Együttműködés Kollégiuma.⁹
- Nemzetközi Civil Kapcsolatok és Európai Integráció Kollégiuma.

Az NCA működtetésével kapcsolatos feladatok ellátásában nem csak a Tanács, hanem a Miniszteri Titkárság is tevékenyen részt vesz. Fő feladata az Alapprogram törvényességi felügyelete, az elektori választások lebonyolítása és a kezelő szervezet feladatkörébe nem tartozó, az Alapprogram működtetésével összefüggő feladatok ellátása.

Az NCA 2004 és 2008 között több mint 60 ezer pályázat megvalósításához biztosított mintegy 40 milliárd Ft támogatást. A törvény szerint ugyan az NCA bevételi forrását az az összeg jelenti, mely megegyezik az előző költségvetési évben az SZJA 1%-nak az állampolgárok által felajánlott és kiutalt összegével, de az Országgyűlés az elmúlt két évben, 2007-ben és 2008-ben eltért a törvényben meghatározottaktól és a felajánlott összegtől függetlenül, attól lényegesen kisebb összegben 6,8 milliárd forintban maximálta az NCA rendelkezésére álló összeget.

Az NCA első éveinek tapasztalatai már a kezdet kezdetén ellentmondásosak voltak. A „forrásbővülés” kétségtelenül pozitív hatása mellett az NCA belső ellentmondásai egyre inkább láthatóvá váltak (csökkent az egy pályázatra jutó támogatási összeg, magas maradt a hiánypótlásra szoruló pályázatok aránya, nőtt a döntéshozók érintettségébe tartozó szervezetek támogatási mértéke, szakmai monitoring hiánya, működési költségek értelmezési problémái, támogatások csúszása stb.).

Talán ennek is köszönhetően szinte folyamatosnak nevezhetők bizonyos változások a Tanács támogatás-elosztással kapcsolatos döntéseiben.¹⁰ A lehetséges pályázók körének meghatározásában és a támogatási keretösszeg kollégiumok közötti 2004-es felosztásában igen markánsan fejeződött ki az a szándék, hogy az NCA-támogatások járuljanak hozzá a területi egyenlőtlenségek csökkentéséhez, a központi állami támogatások koncentrációjának mérsékléséhez. Ennek érdekében a működési támogatásokat – közhasznúságtól függetlenül – minden olyan civil szervezet számára elérhetővé tették, amely megfelel a törvényben megszabott kritériumoknak. A közhasznú vagy kiemelkedően közhasznú minősítést csak azoknál a szervezeteknél írták elő követelményként, amelyek a szakmai kollégiumokhoz pályáztak projekt támogatásokért.

Valamelyest megemelték a szélesebb körben elérhető működési támogatások keretösszegét is. Ezzel kapcsolatban maga az NCA törvény csak az alsó határt írta elő. Pontosabban azt kötötte ki, hogy a rendelkezésre álló összegnek legalább 60 százalékából a civil szervezetek működési költségeinek fedezését kell támogatni. Hosszas viták után a Tanács úgy határozott, hogy ezt az arányt 65 százalékra emeli,

és a területi kollégiumokat bízta meg a működési, a szakmai kollégiumokat pedig a programtámogatások szétosztásával.

A területi kollégiumok közötti forrásmegosztás több különböző szempont egyidejű figyelembevételével történt. Ugyanis a nyers esélyegyenlőségi elv érvényesítését az szolgálná, ha a keretek felosztása az egyes régiókban bejegyzett nonprofit szervezetek számához igazodna, függetlenül azok összetételétől, működési, gazdasági jellemzőitől és az adott régió gazdasági helyzetétől. Viszont a nonprofit szektor nagy, már korábban intézményesült (jórészt országos hatókörű) szervezeteinek megerősítéséhez nyilvánvalóan sokkal magasabb összegekre lenne szükség, mint a kisebb szervezetek működésének segítéséhez. Ezt a megfontolást a bevételek vagy kiadások spontán kialakult arányaihoz igazított elosztással lehetne érvényesíteni. Ugyancsak megfontolandó tény, hogy a szolidaritási elv azt követelné meg, hogy a hátrányos helyzetű régiók nagyobb támogatásban részesüljenek, mint a viszonylag kedvezőbb helyzetűek.

A különböző megközelítések együttes alkalmazása a gyakorlatban két lépésben történt. Első lépésként a Tanács azonos súllyal vette tekintetbe a szervezetszámok és a folyó kiadások regionális megoszlását, s ennek megfelelően alakította ki az elosztható támogatási összeg területi kollégiumok közötti belső arányait. Második lépésben ezeket az arányokat a hátrányos helyzetű régiók támogatása, a területi különbségek csökkentése érdekében tovább finomította. Az országos keret rovására megnövelte azoknak a régióknak (Észak-Magyarország, Észak-Alföld, Dél-Dunántúl) a részesedését, ahol a civil társadalom gyengébb, a gazdasági fejlettség alacsonyabb, és a foglalkoztatási helyzet rosszabb volt az átlagosnál.

Ezek a szempontok a további években a keretösszegek meghatározása során ki-
mondva már nem jelentek meg, bár – mivel az elosztási arányok alig-alig módosul-
tak – hallgatólagosan tovább éltek.¹¹ 2004 és 2009 között folyamatosan csökkent az
országos szervezetek számára igénybe vehető összegek aránya, ami főleg az észak
és dél-alföldi régió által megpályázható támogatások arányát növelte. (1. táblázat)

2007-ben sem nőtt az egy szervezetnek nyújtható NCA-támogatás felső határa (18
millió Ft, ebből maximum 7 millió Ft működési támogatás), amelynek megszabásával a
támogatások nagy szervezeteknél való koncentrálódását kívánták megakadályozni.¹²

A Tanács 2007-re vonatkozóan új támogatási elvet fogadott el. A szakmai kollé-
giumokhoz benyújtott pályázatok esetében a kollégium támogató határozata során
nem ítélt meg a kért összeg 80 százalékánál kevesebb támogatást. Abban az
esetben, ha a kollégium a programot ugyan támogatásra méltónak ítéli meg, azon-
ban erre csak a kért összeg kevesebb, mint 80%-át tartja indokoltnak, úgy támo-
gató határozatában indokolnia kell döntését és meg kell neveznie azt a programele-
met vagy költségtípusokat, amelyekre a támogatást megítéli. A 2008. évi
forráselosztásról az NCA Tanács pedig már 2007. október 10-i ülésén úgy döntött,
hogy az a korábbi évek támogatási igényei, adatai alapján bizonyos kiigazításokkal
állítja össze úgy, hogy abban a 2007. évi igényeket 50%-ban, a 2006-os és 2005-ös
igényeket 25%-ban veszi figyelembe.

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

1. táblázat. Az egyes kollégiumok közötti forrásmegosztás, 2004–2009

Regionális (működési) Kollégiumok	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Országos Kollégium	24,8%	23,0%	22,5%	20,9%	20,2%	18,0%
Közép-Magyarországi Kollégium	13,9%	13,5%	13,5%	14,3%	14,4%	18,5%
Közép-Dunántúli Kollégium	5,1%	5,6%	5,6%	5,4%	5,4%	4,9%
Nyugat-Dunántúli Kollégium	5,0%	5,5%	5,5%	5,4%	5,4%	5,9%
Dél-Dunántúli Kollégium	5,3%	5,8%	5,8%	6,4%	6,4%	6,1%
Észak-Magyarországi Kollégium	6,1%	6,5%	6,5%	6,3%	6,4%	6,7%
Észak-Alföldi Kollégium	6,6%	6,7%	6,7%	6,8%	6,8%	7,8%
Dél-Alföldi Kollégium	5,5%	7,0%	7,5%	7,9%	8,0%	8,2%
Összesen	72,2%	73,53%	73,5%	73,50%	73,0%	73,0%
Szakmai kollégiumok, program pályázatok						
Civil Szolgáltató, Fejlesztő Kollégium	10,6%	10,09%	10,1%	10,3%	10,1%	7,0%
Civil Önszerveződés Kollégiuma	6,6%	6,34%	6,3%	6,4%	6,3%	4,9%
Nemzetközi Civil Kapcsolatok Kollégiuma	10,6%	10,04%	10,0%	9,9%	10,1%	7,0%
Összesen	27,8%	26,47%	26,5%	26,50%	26,51%	18,9¹²

A változásokhoz tartozik az is, hogy 2007-ben zárult le az NCA-ról szóló törvény módosításának társadalmi vitája is.¹³ Az előterjesztés szerint a törvény módosításának célja a pályázati rendszer hatékonyságának előmozdítása és a folyamatok gördülékenyebbé, életszerűbbé tételére irányultak. Így került „terítékre” a költségvetési forrás számítási módjának átalakítása, a támogatásra jogosult szervezetek körének felülvizsgálata valamint a testületi határozatok elleni jogorvoslat szabályainak módosítása. De említést érdemlő a törvénymódosításnak azon elemei is, amelyek az NCA belső szabályainak módosításával foglalkoztak (pl. testületi tagok díjazása, összeférhetetlenségi szabályok, az Alapprogram nyilvánossági, tájékoztatási, beszámolási kötelezettségei).¹⁴

Az NCA törvény végrehajtási rendeletének 2008. február 10-től életbe lépő módosítása próbálta kezelni a technikai problémák többségét, és a pályázatokat menedzselő szervezet is változott: a Magyar Államkincstár helyett 2007-től az ESZA Kht. vette át a feladatot. Ezzel párhuzamosan új, elektronikus rendszer (EPER) lépett életbe, mely csökkentette a pályázók adminisztratív terheit, és módosultak a hiánypótlások feltételei is.

2008 második felében több, az NCA további működése szempontjából fontos esemény is zajlott: ősszel zárult az NCA választásokhoz kapcsolódó civil jelöltállítási rendszerbe való bejelentkezés, októberben zajlott az NCA törvény módosításának általános vitája az Országgyűlésben, és ezzel szinte egyidőben több, mint ötszáz civil szervezet kérte a pénzügyminisztert, hogy az NCA 2009-ben kapja meg a törvény-

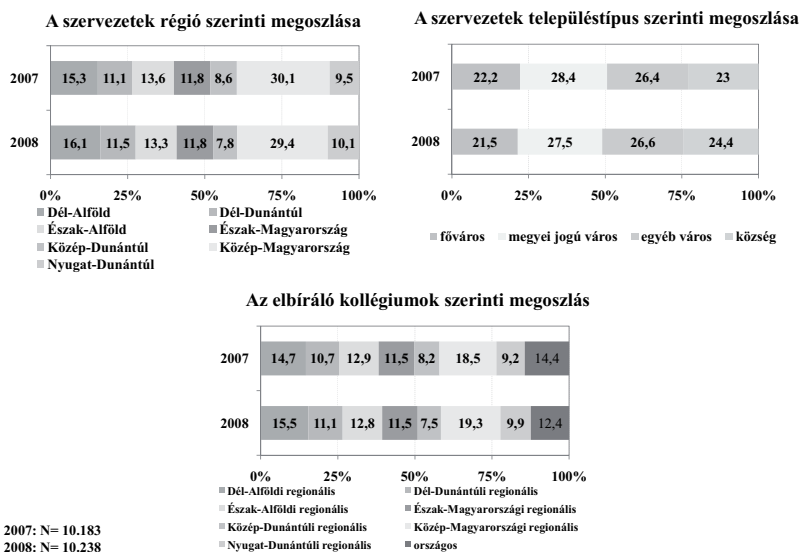
ben meghatározott összeget. (Bár ez végül nem teljesült, a 2009-es évre megállapított összeg magasabb – 7,7 milliárd forint – lett, mint a két korábbi évben.) A Parlament 2008. december 1-jei ülésén fogadta el az NCA törvény módosítását (2008. évi LXXXVI. törvény), mely a támogatásra jogosult szervezetek körének felülvizsgálatával, a testületi döntések elleni jogorvoslat szabályainak és az összeférhetlenségre vonatkozó szabályok módosításával elsősorban a rendszer hatékonyságának, átláthatóságának előmozdítását célozta.

A pályázó szervezetek jellemzői

A 2007-es évben a 10 183, a 2008-as évben 10 238 pályázat érkezett összesen az NCA működési forrásaira. Regionális tekintetben a Közép-Magyarországi régió dominanciája érvényesült. Ebből a térségből kétszer-háromszor több pályázat érkezett, mint az ország más régióiból. A pályázati aktivitás a Közép-Dunántúlon és a Nyugat-Dunántúlon volt a legalacsonyabb. A két vizsgált év között a regionális eloszlás tekintetében nem volt semmilyen különbség azonosítható.

A Közép-Magyarországi régió kimagasló részesedése mögött a fővárosi szervezetek pályázati aktivitása áll. A pályázatok közel egynegyede ugyanis mindkét évben Budapestről érkezett be. A megyei jogú városokból a pályázatok 27–28 százaléka származik. Közel hasonló részesedéssel jelennek meg az egyéb városok is. A községek részaránya 23–24 százalék körül alakult. Településtípusok szerint hozzávetőleg

2. ábra. A pályázó szervezetek jellemzői

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

homogénnek tekinthető a pályázók összetétele, vagyis minden települési formából közel azonos arányban érkeztek be pályázatok.

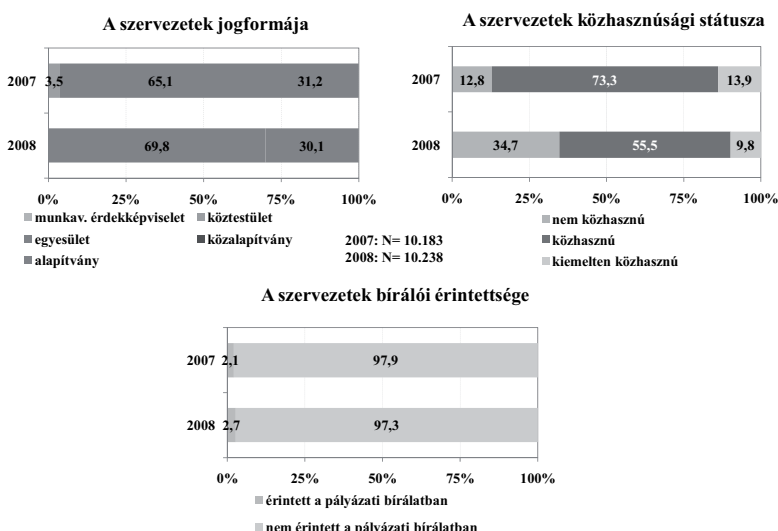
A pályázatok bírálói kollégium szerinti eloszlása szintén viszonylag homogén képet mutat, körülbelül azonos az egyes kollégiumok részesedése. A legalacsonyabb részesedést a Közép-Dunántúli és a Nyugat-Dunántúli kollégium érte el.

Mind 2007-ben, mind 2008-ban a pályázatok döntő többsége egyesületektől érkezett. Az alapítványok részesedése mindkét évben 30 százalék környékén alakult.

Az elemzésnél nem mehetünk el annak vizsgálata mellett,¹⁵ hogy személyre vegyük azokat a pályázatokat, amelyek esetében „személyes” érintettség áll fenn a pályázó szervezet és a bíráló(k) között. Bár az összeférhetlenség kérdését igyekeztek szabályozni az ún. összeférhetlenségi törvényben,¹⁶ azonban az NCA döntéshozóinak sikerült elérnie, hogy az Alaprogramra ne vonatkozzanak annak szigorú szabályai. Így a jogszabályi akadálya annak nincs, hogy olyan szervezet pályázzon, amelyben a pályázati eljárásban döntés-előkészítőként közreműködő vagy döntéshozó személy érintett.¹⁷ *A pályázatoknak csupán 2,1–2,7 százalékát adták be olyan szerveződések, amelyek érintettek a működési pályázatok elbírálásában.*

2007-ben a legnagyobb arányban olyan szervezetektől érkezett be működési pályázat, amelyek a szabadidő, hobbi, a kultúra, a sport, a szociális ellátás, valamint az oktatás területén tevékenykedtek. Minden más tevékenységi terület jelentősen alacsonyabb részesedéssel jelent csak meg. 2008-ban is többségében ezek a tevékenységi területek voltak a dominánsak, azonban a kultúra és a sport területén jelentősen megemelkedett a pályázati aktivitás, míg a szabadidő, hobbi esetében jelentősen visszaesett az.

3. ábra. A pályázó szervezetek jellemzői

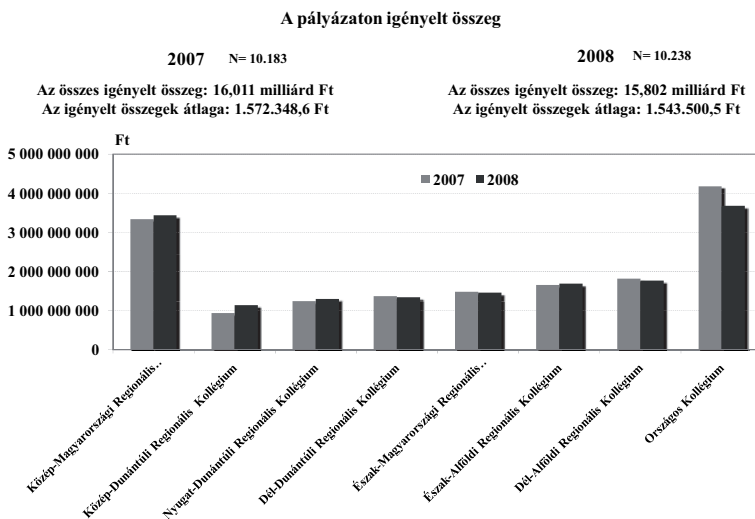

CIVIL ANZIXX 1990–2010

A 2007-es évben a 10183 pályázó összesen 16,011 milliárd forintnyi összeget igényelt. Egy pályázó szervezetre átlagosan hozzávetőleg 1,572 millió forintnyi működési forrás igény jutott. Ugyanakkor az egyes kollégiumokhoz benyújtott pályázatok összecszerű igényeiben jelentős eltérések voltak tapasztalhatók. A Közép-Magyarországi Kollégium valamint az Országos Kollégium esetében jelentősen nagyobb igények érkeztek be, mint más regionális kollégiumokhoz. A fennmaradó hat kollégiumnál közel azonosak az igényelt pénzüsszegek, csak a Dél-Alföldi és az Észak-Alföldi esetében tapasztalható a többinél valamivel magasabb érték.

2008-ra csak kisebb változások történtek ezen a téren. A pályázók száma közel azonos volt, ebben az évben 10238 működési pályázatot adtak be. A teljes igényelt összeg azonban csekély mértékben, de csökkent: 15,8 milliárd forintot tett ki. A csökkenés ezért az egy szervezetre jutó átlagos összeget is érintette, az előző évi 1,572 millió forintról 1,543 millió forintra csökkent. Ez azonban nem tekinthető jelentős mértékű változásnak.

4. ábra. A pályázó szervezetek jellemzői

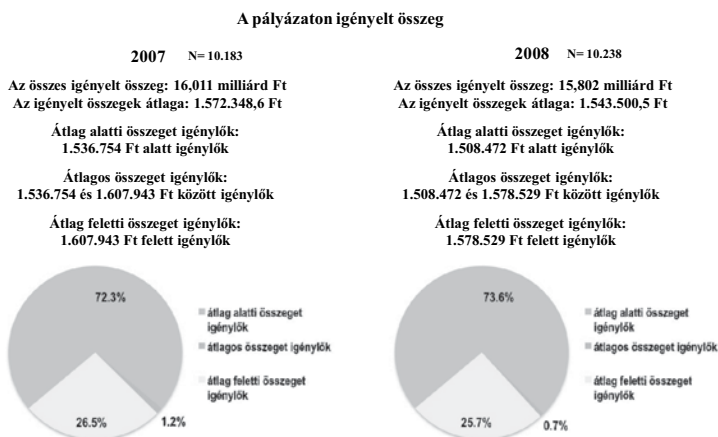
Az igényelt összegek átlagértéke az átlag matematikai sajátosságai miatt nagyon sok jelenséget képes elfedni. Éppen ezért érdemes megvizsgálni azt, hogy az átlaghoz az egyes szervezetek által igényelt összegek milyen közel, illetve milyen távol esnek. Ehhez az igényelt források szerint kategorizálni kellett a szervezeteket. Az ehhez szükséges csoportokat úgy hoztuk létre, hogy az átlagból és az igényelt pénzüsszegek szórásából kiindulva kiszámítottuk, hogy hol húzódnak az átlagos csoport összecszerű határai.¹⁸ Ezeket a határértékeket felhasználva alakítottuk ki az átlag alatti, az átlagos és az átlag feletti összegeket igénylők csoportját.

2007-ben az átlagos érték alatti összeget igénylőnek az összes pályázó 72,3 százaléka volt tekinthető. Átlag feletti összeget pedig további 26,5 százaléknyan igényelt.

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

nyeltek. 2008-ban ez a helyzet gyakorlatilag változatlan maradt. Átlag alatti igényt 73,6 százaléknian, míg átlag feletti 25,7 százaléknian adtak be. Az átlagos összeget igénylők részesedése mindkét évben az 1 százalék környékén mozgott.

5. ábra. A pályázó szervezetek jellemzői

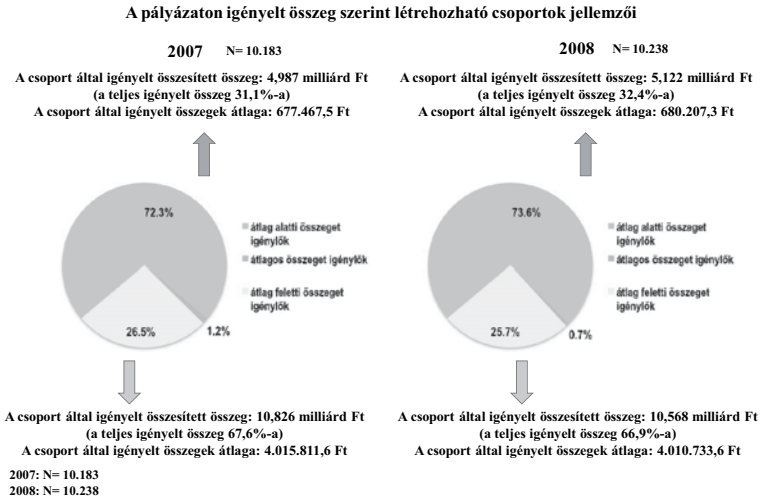
Ha megvizsgáljuk, hogy ezeken a csoportokon belül hogyan alakulnak az összegek eloszlásai, akkor azt láthatjuk, hogy az NCA működési pályázati rendszerében már az igényléseknél komoly aránytalanságok mutatkoztak, hiszen mind 2007-ben, mind 2008-ban a pályázók 72–73 százalékát kitevő átlag alatti összeget igénylők, az összes igénynek csak 31–32 százalékát nyújtották be. A hozzávetőleg 25–26 százalékos részesedéssel jelen levő átlag feletti ezzel szemben a pályázati összegek 66–67 százalékára tartottak igényt.

Hasonló aránytalanságot mutat az is, ha megnézzük az egyes csoportokon belüli igények átlagát, hiszen míg az átlag alatti csoportba tartozók körében ez mindkét évben hozzávetőleg 608 000 forint körül alakult, addig az átlag feletti esetében 4 000 000 forintnál is több volt, vagyis az NCA működési pályázati rendszere az igénylések esetében teljesen kettészakad: sokan kérnek kevés, kevesen pedig sok pénzt. Az eltérések ráadásul meglehetősen nagyok, a magas összeget igénylő kisebbség ugyanis akkora összegekre pályázik, hogy igényeik az összes igény kétharmadát teszik ki. (6. ábra)

A 2007-ben pályázatot benyújtó szervezeteknek kétharmada (65,3%) adott be már korábban pályázatot. 2008-ban az ugyanilyen szerveződések aránya számottevően magasabb, 73,8 százalék volt. A régi és az új pályázók között egyik háttérváltozó mentén sem lehet semmilyen sajátosságot azonosítani. Nincsen olyan szervezeti jellemzőjük, amely alapján egyértelműen azonosítani lehetne őket.

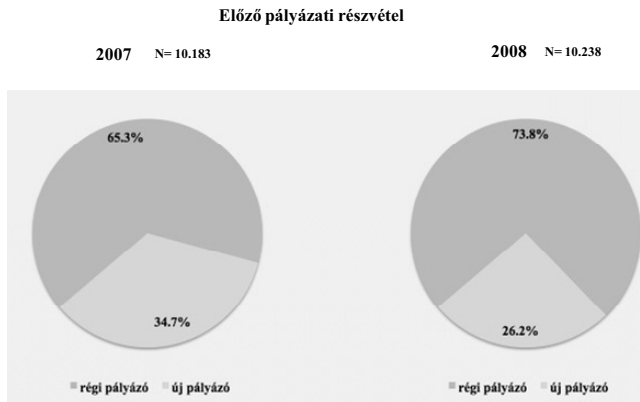
A régi és az új résztvevők jelentősen különböznek egymástól az igényelt összegek tekintetében. Mind 2007-ben, mind 2008-ban a régi pályázók nagyságrendekkel magasabb összegű pályázatot adtak be, mint az új pályázók. A két csoport

6. ábra. A pályázó szervezetek jellemzői

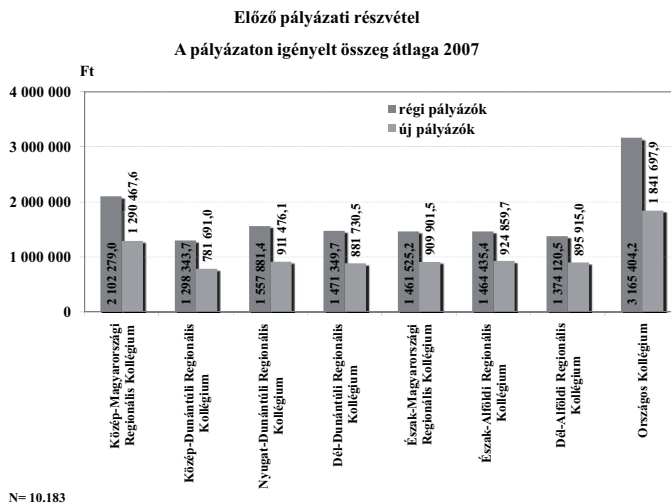
átlagai közötti eltérés mindkét évben az Országos Kollégium esetében volt a legnagyobb. Erre a jelenségre az egyik lehetséges magyarázat az lehet, hogy akik legalább egyszer már találkoztak az NCA pályázati rendszerével azok sokkal magasabb igényeket fogalmaznak meg, míg azok, akik először vesznek részt ebben, ez utóbbiak ugyanis jelentősen alacsonyabb igényekkel lépnek fel. De magyarázat lehet a pályázó szervezetek megoszlási jellemzőjére, hogy a korrigált ráfordításból számított pályázati igényelhető összeg és a sávok a tanács több év óta változatlan tartalmú döntése alapján kerültek át már a rendszerbe. Így azok, akik a korábbi időszakban is pályáztak, azok nem biztos, hogy csak az NCA támogatásokhoz való folyamatos hozzájárulás miatt igényelhetnek magasabb összeget.

7. ábra. A pályázó szervezetek jellemzői

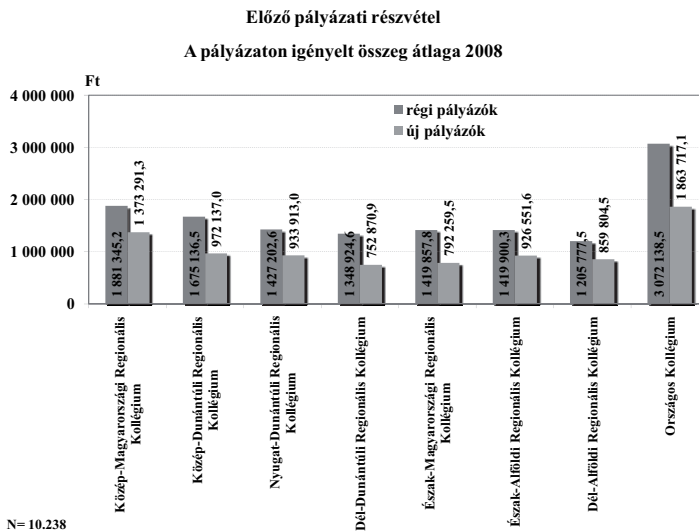

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

8. ábra. A pályázó szervezetek jellemzői

9. ábra. A pályázó szervezetek jellemzői

Az igényelt forrásokat nemcsak az átlag szerinti csoportosításban érdemes megvizsgálni. Egy, a pályázati rendszerben igényelhető minimum és maximum összegeken alapuló sávos beosztás segítségével megállapítható, hogy a szervezetek mekkora csoportja igényelt a minimumhoz közeli és mekkora a maximumhoz közeli összeget: 2008-ban az összes pályázó 32,3 százaléka nyújtott be 500 000 forintos vagy annál kisebb összegű pályázatot. Jelentős részesedése volt még ezen kívül az

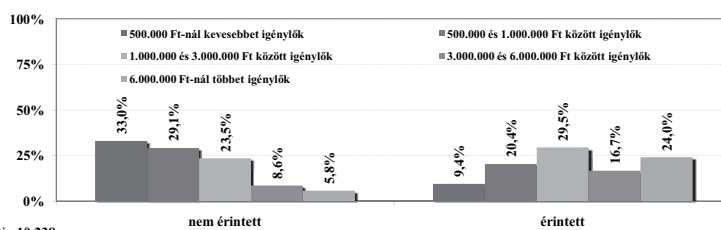
CIVIL ANZIXX 1990–2010

500 000 és 1 000 000 forint, valamint az 1 000 000 és a 3 000 000 forint közötti kategóriának. A 6 000 000 forintnál is magasabb igényű csoportba összességében 6,3 százaléknian tartoztak.

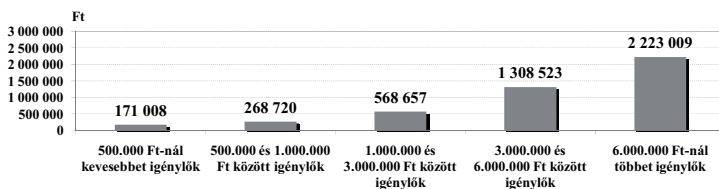
Az egyes igénylési csoportoknak juttatott támogatási összegek átlagában is jelentősen eltérések vannak. A legkevesebbet igénylők átlagosan 171 008 forintot, míg a legtöbbet igénylők 2 223 009 forintot kaptak. A két csoport között tizenháromszoros különbség van. De még a magas (3 000 000 és 6 000 000 forint közötti) igényt megfogalmazóknál is 1,7 a szorzó értéke a legmagasabb igénylési csoporthoz viszonyítva. Az elbírálási mechanizmus pedig semmilyen kiegyenlítő hatással nincs az igényléskor kialakuló támogatási egyenlőtlenségekre.

10. ábra. A pályázó szervezetek jellemzői

Az igényelt összeg szerinti kategóriák és a bíráló érintettség kapcsolata 2008

Az igényelt összeg szerinti kategóriákba tartozó szervezeteknek juttatott támogatási összegek átlaga 2008

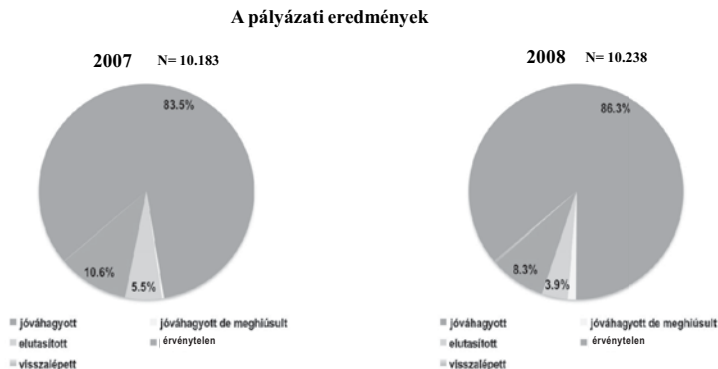
A pályázati sikeresség jellemzői

Az NCA-hoz 2007-ben 16 165 pályázat érkezett összesen.¹⁹ Ebből 8500 volt a jóváhagyott működési pályázat, vagyis arányuk 52,6% a teljes pályázati számhoz viszonyítva, 2008-ban pedig 15 282 pályázat érkezett összesen.²⁰ Ebből 8832 volt a jóváhagyott működési pályázat, vagyis az arányuk az összes pályázaton belül 57,8%-os volt. NCA működési pályázatainak rendszerében a jóváhagyott pályázatok aránya mind 2007-ben mind 2008-ban 80 százalék feletti volt. Számottevő különbség a két időszak adatai között nincs. A pályázat érvénytelenítése 2007-ben 10,6 százaléknian, 2008-ban 8,3 százaléknian pályázót érintett. Elutasító választ 2007-ben csupán 5,5 százaléknian, 2008-ban 3,9 százaléknian kaptak. Ezek alapján kijelenthető,

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

hogy gyakorlatilag, aki pályázatot adott be az NCA működési forrásaira az nagyon nagy valószínűséggel meg is kapta azt.

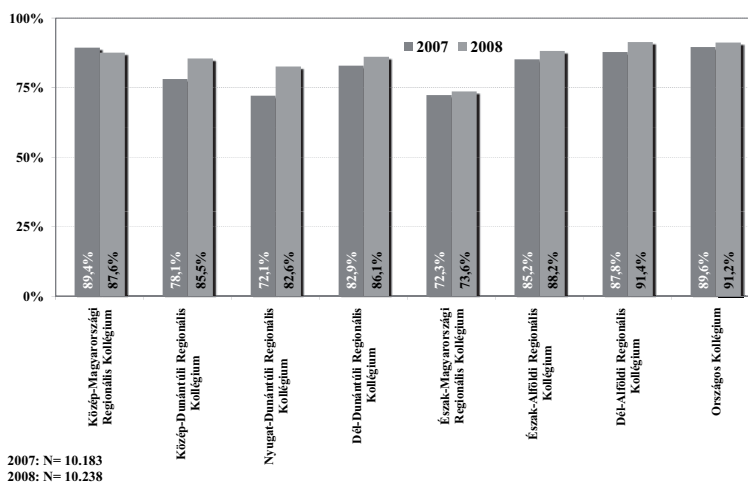
11. ábra. A pályázati sikeresség jellemzői

A sikeres pályázók arányának tekintetében nincs nagy különbség az egyes kollégiumok között. Mindenhol nagyon magas, 70 százalék feletti a jóváhagyott pályázatok részesedése. Egyedül talán az Észak-Magyarországi Regionális Kollégium lóg ki a sorból, itt valamivel alacsonyabb ez az érték, mint a többi ugyanilyen testület esetében. A Közép-Dunántúli és a Nyugat-Dunántúli kollégiumoktól eltekintve 2007 és 2008 között ezen a szinten sem következett be lényegi változás. Ezen két esetben azonban jelentősen magasabb lett 2008-ra a pályázaton sikeresen szereplők aránya.

12. ábra. A pályázati sikeresség jellemzői

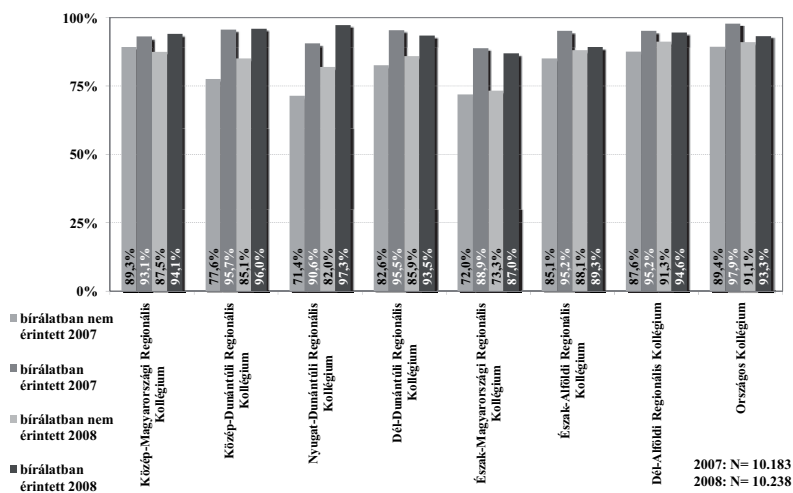
A jóváhagyott pályázatok aránya bíráló kollégiumok szerint

Minden kollégiumra jellemző, hogy a bírálóiban érintett szervezetek esetében jóval magasabb a sikeres pályázatot beadók aránya, mint a nem érintett szervezetek esetében. Ez a tendencia három kivételtől eltekintve mind 2007-ben, mind 2008-ban jellemző volt. Az Észak-Alföldi, a Dél-Alföldi és az Országos Kollégiumban 2008-ban a bírálóiban érintett és a nem érintett csoportban gyakorlatilag azonos volt a sikeres pályázatot benyújtók aránya. A két csoport sikerességi mutatója közötti különbség mindkét időszakban a Közép-Dunántúli, a Nyugat-Dunántúli és az Észak-Magyarországi Regionális Kollégium esetében volt a legnagyobb, és bár a bírálóiban részt nem vevők sikerességi szintjei mindhárom esetében emelkedő tendenciát mutatnak, azonban így sem tudják elérni a pályázati rendszer bírálói oldalán aktívan részt vevő szereplőket.

13. ábra. A pályázati sikeresség jellemzői

A jóváhagyott pályázatok aránya bíráló kollégiumok és bírálói érintettség szerint

A jóváhagyott pályázattal rendelkezők körében a legnagyobb arányban a közép-magyarországi régióban működő szervezeteket találjuk. Ebből a régióból legalább kétszer annyi sikeres pályázat érkezett, mint bármely másikból.

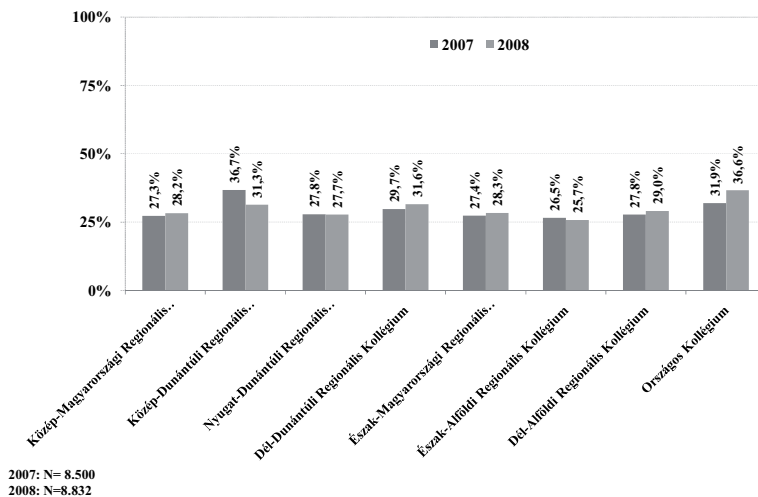
A pályázati rendszerek egy fontos mutatója az, hogy az igényelt összegeknek mekkora arányát kapják meg végül a pályázók. Jól látható, hogy ebben a tekintetben nincs nagy különbség az egyes kollégiumok között. *Minden területben hozzávetőleg 30 százalék körül alakul ennek a mutatónak a mértéke.* (14. táblázat)

A kollégiumonként számított átlagos odaítélési arány azonban ebben az esetben is lényeges jelenségeket takar el. Ha megvizsgáljuk kollégiumonként a bírálóiban érintett, illetve az abban nem érintett szervezetek esetében az odaítélési arányt, akkor azt látjuk, hogy azok, akik egy-egy kollégiumban részesei a pályázatok elbírálásának azok nagyságrendekkel nagyobb részét kapják meg a pályázatban igényelt

CIVIL ANZIXX 1990–2010

14. ábra. A pályázati sikeresség jellemzői

A jóváhagyott pályázatoknak megítélt összegek igényelthez viszonyított aránya bíráló kollégiumok szerint

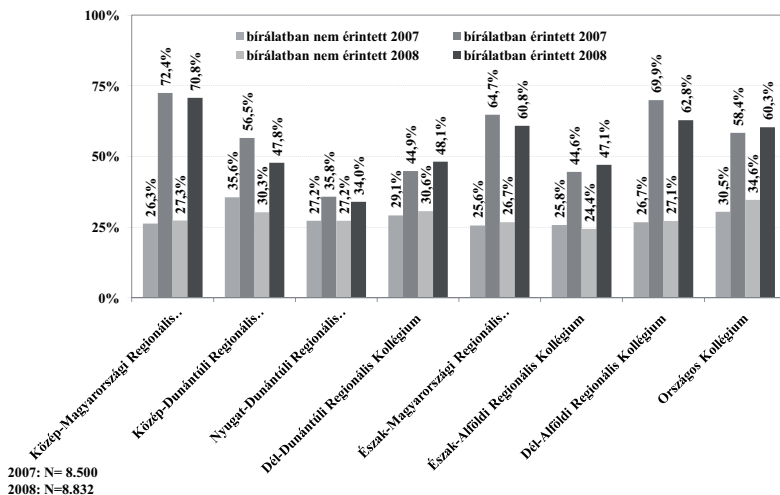

összegnek. E tekintetben a legkisebb különbség a három dunántúli és az észak-alföldi kollégium esetében tapasztalható. A közép-magyarországi, az észak-magyarországi és a dél-alföldi kollégium esetében az érintettek több mint dupláját kapják meg igényeiknek, mint a bírálattól kimaradók.

Ez a jelenség mind 2007-ben, mind 2008-ban jellemző volt a kollégiumok működésére, az eltérések mértéke sem változott a vizsgált időszak alatt.

15. ábra. A pályázati sikeresség jellemzői

A jóváhagyott pályázatoknak megítélt összegek igényelthez viszonyított aránya bíráló kollégiumok és bírálói érintettség szerint

CIVIL ANZIXX 1990–2010

Tovább vizsgálva az NCA működési pályázatainak odaítélési arányait látható, hogy 2007-ben ez átlagosan 33,6 százalék, 2008-ban pedig 33,9 százalék volt ennek értéke. Ebben az esetben is érdemes megvizsgálni, hogy az átlaghoz az egyes szervezetek odaítélési arányai milyen közel, illetve milyen távol esnek. Ehhez az igényelt és a megítelt források aránya szerint kategorizálni kellett a szervezeteket. Az ehhez szükséges csoportokat úgy hoztuk létre, hogy az átlagból és a megítélési arányok szórásából kiindulva kiszámítottuk, hogy hol húzódnak az átlagos csoport százalékos értékes határai.²¹ Ezeket a határértékeket felhasználva alakítottuk ki az átlag alatti, az átlagos és az átlag feletti megítélési aránnyal rendelkezők csoportját.

2007-ben az átlag alatti megítélési aránnyal az összes pályázó 47,4 százaléka bírt. Átlag feletti arányt 49,5 százaléknian értek el. 2008-ban a helyzet valamelyest változott. Átlag alatti megítélési aránnyal 51 százaléknian, míg átlag felettel 47,9 százaléknian rendelkeztek. Az átlagos arányt elérők részesedése mindkét évben rendkívül alacsony volt, 2007-ben 3,1 százalék, 2008-ban pedig 1,1 százalék.

16. ábra. A pályázati sikeresség jellemzői

A jóváhagyott pályázatoknak megítelt összegek igényelthez viszonyított aránya

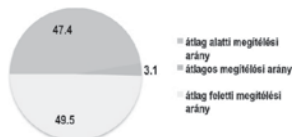
2007 N= 8.500	2008 N= 8.832
A jóváhagyott pályázatokban által igényelt teljes összeg: 13,923 milliárd Ft	A jóváhagyott pályázatokban által igényelt teljes összeg: 14,045 milliárd Ft
A jóváhagyott pályázatok számára megítelt teljes összeg: 4,678 milliárd Ft	A jóváhagyott pályázatok számára megítelt teljes összeg: 4,765 milliárd Ft

Átlagos megítélési arány:
33,6%

Átlag alatti megítélési arány:
33,3% alatti arány

Átlagos megítélési arány:
33,3% és 33,9% között arány

Átlag feletti megítélési arány:
33,9% feletti arány

Átlagos megítélési arány:
33,9%

Átlag alatti megítélési arány:
33,7% alatti arány

Átlagos megítélési arány:
33,7% és 34,2% között arány

Átlag feletti megítélési arány:
34,2% feletti arány

Az átlag alatti megítélési aránnyal bíró szervezetek mind 2007-ben, mind 2008-ban az igényelt összegnek mindössze 20 százalék körüli részét kapták csak meg. 2007-ben ez átlagosan 415 814 forintot, 2008-ban 374 349 forintot jelentett.

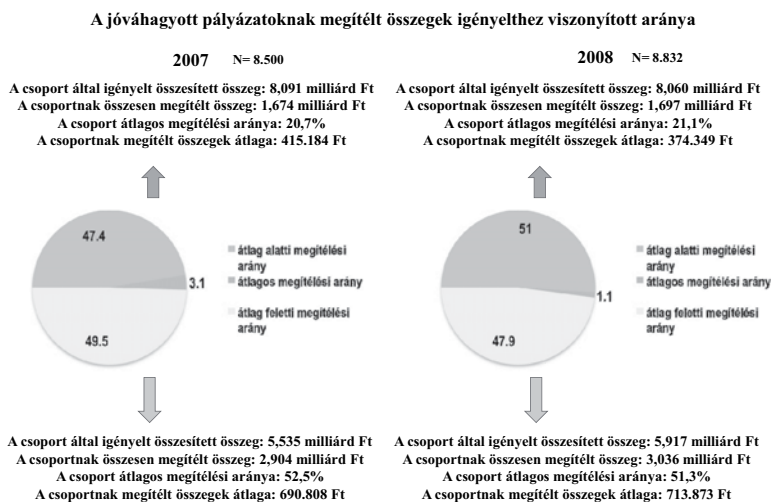
Az átlag feletti megítélési csoportban ennél jelentősen magasabb arányok és összegek voltak a jellemzőek mindkét időszakban. Az ide tartozók 2007-ben átlagosan 52,5 százalékát, 2008-ban 51,3 százalékát kapták meg igényeiknek. Összegeikről ez átlagosan 690 808, illetve 713 873 forintot jelentett. Ezek 1,7, illetve 1,9-szerese az alacsonyabb csoportba tartozóknak megítelt összegeknek.²²

Mindebből az következik, hogy az NCA működési pályázatainak odaítélése során is két jól elkülöníthető és egymástól távoli csoportra szakadnak a pályázók. Vannak,

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

akiknek a pályázott összegnek csak töredékét adják oda és vannak, akiknek igényeik jóval nagyobb arányban teljesülnek.

17. ábra. A pályázati sikeresség jellemzői

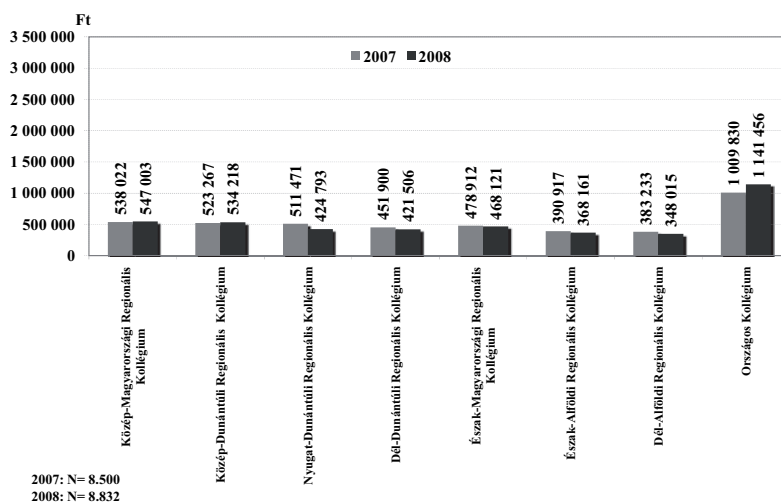
Az átlag alatti megítélési aránnyal rendelkezők körében a legnagyobb arányban a Közép-Magyarországi régióban működő szervezeteket találjuk, arányuk 2007-ről 2008-ra számottevően emelkedett. A közép-dunántúli és a nyugat-dunántúli térség csak elhanyagolható részesedéssel rendelkezik ebben a csoportban.

Az átlag feletti megítélési arányú pályázatok között mind 2007-ben, mind 2008-ban szintén a közép-magyarországi szerveződések által benyújtottak voltak a legnagyobb arányban jelen. A többi régió részesedése hozzávetőleg homogén volt, vagyis mindegyik közel azonos arányban volt jelen.

A jóváhagyott pályázatoknak odaítélt összegek átlaga a vizsgált időszak alatt egyik kollégiumban sem változott jelentősen. A regionális kollégiumokban hozzávetőleg azonos nagyságrendű volt ez az érték, mindenhol 500 000 forint alatt maradt. Az Országos Kollégiumban azonban nagyságrendekkel nagyobb támogatást fizettek ki átlagosan egy-egy pályázónak, itt mind 2007-ben, mind 2008-ban 1 000 000 forint felett volt az átlag értéke.

18. ábra. A pályázati sikeresség jellemzői

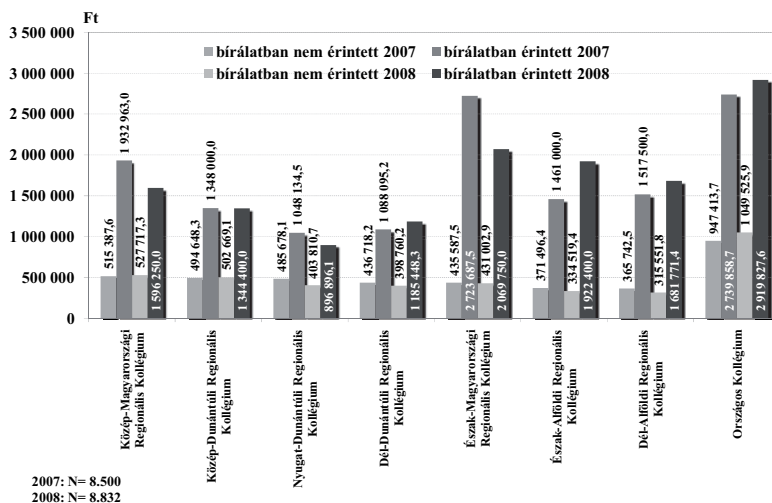
A jóváhagyott pályázatoknak megítélt összegek átlaga bíráló kollégiumok szerint

A jóváhagyott pályázatok számára megítélt összegek mértéke még a megítélési arány esetében tapasztaltaknál is komolyabb aránytalanságokat mutat. A bírálóban érintett szervezetek minden kollégiumban többször annyi pályázati pénzt nyernek, mint a bírálóban részt nem vevő szervezetek. Mind 2007-ben, mind 2008-ban ez a különbség legalább kétszeres volt. Az Észak Magyarországi Regionális Kollégium esetében azonban az ötszörös értéket is elérte.

19. ábra. A pályázati sikeresség jellemzői

A jóváhagyott pályázatoknak megítélt összegek átlaga bíráló kollégiumok és bírálói érintettség szerint

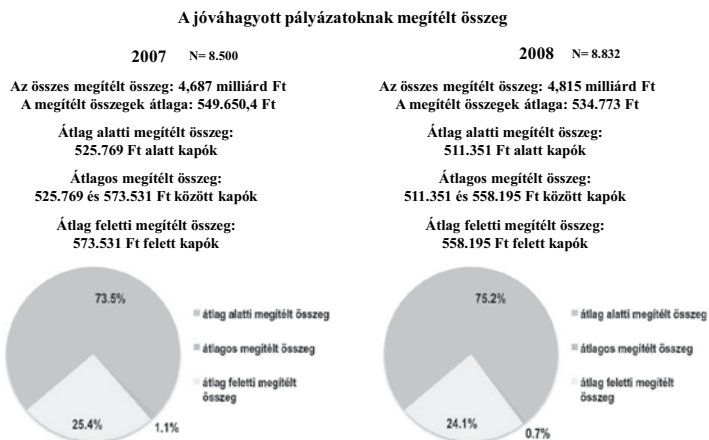

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

Érdemes egy másik szempontból is megvizsgálni a megítélt pályázati összegek alakulását. 2007-ben egy pályázó átlagosan 549 650, 2008-ban 534 773 forintot kapott. Az átlagérték ebben az esetben is elfedi a valós helyzetet. Éppen ezért itt is érdemes megvizsgálni azt, hogy az átlaghoz az egyes szervezeteknek megítélt összegek milyen közel, illetve milyen távol esnek. Ehhez a jóváhagyott források szerint kategorizálni kellett a szervezeteket. Az ehhez szükséges csoportokat úgy hoztuk létre, hogy az átlagból és a megítélt pénzüsszegek szórásából kiindulva kiszámítottuk, hogy hol húzódnak az átlagos csoport összegszerű határai.²³ Ezeket a határértékeket felhasználva alakítottuk ki az átlag alatti, az átlagos és az átlag feletti összegeket kapók csoportját.

2007-ben az átlagos érték alatti összeget kapóknak az összes pályázó 73,5 százaléka volt tekinthető. Átlag feletti összeget 25,4 százaléknian kaptak. 2008-ban ez a helyzet gyakorlatilag változatlan maradt.

20. ábra. A pályázati sikeresség jellemzői

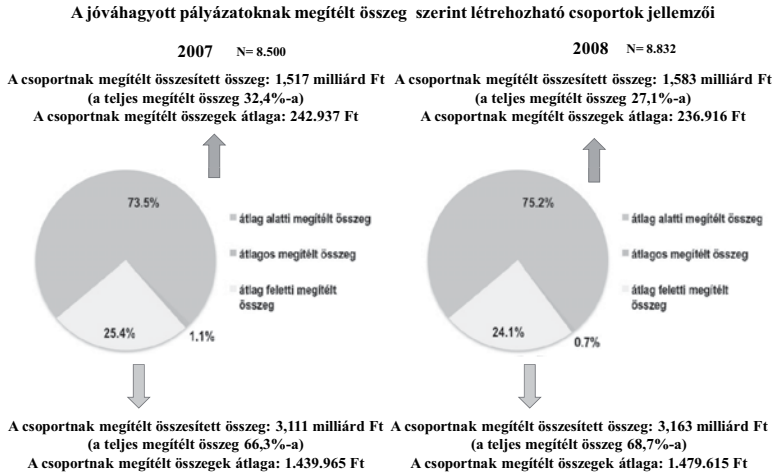

Átlag alatti odaítélés 75,2 százaléknian, míg átlag feletti 24,1 százaléknian pályázót érintett. Az átlagos összeghez jutók részesedése mindkét évben az 1 százalék környékén mozgott.

Ha megnézzük, hogy ezeken a csoportokon belül hogyan alakultak a megítélt összegek eloszlásai, akkor azt láthatjuk, hogy az NCA működési pályázati rendszerében az igényléseknél megjelenő aránytalanság, az odaítéléseknél is fennmarad. Mind 2007-ben, mind 2008-ban a jóváhagyott pályázatok 73–75 százalékát kitevő átlag alatti összeget kapók, az összes megítélt forrásnak csupán 32,4, illetve 27,1 százalékát kapták. A hozzávetőleg 24–25 százalékos részesedéssel jelen levő átlag feletti ezzel szemben az összes elnyert összeg 66-68 százalékát szerezték meg.²⁴ Az NCA működési pályázati rendszere tehát teljesen kettészakad: egy szűk ki-

sebbség elviszi a pályázati pénzek nagy részét, a pályázók többségének így csak a források kisebbik részén való osztozás marad.

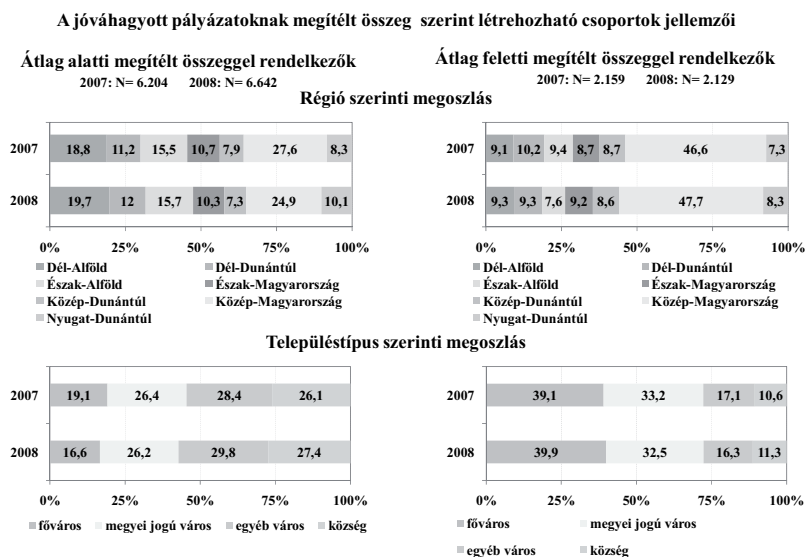
21. ábra. A pályázati sikeresség jellemzői

Ha megpróbáljuk azonosítani, hogy *kiket is jelenthet ez a szűk kisebbség*, akkor földrajzi tekintetben azt mondhatjuk, hogy főleg a Közép-Magyarországi régióban működő szervezetek sorolhatók ebbe a körbe. Természetesen minden régió képviselteti magát ebben a csoportban, de *a fővárost és Pest megyét magába foglaló térség dominanciája egyértelmű*. A képet finomítja azonban az, ha a településtípust is bevonjuk a vizsgálatba. Ez alapján elmondható, hogy a főváros és a megyei jogú városok vannak felülreprezentálva ebben a csoportban, vagyis *a fővárosban és az ország nagyvárosaiban működő szerveződések* a meghatározó alakjai ennek a körnek.

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

22. ábra. A pályázati sikeresség jellemzői

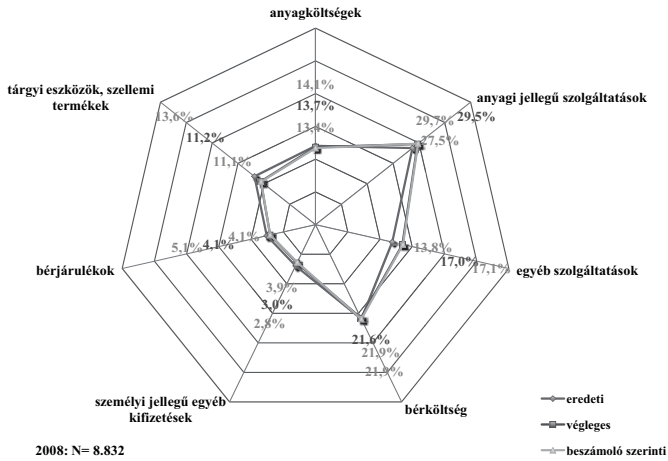

A pályázati források felhasználási struktúrája

A pályázati források felhasználása esetében *nincs különbség a pályázatban eredetileg megjelölt, a véglegesen elfogadott, illetve a pénzügyi beszámolóban szereplő struktúra között*. A pályázók a kapott forrásokat *legnagyobb arányban anyagi jellegű szolgáltatásokra és bérköltségekre fordították* 2008-ban. Minden más felhasználási terület részesedése jelentősen alacsonyabb. A felhasználási struktúra középső szintjét az anyagköltségek, az egyéb szolgáltatások és a tárgyi eszközök, szellemi termékek jelentik. A bérjárulékokra és a személyi jellegű egyéb kifizetésekre csupán a pályázati pénzek néhány százalékát fordították.

23. ábra. A pályázati források felhasználási struktúrája

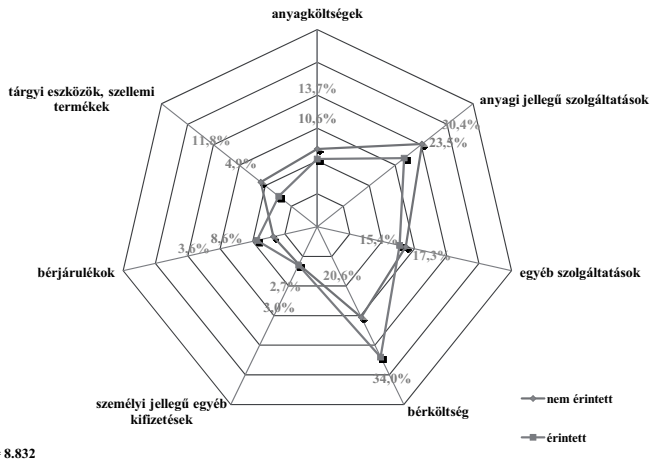
A pályázatok forrás-felhasználási struktúrája különböző pályázati időszakokban

A pályázatok elbírálásában érintett szervezetek teljesen más forrás-felhasználási struktúrával bírnak, mint a bíráltnak részt nem vevők. A két csoport közötti legnagyobb különbség az, hogy számottevően nagyobb arányú forrást fordítanak bérműködésre, mint a bíráltnak kimagadók.

24. ábra. A pályázati források felhasználási struktúrája

A pályázatok beszámoló szerinti forrásfelhasználási struktúrája a bíráltnak érintett és az abban nem érintett szervezetek esetében

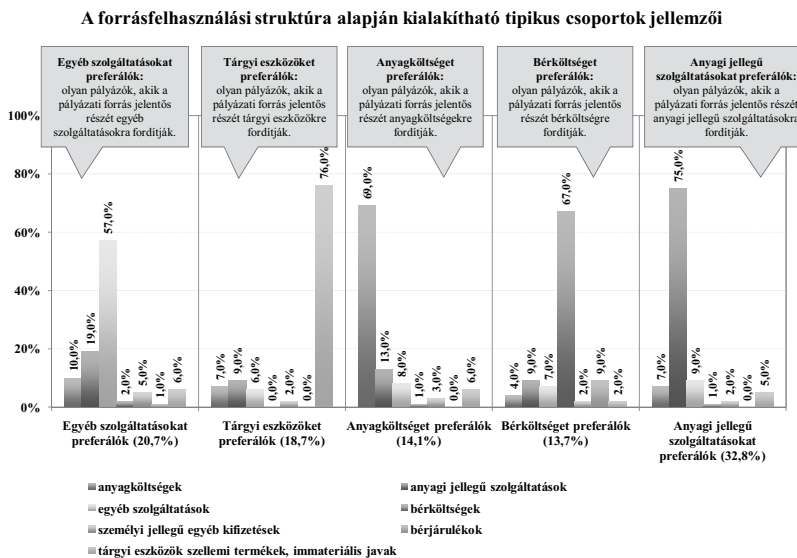
■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

A forrás-felhasználási struktúra sajátosságait klaszterelemzés segítségével térképeztük fel. Az elemzésbe a különböző felhasználási célokat vontuk be. A klaszterelemzési eljárás lényege, hogy az azonos felhasználási struktúrával rendelkező szervezeteket egy csoportba sorolja és részletesen bemutatja, hogy az adott csoportban milyen arányban fordítottak forrásokat az egyes célokra. A 2008-as forrás-felhasználási adatok alapján, a pályázaton sikeres szervezetek öt csoportba sorolhatók, az elemzés kimutatta, hogy minden csoportban egy-egy felhasználási cél dominanciája érvényesül.

A *legnagyobb csoportot* (32,8%) azok a szervezetek jelentik, akik gyakorlatilag *kizárólag anyagi jellegű szolgáltatásokra* fordítják a pályázati pénzt. Az egyéb szolgáltatásokat preferálók a pályázók 20,7 százalékát teszik ki. A pályázaton elnyert pénzt tárgyi eszközökre fordítók 18,7 százaléknian voltak. Az olyan pályázók, akik a pályázati pénzek jelentős részét anyagköltségekre fordítják összesen 14,1 százaléknian voltak 2008-ban. Szinte kizárólag bérköltségekre a pályázati pénzeiket 13,7 százaléknian költötték.

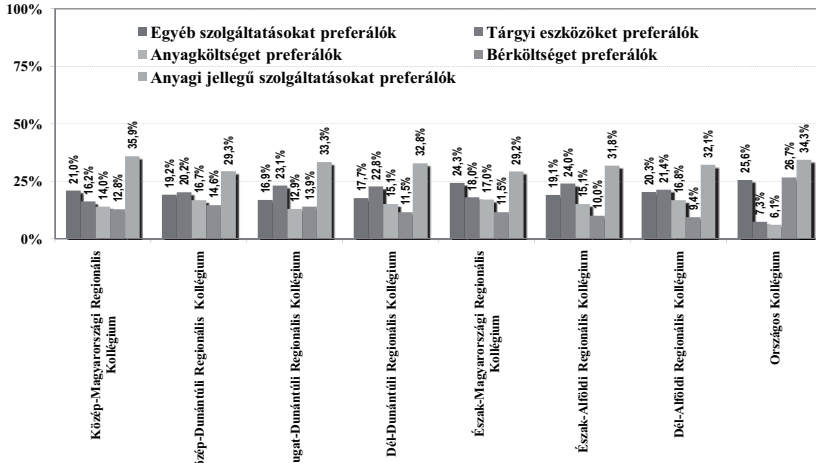
A különböző tipikus csoportok eloszlása kollégiumonként nem mutat jelentős eltéréseket. Egyetlen kivételt az Országos Kollégium jelent, ahol a tárgyi eszközöket, illetve az anyagköltségeket preferálók aránya rendkívül alacsony.

25. ábra. A pályázati források felhasználási struktúrája

26. ábra. A pályázati források felhasználási struktúrája

A forrásfelhasználási struktúra alapján kialakítható tipikus csoportok aránya az egyes bíráló kollégiumok szerint

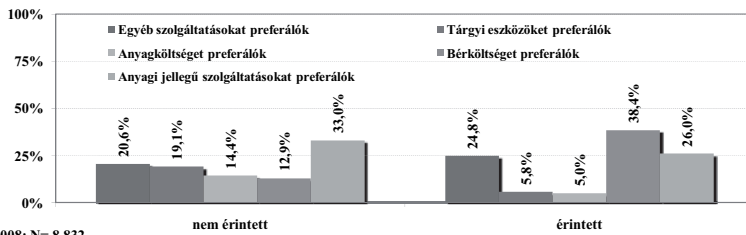

2008: N= 8.832

Ha a bírálói érintettség szerint vizsgáljuk, akkor látható, hogy a bírálatban résztvevő szervezetek körében a legmagasabb a bérköltséget preferálók aránya. Mindez arra enged következtetni, hogy ezek a szervezetek – mint ahogy általában a nagy

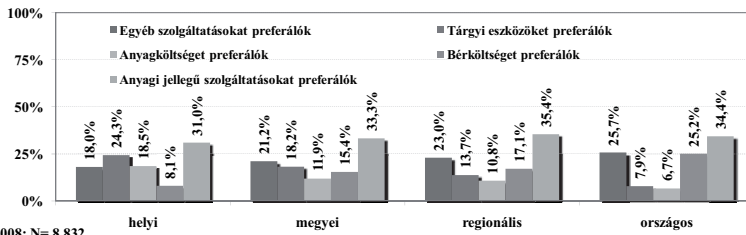
27. ábra. A pályázati források felhasználási struktúrája

A forrásfelhasználási struktúra alapján kialakítható tipikus csoportok és a bíráló érintettség kapcsolata

2008: N= 8.832

A forrásfelhasználási struktúra alapján kialakítható tipikus csoportok és a szervezeti hatókör kapcsolata

2008: N= 8.832

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

szervezetek is – a pályázati pénzekből fedezik munkatársaik alkalmazásának költségeit. Emellett jelentős még körükben az egyéb szolgáltatásokat és az anyagi jellegű szolgáltatásokat előnybe részesítők részesedése is. A nem érintettek esetében viszont az anyagi jellegű szolgáltatásokat preferálók jelentik a domináns csoportot.

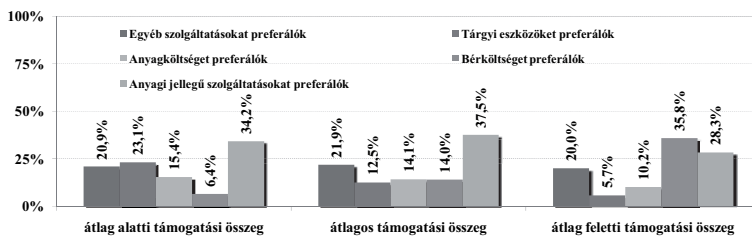
A szervezetek hatóköre szempontjából két lényegi jellegzetesség fedezhető fel: az országos szinten tevékenykedők esetében a tárgyi eszközöket, illetve az anyagköltségeket preferálók aránya rendkívül alacsony, a helyi hatókörűek esetében pedig ugyanez a bérköltségeket preferálókról mondható el. (27. ábra)

Az átlag feletti támogatási összeget kapók körében a bérköltségeket preferálók jelentik a legnagyobb részesedéű csoportot. Az átlagos, illetve az átlag alatti összeghez hozzájutók esetében az anyagi jellegű szolgáltatásokra költők vannak a legtöbbben.

Az egyes forrás-felhasználási csoportok többségében közel azonos az elnyert pályázati összegek átlaga. A bérköltségre költők esetében azonban ez a többszöröse bármely más csoporténak.

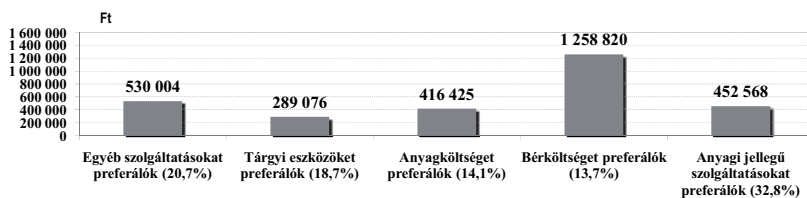
28. ábra. A pályázati források felhasználási struktúrája

A forrásfelhasználási struktúra alapján kialakítható tipikus csoportok és a megítélt forrás összegének kapcsolata

2008: N= 8.832

A forrásfelhasználási struktúra alapján kialakítható tipikus csoportoknak juttatott támogatási összegek átlaga

2008: N= 8.832

Összegző gondolatok

Az NCA rendszerét és azon belül a tanács és kollégiumok tevékenységét a fenti adatok alapján úgy összegezhetném:

- A kollégiumok lényegében egy „saláta” pályázatot írnak ki, amelyben nincs differenciálási lehetőség az igények között.

- A pályázati rendszer nincs tekintettel arra, hogy a szervezet a támogatást mire kéri.
- A pályázati rendszeren belül nincsenek felállított kategóriák.

A tanácsi és a regionális kollégiumi dokumentumok valamint az ezzel kapcsolatos interjúk azt a véleményt támasztják alá, hogy az NCA 2007–2008 évi működése során nem jutott el arra a szervezetműködtetési szintre, ami egy világos, indikátorokkal alátámasztott pályázati rendszer kiépítését eredményezhette volna.

Ennek több oka is van. Talán legfontosabb, hogy nem készült – bár ennek szükségessége már 2006-ban felmerült – Tanácsi Stratégia a pályázati rendszer működtetésére.

E tekintetben az okok szintén szerteágazóak, a tanácstagok ez irányú „visszaemlékezései” alapján csak felsorolás szerűen a következőket lehet megemlíteni:

- Főváros-vidék ellentét erőssége;
- Kezelőszervezet változása;
- Tartalékképzés;
- Egyedi panaszok, kifogások, jogorvoslati kérdések megjelenése és annak kezelése;

Ezek talán együttesen eredményezték azt, hogy a Tanács még az alapvetőnek tűnő kérdésekben sem tudott konszenzusra jutni, amely nyilvánvalóan akadálya lehetett egy stratégia megalkotásának is. Ilyen kérdéseknek lehet tekinteni például: mi legyen a nagyobb szervezetekkel, hogyan kezeljék az összeférhetetlenség kérdését, milyen viszony alakuljon ki a Tanács és a Kollégiumok között, hogyan orvosolják a fővárosi és vidéki szervezetek között kialakult aránytalanságokat stb.?

Ehhez nyilvánvalóan társultak bizonyos fogalmi definiálatlanságok is (pl. önkéntesség, civil részvétel, közhaszon, esélyegyenlőség, társadalmi hasznosulás stb.), mely együttesen eredményezték azt, hogy sem a Tanács, sem pedig a Kollégiumok nem tudtak olyan pályázati irányelveket kijelölni, ami a normatív (az összegek egy meghatározott logika mentén történő szétosztása) elvet egy pályázati szisztéma felé mozdították volna el.

Jegyzetek

- 1 Kutatóként és felelős elemzőként a tanulmány elején hangsúlyoznom kell azt, hogy a Nemzeti Civil Alapprogram működési Kollégiumainak 2007 és 2008 évi pályázataival, a támogatásaival kapcsolatos adatok elemzését, valamint az azonos időszakra vonatkozóan releváns, nyilvánosan megismerhető tanácsi és kollégiumi testületi dokumentumok tartalom elemzésén alapuló tanulmány elemzésének tartalmi kereteit elődjelesen a Szociális és Munkaügyi Minisztériummal létrejött szerződés jelölte ki.
- 2 Természetesen ezen időszak alatt számosan elemezték az NCA működést pl. Kuti 2004, Bartal, 2005, Nagy-Sebestény, 2008, Kákai, 2009 és számos írás jelent meg erről a Civil Szemle különböző számaiban.

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

- 3 Vizsgálat folyamán nem volt a céloom, hogy az egyes kollégiumok, hogyan magyarázzák döntéshozatali elveiket, hanem inkább az, hogy az egyes kollégiumok tevékenységének számszerű adatai és hivatalos és nyilvános dokumentumaik alapján mi látszik tevékenységükből.
 - 4 Melyben világosan definiált fogalmakkal és azokhoz rendelt indikátorokkal találkozunk.
 - 5 A módszertani feladatok, elemzések, számítások elvégzésében nagy segítséget nyújtott kollégám Vető Balázs
 - 6 Országos Kollégium, Közép-Magyarországi Kollégium, Dél-Dunántúli Kollégium.
 - 7 Országos kollégium.
 - 8 A kollégium rövid áttekintéséhez a következő tanulmányokat használtam fel: Kuti Éva: Zárszámadás a Nemzeti Civil Alapprogram első pályázati fordulójáról. Civil Szemle 2005/1. 111-113. old; Bartal Anna Mária: Nonprofit elméletek, modellek, trendek. Századvég, Budapest, 2005, 232-237. old; Nagy Renáta-Sebestény András: A nemzeti Civil Alapprogram 2006-2007. évi pályázatainak empirikus vizsgálata. Kutatási Zárójelentés, Budapest, 2008, 31-36 old. Kákai László: Kik is vagyunk Mi? Civil szervezetek Magyarországon. Publikon, Pécs, 2009, 53-55. old.
 - 9 A 2009-ben megválasztott tanács változtatott a szakmai kollégium elnevezésén, melynek neve Demokrácia- és Partnerség Fejlesztési kollégiummá változott.
 - 10 Kollégiumok közötti forrásmegosztás – 4/2004 Határozat a kollégiumok közötti forrásmegosztásról (2004. március 4.); 12/2005 Határozat a kollégiumok közötti forrásmegosztásról (2005. január 10.); 26/2006 Határozat a 117/2005 számú határozat módosításáról (2006. február 3.); 6/2007 Határozat a 2007. évi forrásmegosztásról (2007. január 16.); 90/2007 Határozat a 2008. évi forrásmegosztásról (2007. október 10.); 92/2008 Határozat a 2009. évi forrásmegosztásról (2008. november 13).
 - 11 A területi egyenlőtlenségek enyhítésére irányuló deklarált törekvés kikerülése a keretszámok meghatározása során figyelembe vett szempontok közül még akkor is jelzésértékű, ha az első forduló-ból „örökölt” (és lényegében változatlanul hagyott) struktúra még e célkitűzés jegyében jött létre.
 - 12 Az is igaz viszont, hogy a 300 ezer Ft-ban meghatározott alsó limit (ekkora működési támogatást kaphattak az előző évben 500 ezer Ft-nál alacsonyabb ráfordítással dolgozó szervezetek) komolyan korlátozta a gyors felzárkózás lehetőségét. Erre reagálva a Tanács a 2005-ös támogatási elvekben korrigált: az alsó határt 500 ezer Ft-ra emelte.
 - 13 www.nca.hu/download.php?fil_id=6491
 - 14 www.civil.info.hu/modules.ngo?name=News&file=article&sid=1681
 - 15 És ennek több szempontú elemzése végig hangsúlyos eleme a vizsgálatomnak.
 - 16 2007. évi CLXXXI. Közpénzekből nyújtott támogatások átláthatóságáról szóló törvény.
 - 17 Bár a döntést erről már egy másik kollégiumnak kell meghoznia.
 - 18 A számításhoz a $2 \times \frac{s_{\bar{x}}}{\sqrt{n}}$ képletet használtuk, ahol $s_{\bar{x}}$ az igényelt összeg szórása.
- Az így kapott érték alapján állapítottuk meg az átlagos csoport alsó, illetve felső határát.
- 19 Az ESZA által átadott Excel adatbázis szerint.
 - 20 Szintén az ESZA Excel adatbázisa szerint.
 - 21 A számításhoz a 18-as jegyzetben használt képletet használtam.
 - 22 Az átlaghoz viszonyított kismértékű határhúzás esetén is ilyen nagy különbségek alakulnak ki. Az átlagos csoport határainak tágítása csak növelné az átlag alatti és az átlag feletti csoport közötti szakadék.
 - 23 A számításhoz a 18-as jegyzetben használt képletet használtam.
 - 24 Az átlaghoz viszonyított kismértékű határhúzás esetén is ilyen nagy különbségek alakulnak ki. Az átlagos csoport határainak tágítása csak növelné az átlag alatti és az átlag feletti csoport közötti szakadék.

MÉRFÖLDKÖVEK A NONPROFIT SZEKTOR TÖRTÉNETÉBEN

Nagy Renáta összeállítása

■ **1987:** Az alapítványok jogi rehabilitációja már a politikai változások előtt megtörtént. Az alapítvány jogintézménye ismét bekerült a Polgári Törvénykönyvbe. (1987. évi 11. törvényerejű rendelet)

1989: A parlament elfogadta az egyesülési jogról szóló törvényt. Ezzel megteremtődtek az egyesülési szabadság jogi garanciái. (1989. évi II. törvény)

1990: Megszűnt az alapítványtétel és az egyesület alapítás engedélyhez kötése. Az új adótörvények az egyéni és vállalati adományok teljes összegét engedték az adóalpból leírni, de csak az alapítványi szférában.

1993: Három új szervezeti forma jelent meg, az ún. államközeli nonprofit szervezetek: köztestület, közalapítvány és közhasznú társaság. (1993. évi XCII. törvény)

1994–1995: A nonprofit szervezetek adókedvezményei fokozatosan csökkentek. A civil szervezet is köteles társasági adót fizetni, ha bevételeinek egytizedét meghaladják a vállalkozási bevételek. A pénzbani adományok adókedvezményeit korlátozták.

1996: Elfogadásra került az „SZJA 1%-os törvény”, ami áttörést jelentett a potenciális kedvezményezettek körében (az egyesületek is bekerültek a támogatotti körbe), valamint kiszélesítette a lakosság beleszólási jogát a civil szervezetek támogatásával kapcsolatos döntésekbe. (1996. évi CXXXVI. törvény)

1997: A közhasznúsági törvény megalkotásával létrejött két új kategória, a közhasznú és a kiemelkedően közhasznú szervezet. A jogi forma helyett a szervezetek tevékenysége vált a szabályozás alapjává. (1997. évi CLVI. törvény)

2002: Megjelent a kormányzati Civil Stratégia, melynek legfőbb alapelve az autonóm civil társadalmat partnernek tekintő állam.

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

2003: Törvény születik a Nemzeti Civil Alapprogramról. Az NCA civil testületei részére a törvény annyi költségvetési támogatást biztosított eredetileg, amennyi az előző adóévben az állampolgárok személyi jövedelemadójuk 1%-ának rendelkezése útján a civil szervezetekhez eljutott. A későbbiek során a támogatási összeg meghatározása más szempontok alapján történt. Az Alap pályáztatás útján főleg működési célú támogatásokat nyújt. **(2003. évi L. törvény)**

2005: A közérdekű önkéntes tevékenységről szóló törvény meghatározza az önkéntesség tartalmát, az önkéntes munkavégzés jogi garanciáit. Lehetővé válik a civil szervezetek számára az önkéntes segítség költségeinek cél szerinti elszámolása, illetve az önkéntesnek történő megtérítése. **(2005. évi LXXXVIII. törvény)**

2006: A 2006. évi V. törvény elrendelte a közhasznú társaságok megszüntetését. A közalapítványokat nem számolták fel, de tevékenységük nem bővíthető és újakat sem lehet létrehozni. A gazdasági társaságokról szóló törvény bevezette a nonprofit gazdasági társaság fogalmát. 2006. júliusától nonprofit betéti társaságot, közkereseti társaságot, korlátolt felelősségű társaságot és részvénytársaságot lehet létrehozni. **(2006. évi IV. törvény)**

A szociális szövetkezet, mint közhasznú státus megszerzésére is jogosult, új típusú szervezet megjelenése. **(2006. évi X. törvény)**

2007: A kormányzat újabb irányelvet fogadott el, mely a közhiteles nyilvántartás átláthatóságát, a fejlesztési programokhoz való kapcsolódást, és az együttműködés fejlesztését tűzte ki célul.

2008: A civil stratégia fejleményeként megindult egy kormányzati portál, melyen a bírósági nyilvántartásba vett civil szervezetek adatai lekérdezhetők.

2008–2009: Módosult az SZJA 1%-os törvény, amely leegyszerűsítette a felajánlások és kezelésük szabályait. Módosult az NCA törvény, bevezették a pályázó által benyújtható kifogás intézményét a törvénysértő kollégiumi határozat ellen.

2010: A személyi jövedelemadó vonatkozásában a közcélú adományhoz rendelt adókedvezmények teljesen megszűntek, míg a társasági adó esetében bizonyos kedvezmények még fennmaradtak.

TÁBLÁZATOK

1. A nonprofit szervezetek száma 1989 és 2009 között

Év	Alapítvány	Társas nonprofit szervezet	Összesen
1989	400	8 396	8 796
1990	1 865	14 080	15 945
1991	6 182	17 869	24 051
1992	9 703	20 660	30 363
1993	11 884	22 778	34 662
1994	14 216	25 943	40 159
1995	15 650	27 133	42 783
1996	17 109	28 207	45 316
1997	18 603	28 762	47 365
1998	19 225	28 159	47 384
1999	19 754	28 417	48 171
2000	19 700	27 444	47 144
2003	21 216	31 806	53 022
2004	21 817	33 380	55 197
2005	22 255	34 439	56 694
2006	22 464	35 778	58 242
2007	23 732	38 675	62 407
2008	24 096	40 829	64 925
2009	23 667	42 478	66 145

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

2. A nonprofit szervezetek száma és megoszlása tevékenységcsoportok szerint 2009

Tevékenységcsoport	Alapítványok		Társas nonprofit szervezetek		Összesen	
	száma	megoszlása, %	száma	megoszlása, %	száma	megoszlása, %
Kultúra	3 331	14,1	4 647	10,9	7 978	12,1
Vallás	1 291	5,5	227	0,5	1 518	2,3
Sport	1 029	4,3	6 831	16,1	7 860	11,9
Szabadidő, hobbi	568	2,4	10 807	25,5	11 375	17,3
Oktatás	7 488	31,5	1 242	2,9	8 730	13,2
Kutatás	651	2,8	717	1,7	1 368	2,1
Egészségügy	2 196	9,3	811	1,9	3 007	4,5
Szociális ellátás	3 716	15,7	1 996	4,7	5 712	8,6
Polgárvédelem, tűzoltás	112	0,5	882	2,1	994	1,5
Környezetvédelem	607	2,6	1 097	2,6	1 704	2,6
Településfejlesztés	1 447	6,1	2 671	6,3	4 118	6,2
Gazdaságfejlesztés	329	1,4	1 319	3,1	1 648	2,5
Jogvédelem	143	0,6	834	2,0	977	1,5
Közbiztonság védelme	261	1,1	2 060	4,8	2 321	3,5
Többcélú adományozás, nonprofit szövetségek	42	0,2	780	1,8	822	1,2
Nemzetközi kapcsolatok	341	1,4	532	1,3	873	1,3
Szakmai, gazdasági érdekképviselet	39	0,2	4 475	10,5	4 514	6,8
Politika	76	0,3	550	1,3	626	0,9
Összesen	23 667	100,0	42 478	100,0	66 145	100,0

3. A nonprofit szervezetek bevételei (millió forint) településtípus szerint, 1993–2009

Településtípus	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Főváros	84 211	95 170	119 096	160 538	175 657	232 247	269 808	311 345
Megyeszékhely	16 512	23 885	33 336	44 071	63 266	70 753	80 559	95 935
Többi város	11 197	12 089	16 690	20 895	27 916	34 865	39 851	56 325
Község	6 555	8 122	12 795	13 534	17 523	20 824	25 364	31 903
Összesen	118 475	139 266	181 916	239 038	284 362	358 690	415 582	495 508

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Főváros			447 660	489 646	528 718	535 716	583 443	644 842	623 278
Megyeszékhely			133 634	151 368	131 594	144 854	163 091	173 416	206 794
Többi város			96 775	113 229	134 993	154 363	154 654	207 780	217 775
Község			52 983	52 250	59 448	61 310	63 119	67 654	66 557
Összesen	537 408	697 663	731 053	806 494	854 755	896 244	964 309	1 093 694	1 114 404

Megjegyzés: 2001-re és 2002-re vonatkozó adatok mintavételes adatgyűjtésből származnak, ebből adódóan bizonyos információk nem állnak rendelkezésre, vagy a közölt adatok becslött értékek.

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

4. A nonprofit szervezetek bevételei (millió forint) források szerint, 1993–2009

Bevételi forrás	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Állami támogatás	19 441	29 760	40 911	52 711	63 329	79 508	98 164	140 917
Magántámogatás	26 765	30 587	42 493	50 666	51 942	59 382	70 633	79 993
Alaptevékenység bevétele	21 731	30 234	44 275	68 203	95 490	134 381	160 894	183 106
Gazdálkodási tevékenység bevétele	37 946	41 935	52 098	65 359	69 922	75 528	81 255	87 558
Egyéb	12 594	6 750	2 139	2 099	3 678	9 890	4 637	3 934
Összesen	118 475	139 266	181 916	239 038	284 362	358 690	415 582	495 508

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Állami támogatás	184 962	275 012	308 964	341 766	344 134	378 353	392 977	484 602	463 377
Magántámogatás	74 001	93 785	95 117	98 930	110 287	126 466	123 765	125 059	140 627
Alaptevékenység bevétele	189 474	227 980	210 740	240 450	250 149	235 820	255 446	271 397	313 481
Gazdálkodási tevékenység bevétele	84 626	96 065	110 590	116 471	136 386	147 331	184 454	206 736	190 006
Egyéb	4 345	4 821	5 641	8 875	13 797	8 272	4 175	5 898	6 913
Összesen	537 408	697 663	731 053	806 494	854 755	896 244	964 309	1 093 694	1 114 404

5. A nonprofit szervezetek által kiosztott pénzbeni támogatások (millió Ft), 1993–2009

Támogatás címzettje	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	
Lakosságnak nyújtott támogatás	5 758	4 301	11 405	10 902	15 316	17 115	20 931	19 547	
Szervezetnek nyújtott támogatás	6 393	19 662	19 501	20 987	32 411	42 134	47 756	69 272	
Összes kiosztott támogatás	12 151	23 963	30 907	31 890	47 728	59 250	68 687	88 819	
Összes bevétel	118 475	139 265	181 916	239 037	284 362	358 689	415 582	495 508	
Összes támogatás az összes bevétel százalékában	10,3	17,2	17,0	13,3	16,8	16,5	16,5	17,9	
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Lakosságnak nyújtott támogatás	22 571	23 207	28 615	39 905	33 234	34 543	38 450	22 837	23 696
Szervezetnek nyújtott támogatás	61 065	81 064	82 455	91 301	86 531	93 165	93 806	110 429	115 531
Összes kiosztott támogatás	83 636	104 270	111 070	131 206	119 765	127 709	132 257	133 266	139 226
Összes bevétel	537 408	697 663	731 053	806 494	854 755	896 244	964 309	1 093 694	1 114 404
Összes támogatás az összes bevétel százalékában	15,6	14,9	15,2	16,3	14,0	14,2	13,7	12,2	12,5

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

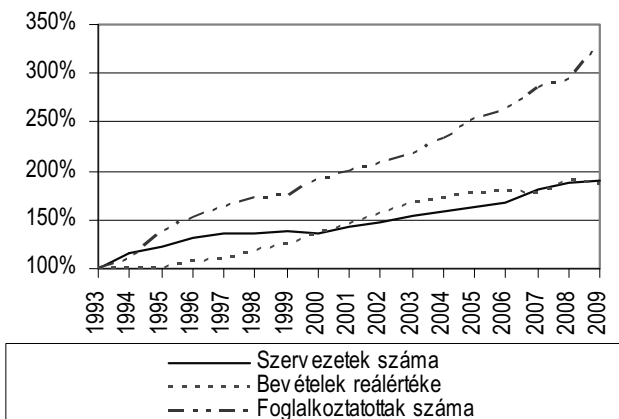
6. A nonprofit szervezetek által foglalkoztatottak száma, 1993–2009

Foglalkoztatottak	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Főállású, teljes munkaidős	30 234	33 393	41 289	45 378	47 709	50 723	51 530	56 004
Főállású, nem teljes munkaidős	1 564	2 335	3 363	3 948	5 770	6 059	6 166	10 100
Nem főállású	16 327	13 149	25 037	21 020	22 344	21 582	23 277	14 676
Összes foglalkoztatott	48 125	48 877	69 689	70 346	75 823	78 364	80 973	80 780
Számított főállású foglalkoztatott	32 649	35 876	45 475	49 454	52 828	55 911	56 941	62 522

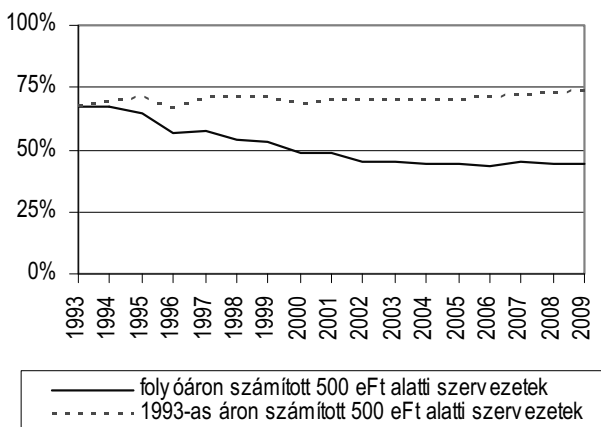
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Főállású, teljes munkaidős	58 978	62 018	63 302	68 453	74 720	75 413	78 120	78 301	89 756
Főállású, nem teljes munkaidős	10 369	10 926	12 765	12 808	14 335	20 035	28 703	33 507	33 334
Nem főállású	13 137	17 229	11 204	7 861	7 125	4 212	5 379	8 036	8 301
Összes foglalkoztatott	82 484	90 173	87 271	89 122	96 180	99 660	112 202	119 844	131 391
Számított főállású foglalkoztatott	65 476	69 205	70 805	75 643	82 600	85 852	93 009	95 858	107 253

GRAFIKONOK

1. ábra. A nonprofit szektor főbb mutatóinak alakulása Magyarországon, 1993–2009

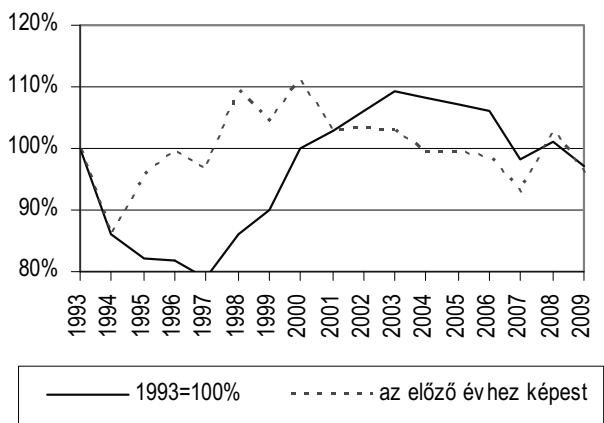

2. ábra. A kisbevételű szervezetek arányának változása, 1993–2009

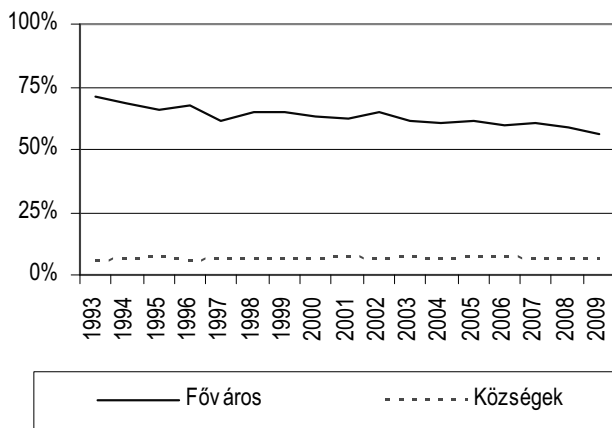

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

3. ábra. Az egy nonprofit szervezetre jutó bevétel reálérték-változása, 1993–2009

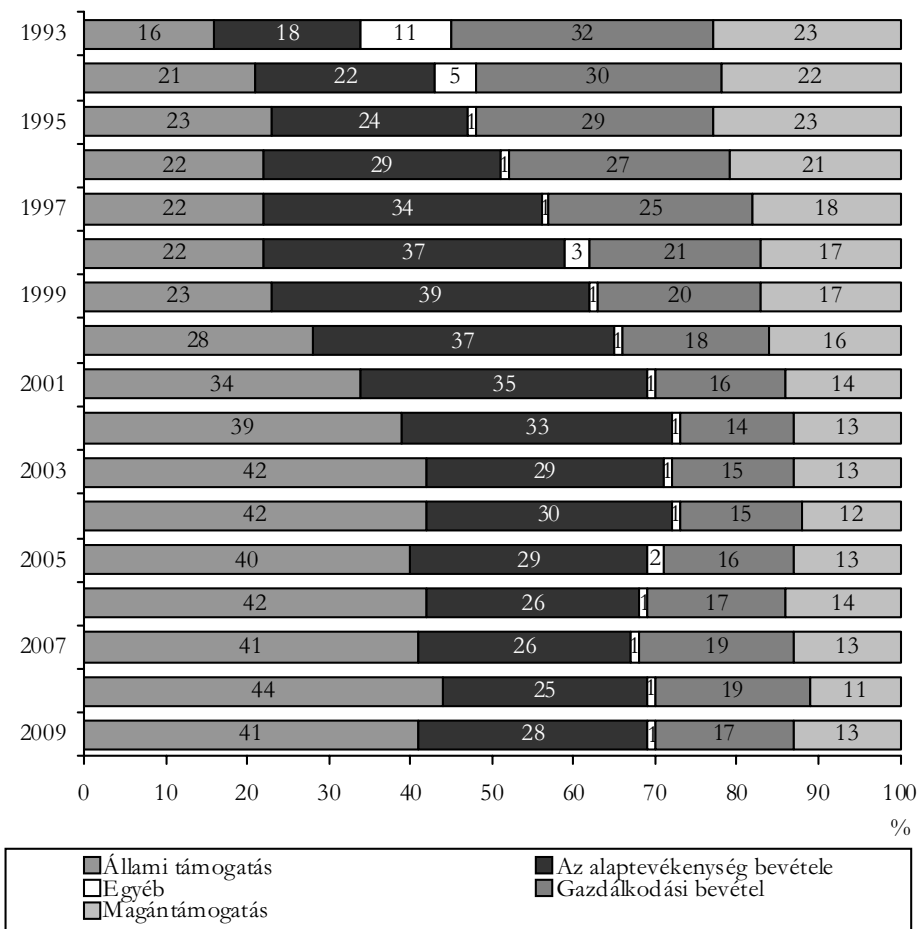

4. ábra. A fővárosi és községi szervezetek részesedése az összes bevételből, 1993–2009

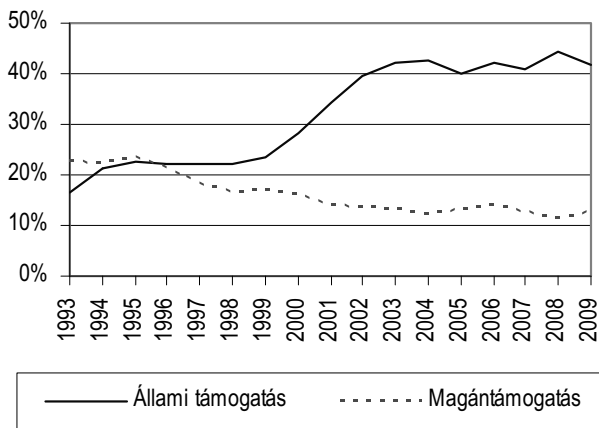
CIVIL ANZIXX 1990–2010

5. ábra. A nonprofit szervezetek bevételeinek megoszlása források szerint, 1993–2009

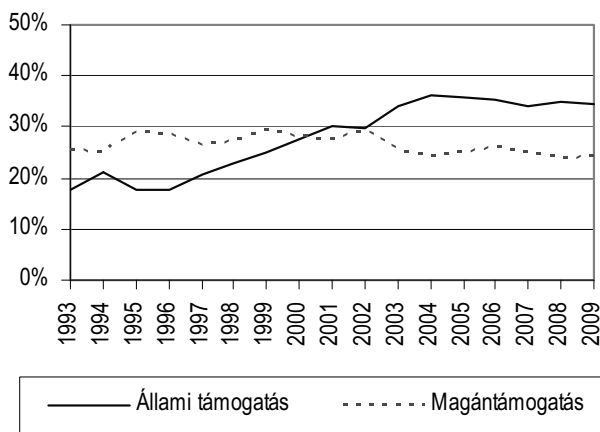

■ CIVIL ANZIXX 1990–2010

6. ábra. Az állami és magántámogatás arányának alakulása a teljes szektorban, 1993–2009

7. ábra. Az állami és magántámogatás arányának alakulása a klasszikus civil szektorban, 1993–2009

Vercseg Ilona

Kötődések és választási lehetőségek? Civil/közösségfejlesztői reflexiók a rendszerváltástól napjainkig

A szerző a civil szektor elmúlt húsz évét összegző tanulmányában speciális megközelítést használ. Összegzésében nem a nonprofit szektor jellemzőit, fejlődési tendenciáit, tevékenységének szerkezetét mutatja be, hanem tágabb kategóriát jelentő civil társadalmat elemzi, mégpedig a közösségfejlesztés szempontjából. Azt a civil társadalmat, mely szinte minden vonatkozásában nehezen megfogható és számszerűsíthető, bár az érték és attitűdkutatásokkal jól értelmezhető. E kutatások eredményeit a közösségfejlesztői tapasztalatokkal egészíti ki, így elemezve a közösségek állapotát a közösség és a részvétel, a civil társadalom helyzetét. A tanulmányban problémaként bemutatja az anomia felerősödését, a társadalmi tőke hanyatlását, a civil kurázi hiányát, a gyengülő közösségeket, a stagnáló társadalmi és civil részvételt, a szolidaritás drámai csökkenését, a paternalizmust és a szélsőségek megjelenését és terjedését.

Kulcsszavak: Civil társadalom, közösségfejlesztés, anomia, társadalmi tőke, közösségi és civil részvétel

Vercseg Ilona 1969-től a Budapesti Műszaki Egyetem kulturális előadója, ahol Varga A. Tamással több országos közművelődési mozgalmat szerveztek, melyek a közösségfejlesztés előfutárainak is tekinthetők. 1977-ben diplomázott az ELTE magyar-népművelés szakán és 1993-ban tett egyetemi doktori vizsgát közösség és szomszédságelméletből. 1983 óta foglalkozik közvetlenül közösségfejlesztéssel, ettől kezdve munkája középpontjában a szakmaépítés áll. Az 1994-ben megalapított és 1997 óta képzéseket is szervező Civil Kollégium Alapítvány képzési vezetője, s aktív munkatársa annak a felsőoktatási munkacsoportnak, amelyik Nonprofit Képzési Műhely néven kidolgozta a Közösségi-civil szervező felsőfokú szakképzést. Az 1989 áprilisában megalakult Közösségfejlesztők Egyesülete egyik alapító tagja, 13 évig egyik titkára, 6 évig elnöke, jelenleg tiszteletbeli elnöke. Az Egyesület a közösségi munka terén szakmai szerepet játszott az ELTE TáTK Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszéke által indítandó Közösségi és civil tanulmányok mesterképzési szak kidolgozásában, amelynek oktatása 2011-ben kezdődik. A 2004-ben alakult SZÖVETSÉG a Közösségi Részvétel Fejlesztéséért Egyesület elnöke. Számos szakcikk, tanulmány és könyv írója. 20 éve tevékeny az európai közösségfejlesztők hálózatában (CEBSD) és 10 éve a kelet-közép európai állampolgári hálózatban (CEE CN). 2004-ben a Köztársasági Elnök a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjével tüntette ki.

E-mail: vercseg@k kapcsolat.hu

■ SZERZŐINK/AUTHORS

Csongor Anna

Húszéves a Menhely alapítvány

A Menhely Alapítvány 1989-ben jött létre Budapesten. Az első olyan független, világi szervezet, mely a fedél nélkül lévő, hajléktalan, otthontalan emberek helyzetének megváltoztatása, az ilyen helyzetbe kerültek segítése, ezeknek a helyzeteknek a megakadályozása, enyhítése érdekében jött létre és működik létrehozatala óta. Az Alapítvány alapértéke, hogy minden embernek alapvető joga van ahhoz, hogy mind jogilag, mind fizikailag, mind társas kapcsolataiban biztonságban érezhesse magát egy helyen: egy lakásban, egy településen, egy hazában. Az Alapítvány alapcélja, hogy ez a lehetőség valóban mindenki számára elérhetővé váljon, ettől a lehetőségtől senki ne legyen megfosztva. Az interjú Győri Péterrel, a kuratórium elnökével készült. Közgazdász, szociológus, szociálpolitikus, a Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményeinek szakmai igazgatója.

Kulcsszavak: ifjúság, önségítő szervezetek, szociális szolgáltatások

Csongor Anna, (1951) tanár. A hetvenes évek második felétől szociális munkás egy budapesti kerületben, fő feladata a helyi cigány családokkal való foglalkozás. Később a cigány gyerekek iskolázottságát vizsgáló kutató az Oktatáskutató Intézetben. 1992 óta a roma civil szervezetek foglalkoztatási programjait támogató Autonomia Alapítvány munkatársa, majd 1995-től igazgatója. 1993 óta leendő szociális munkásokat és szociálpolitikusokat oktat az ELTÉ-n. A Civil Szemle szerkesztője.

E-mail: a.csongor@autonomia.hu

Bartal Anna Mária

Vergődő Madár – a Kapocs Ifjúsági Önségítő Szolgálat Alapítvány története

A 18 éve működő Kapocs Ifjúsági Önségítő Szolgálat Alapítvány mind működését (alacsonyküszöbű, elérési típusú ifjúságsegítő szervezet) mind célcsoportját (14–24 éves fiatalok), valamint módszereit (a Kapocs-szisztéma) tekintve a magyar civil/nonprofit szektor egy speciális szeletét jeleníti meg. Az Alapítvány története jól reprezentálja azokat a kihívásokat, sikeret és küzdelmeket, amelyek az ilyen „partikuláris” (köz)feladatokat átvállaló szervezetek működést jellemzik és jellemezték az elmúlt 20 évben.

Szabó András 1951-ben született Budapesten. Az Egri Tanárképző Főiskolán szerzett népművelés-pedagógia szakon diplomát. Dolgozott nyomdászként, klubvezetőként (Kozák tér), vezetett amatőrszínházat; egyik alapítója volt 1984-ben az Almási téri Szabadidő Központnak, majd 1986–1991 között az Állami Ifjúsági és Sport Hivatalban dolgozott. A Kapocs Ifjúsági Önségítő Szolgálatnak 1992-től vezetője. 1977-ben és 2006-ban az Ifjúságért díjjal ismerték el munkásságát.

Kulcsszavak: civil szervezet, önkéntesség, szociális ellátás, önségítés

Bartal Anna Mária szociológus-szociálpolitikus, a PPKE BTK Szociológiai Intézet docense, a „Civil társadalom-nonprofit szektor szociológiája” szakirány kidolgozója és szakmai vezetője. Több nonprofit témájú könyv, tanulmány szerzője és számos kutatási program vezetője volt. Legutóbbi munkája a „Magyar Önkéntesek Motivációinak Vizsgálata” (www.volunteermotivation.hu) országos kutatási program volt, melynek eredményei a közelmúltban láttak napvilágot.

E-mail: ambartal@gmail.com

Nizák Péter

Az Autonómia Alapítvány elmúlt húsz éve – Interjú Csongor Annával, az alapítvány igazgatójával

Az Autonómia Alapítvány 1990-ben a civil társadalom fejlődésének elősegítésére alakult magánalapítvány, egyike azon szervezeteknek, melyek végigélték, végigtevék a elmúlt két évtizedet. Az Autonómia Alapítvány sajátos szerepet töltött, tölt be a magyar civil szektorban: korábban amerikai és nyugat-európai, később magyar állami és magánforrások felhasználásával folytatta támogató, fejlesztő tevékenységét. Elsősorban olyan civil kezdeményezéseket támogat, amelyek során a résztvevők a rendelkezésükre álló helyi erőforrásokat is mozgósítják céljaik elérése érdekében. Csongor Annával, az Autonómia Alapítvány igazgatójával az elmúlt 20 év tapasztalatairól készült az interjú, körüljárva nemcsak az alapítvány, de a magyar civil szektor fő fejlődési, tevékenységi szakaszait is. Csongor Anna Az egyetem elvégzése után tíz évig cigány családokkal foglalkozó családgondozó volt Budapest egy külső kerületében, majd további tíz évig cigány gyerekek oktatási helyzetét kutató szociológusként dolgozott. 1993 óta az alapítvány munkatársa és az ELTE Társadalomtudományi Karának oktatója.

Kulcsszavak: civil társadalom, demokráciafejlesztés, adományozás, mikrohitel, cigány közösségek

Nizák Péter a Nyílt Társadalom Intézet munkatársa, és az ELTE ÁJK Politikatudományi Intézetében PhD-hallgató. 1989-ben az ELTE ÁITFK-n, 1993-ban pedig az ELTE BTK-n szerzett diplomát. 1992-től a Független Ökológiai Központ (FÖK) munkatársa, 1996-tól a Demokratikus Jogok Fejlesztéséért Alapítvány (DemNet) igazgatója, 2002-től a Civil Társadalom Fejlesztéséért Alapítvány (CTF) munkatársa, majd a Magyar Soros Alapítvány igazgatója. Szakmai publikációinak fő tárgya a demokráciafejlesztés, a nonprofit fejlesztési programok és a részvételi demokrácia.

E-mail: nizakpeter@gmail.com

■ SZERZŐINK/AUTHORS

Kinyik Margit

Egy speciális szemens: a vállalkozói szektor segítése civil oldalról

A Primom Alapítvány 1990-ben alakult Nyíregyházán, egyike az első vállalkozásfejlesztéssel professzionálisan foglalkozó civil szervezeteknek. Célja a kis- és középvállalkozások fejlesztése, tanácsadással, képzéssel és egyéb szolgáltatásokkal történő fejlesztése, 1992-től mikrohitelk kihelyezése európai uniós támogatás keretében. Az Alapítvány vállalkozói inkubátorházat működtet, amely kedvezményes működési feltételeket biztosít induló vállalkozások számára.

Az Alapítvány ügyvezetője Kovács István, 1959-ben született Vencsellőn. Az Alapítvány ötletadója, alapítója, 1990 óta folyamatosan vezető munkatársa. A pécsi egyetemen szerzett közgazdász diplomát 1983-ban, majd ezt Budapesten marketing szakközgazdász végzettséggel gazdagította. Első munkahelye a Magyar Nemzeti Bank volt Nyíregyházán, majd a Megyei Tanácshoz került, mint területfejlesztő, egészen 1990-ig. 1991-től a Primom Alapítvány ügyvezetője. A Magyar Vállalkozásfejlesztési Hálózat Konzorcium elnöke. A nyíregyházi Rotary Klub alapító elnöke.

Kulcsszavak: gazdaságfejlesztés, PHARE, Európai Unió, civil szervezetek

Kinyik Margit, szociológus, diplomáját 1998-ban szerezte a Miskolci Egyetemen. 1999-től a nyíregyházi Szocio East Egyesület munkatársa. Óraadóként a Nyíregyházi Főiskolán oktat. Kutatási érdeklődésének középpontjában a nonprofit szektor finanszírozási és fenntarthatósági kérdései, a helyi szintű önkormányzati-civil kapcsolatok állnak. A Debreceni Egyetemen folytat PhD-tanulmányokat.

E-mail: kinyik.margit@gmail.com

Péterfi Ferenc

„A rendszerváltás előszelében alakult, de mára már felnőtté vált” – 20 éves a Zalai Falvakért Egyesület

1990-ben alakult a Zalai Falvakért Egyesület, mikor az emberek az önkormányzati választásokra készültek. Az alapítók azt látták, hogy az aprófalvas zalai települések is az önállóság útjára fognak lépni. A kérdés az volt, vajon ez a helyzet meghozza-e azt a mozgásteret, amire egy kisközség vágyott? Olyan partnereket, szimpatizánsokat kerestek, akikben hajlandóság volt arra, hogy közösen hozzanak létre egy egyesületet, amely majd a kistelepülések közös ügyét együtt képviseli, segíti. Az érdekvédelemről, a települések önmagára találásáról, a helyi közösségek felkészítéséről gondolkodtak.”

Kulcsszavak: aprófalvak, civil szervezetek, hálózatok, teleház, önkéntesség, helyi kezdeményezések

Péterfi Ferenc 1951-ben született Budapesten. Népművelés-pedagógia szakot végzett az Egri Tanárképző Főiskola kihelyezett tagozatán, majd népművelés kiegészítőt az ELTE Bölcsészettudományi Karán 1986-ban. Az ifjúsági klubmozgalomban dolgozott előbb a néhai Kassák Klubban, majd a XV. kerületi Frankovics Ifjúsági Ház vezetőjeként. 1977-től az Újpalotai Szabadidő Központ alapító vezetője, majd 1987-től a Magyar Művelődési Intézet Közösségfejlesztési osztályán dolgozik, osztályvezetőként. Közösségfejlesztőként gyakorlati és elméleti tevékenységet is végez, több felsőoktatási intézményben tanít. A Civil Rádió alapító elnöke volt, 2008-tól a Közösségfejlesztők Egyesületének az elnöke. Legfőbb tématerületei: a civil társadalom, a társadalmi-közösségi részvétel, a szomszédsági közösségi munka és a közösségi média.

E-mail: peterfi @kkapcsolat.hu

Kákai László

A Nemzeti Civil Alapprogram, (tév)útkeresés egy új támogatási rendszer felé?

A magyarországi civil szervezetek rendszerváltás utáni történetét tekintve talán minden kétséget kizáróan egyik legérdekesebb kísérlete volt a Nemzeti Civil Alapprogram 2003-as megalkotása. Az eltelt hét év és a konkrét működésben eltelt hat év lehetőséget teremt arra, hogy maga a szervezet működésével kapcsolatban árnyaltabb képet fogalmazzunk meg. Ennek érdekében tanulmányomban az NCA működési pályázatainak két éves gyakorlatát vizsgálom meg bemutatva annak jellegzetességeit és belső ellentmondásait.

Kulcsszavak: civil szervezetek, Nemzeti Civil Alapprogram

Kákai László 1964 augusztus 24-én Pécsen született. Végzettségét tekintve 1994-ben szerez diplomát az ELTE-n Szociológiából, 1995-ben pedig az ELTE ÁJK-n Politológiából. 1997-től a PTE BTK Politikai Tanulmányok Tanszékének oktatója. 1999. november 5-től 2002. május 31-ig kutatási szakértő Miniszterelnöki Hivatal Civil Kapcsolatok Főosztályán. 2004-ben politikatudományból Doktorál az ELTE ÁJK-n. 2004–2005 között kutatási vezető Századvég Civil Akadémián. 2003-tól Pólusok Társadalomtudományi Egyesület elnöke. 2006-tól a Nemzeti Civil Alapprogram Országos Tanácsának Dél-Dunántúli póttagja, majd 2008-tól rendes tagja. 2010-től a Nemzeti Civil Alapprogram Országos Tanácsának miniszteri delegáltja.

E-mail: kakail@btk.pte.hu

■ SZERZŐINK/AUTHORS

Ilona Vercseg

Ties and Options? Civil/community development reflections from the political change until now

The author uses a special approach in its study, which summarizes the last twenty years of the Hungarian civil sector. Instead of analysing the features, development trends, activity structure of the NGO sector, she analyse the civil society from the point of view of community development. The civil society hardly can be analysed by numbers and figures but can be interpreted by value and attitude surveys. The author completes these researches with community development experiences by analysing the status of the communities, the public participation and civil society. In the study, she introduces several problems like anomy, weakness of social capital, lack of civil courage, weak communities, stagnation of social and public participation, paternalism and rise of extremism.

Keywords: Civil society, community development, anomy, social capital, community and civil participation.

Ilona Vercseg From 1969, she was cultural lecturer of the Technical University in Budapest, where – together with Tamas A. Varga – organized more educational movements in national level, which can be regarded „forerunners“ of community development. She graduated in 1977 at the ELTE University (Hungarian Literature and Grammar – Community Development) and finished her doctoral exam in 1993. (Theory of community and neighbourhood. She has worked in community development since 1983, focusing on professional development. She is training director of the Civil College Foundation, which was founded in 1994. She is active member of the working group (Nonprofit Training Center) which works in the higher education and developed the ‘Community and civil’ professional training program. She is founding member of the Association of Community Developers (1989), she was its secretary for 13 years, president for 6 years and currently she is its honorary president. The Association was one of the main actors of the development of the „Community and civil studies’ MA course at the ELTE University, Department of Social Work and Social Policy. She is the president of the Association for Development of Community Participation, established in 2004. She is author of several studies, articles and books, and has been active in the network of the European community developers (CEBSD) for twenty years and for ten years in the Central European network. (CEE CN.) She was awarded with the Knight’s Cross of the Hungarian Republic in 2004.

E-mail: vercseg@kkapcsolat.hu

Anna Csongor

Shelter Foundation is Twenty Years Old

Shelter Foundation is the first independent, lay organization established in 1989 in Budapest to change the situation of the homeless people, including support to the homeless, preventing situations leading to homelessness, alleviating consequences of homelessness. The basic value of the foundation is that everyone has the right – by law, physically and through social contacts – to feel safe in a flat, at a place or in their homeland. The main aim of the foundation is to ensure this right for everyone, and nobody should be deprived of this right. The interview was made with Péter Győri, the chair of the board of the foundation. He is an economist, sociologist, an expert in social policy of housing.

Keywords: youth, self-help organisation, social services

Anna Csongor (1951) teacher. After graduation she worked as a social worker in a Budapest district among Roma families for ten years. Later she was a researcher investigating the situation of the Roma children at school in the Hungarian Institute for Educational Research. Since 1992 she has been working with Autonomia Foundation – supporting income generation and employment initiatives of local Roma NGOs –, from 1995 on she has been its director. Since 1993 she has been teaching future social workers and social politicians in the ELTE University, Budapest. She is one of the editors of *Civil Review*.

E-mail: a.csongor@autonomia.hu

Anna Maria Bartal

Struggling Bird: History of the "Kapocs" Youth Self-help Service Foundation

The "Kapocs" (in English: staple) Youth Self-help Service Foundation has been existing for 18 years. With respect to function (helping hardly accessible youths), target group (youths aged between 14 and 24 years), and method (so called Kapocs-technique) it can be referred as a specific segment in the Hungarian non-profit sector. Its history clearly indicates those challenges, successes and struggles that non-profit organisations carrying out "particular" public tasks have been facing over the past twenty years.

András Szabó was born in 1951, Budapest, and he graduated at teachers' training college, in Eger. After graduating he undertook several jobs; he worked as typographer, club mentor, and later as manager at an amateur theatre. In 1984 he became one of the founders of the Almássy Leseure Centre, and he worked at the State Office for Youth and Sport between 1986 and 1991. Since 1992 he is senior manager at the "Kapocs" Youth Self-help Service Foundation. His achievements have been appreciated with the "For the Youth Award" in 1977 and 2006.

Keywords: civil organizations, volunteerism, social care, self-help

■ ■ SZERZŐINK/AUTHORS

Anna Maria Bartal, sociologist, expert in social policy and assistant professor at Institute for Sociology, Pázmány Péter Catholic University. The convenor and supervisor of the „Civil Society – the Sociology of the Nonprofit Sector” course specialisation, her list of publications include six monographs and numerous articles on the non-profit sector. In the last year she worked as the project leader of a large-scale survey on volunteer motivations in Hungary, the Hungarian Volunteer Motivation Research, under a grant from the Hungarian Ministry of Labour and Social Affairs.
E-mail: ambartal@gmail.com

Peter Nizak

The last twenty years of Autonomia Foundation – Interview with Anna Csongor, director of the foundation

Autonomia Foundation was established in 1990 as a privat foundation to promote the development of civil society. It is one of the organizations, which continuously work through the last 20 years. Autonomia Foundation has fulfilled a special role in the Hungarian civil sector: in the first period, it used US and western european sources to act as a developer, donor organization, then Hungarian state funds has become its main sources. It supports primarily local initiatives, programs in which the participants use their own local sources to achieve their goals. The interview was made with Anna Csongor who is the director of the foundation. The interview is not only about the foundation but the main periods, activities of the Hungarian civil sector as well. Anna Csongor is teacher, after finishing the university, she worked as a social worker, care for Roma families, then worked as a sociologist researching the educational circumstances of Roma children. She has worked for the foundation since 1993, and also professor of the ELTE University.

Keywords: civil society, democracy development, grant making, micro finance, Roma communities

Peter Nizak is Senior Program Manager of Open Society Institute Budapest. He has MA degrees from ELTE AITFK (1989) and ELTE Btk. (1993) on Hungarian Language and Adults People Education. Currently he is PhD candidate at the ELTE AJK, Institute of Political Science. He has worked in the Hungarian NGO sector for more than 15 years; he was the program coordinator of the Independent Ecological Center (1992–96), executive director of DemNet Foundation (1996–2002), program director of Civil Society Development Foundation (2002–2003) and executive director of the Hungarian Soros Foundation (2006–2007). His main professional areas are democracy development, NGO development programs and participatory democracy.

E-mail: nizakpeter@gmail.com

Margit Kinyik*A special segment: civil assistance of the enterprise sector*

The Primom Foundation was established in Nyíregyháza in 1990. Primom is one of the first nonprofit organizations dealing with small size enterprises in a very professional way. It aims the small and medium size enterprises and provides advisory service, trainings and other services for them in order to promote their operation and effectiveness. Primom has been taking part in mikrofinancing programmes supported by the European Union since 1992. It also works as an incubator house by providing reduced operational conditions for the starting enterprises.

István Kovács is the executive director of Primom Foundation. He was born in 1959 in Vencsellő. The Foundation was based on his idea, he was one of the founders and he has been part of the management since 1990. He got his economy degree at University of Pécs in 1983, then he learned marketing in Budapest. His first job was at the National Bank of Hungary then he had been working at the County Council dealing with regional development until 1990. In 1991–2010 he had been the executive director of Primom Foundation. He is the chair of the Hungarian Network Consortia for the Development of Enterprises. He is the founder of the Rotary Club in Nyíregyháza, too.

Keywords: economic development, PHARE, European Union, civil organizations

Margit Kinyik is a sociologist she finished her studies at the University of Miskolc in 1998. Since 1999 she has been working as managing director in Szocio East Association in Nyíregyháza. She is a lecturer in College of Nyíregyháza. As a researcher she is interested in finance and sustainability of nonprofit organizations and governmental – NGO co-operation. She is a PhD student in University of Debrecen.

E-mail: kinyik.margit@gmail.com

Ferenc Péterfi*„It was established in the storm of the political change but it has become adult for now” – Association for Zala Villages is twenty years old*

The Association for the Villages of Zala was set up in 1990, when people had been preparing for local elections. The founders recognised that the small villages of the county would enter the path independence. The question was whether this situation will provide the space what a small community wished? They were looking for such partners, sympathizers, who were willing to set up a common association, which will be able to represent the common issues of the small villages. They were thinking about the interest protection, self reinvention and revitalization of the local communities.

Keywords: small villages, civil organizations, networks, telecottages, volunteerism, local initiatives

■ ■ SZERZŐINK/AUTHORS

Ferenc Péterfi was born in 1951 in Budapest. Graduated in cultural management and pedagogy at Teachers College, Eger. He received a degree in cultural management at Faculty of Humanities of Eötvös Loránd University in 1986. He worked in the youth club movement at Kassák Club and later as leader of Frankovics Youth Center in the XV. District of Budapest. Founder and leader of Újpalotai Leisure Center in 1977. From 1987 on he works at Community Development Department of Institute for Hungarian Culture, presently as head of department. As a community developer he deals with both practical and theoretical issues, and teaches in several institutions of higher education. Founder and president of Civil Radio station. His main field of study are civil society, social and community participation, neighbourhood community work and community media.

E-mail: peterfi @kkapcsolat.hu

László Kákai

The National Civil Fund leads or leads astray towards a new support scheme?

Reviewing the story(process) of Hungarian Civil Society since during the change of regime, the fact is the creating of National Civil Fund in 2003, is one of the most interesting attempt, without any doubt. The past 7 years, mostly the past 6 years in concrete function, can make possibility to create nuanced picture from the functioning of organization. So, in my study I undertake to examine the 2 year practice of National Civil Fund's tenders, focusing on its features and internal contradictions.

Keywords: civil organizations, National Civil Fund

László Kákai was born in Pécs in 1964. At the Eötvös Loránd University of Budapest he got a degree in sociology in 1994, and in politology in 1995. He has been a lecturer at the Department of Political Sciences of the Faculty of Social Sciences of the University of Pécs since 1997. From November 5th 1999 to May 31st 2002 he worked as a research expert for the Civil Contacts Department of the Prime Minister's Office. In 2004 he took a PhD degree, and became the research leader of the Századvég Civil Academy. Since 2003 he has been the president of the Pólusok Association of Social Sciences, and is the South Transdanubian substitute member then member of the National Council of the National Civil Fund. Since 2010, he is delegated by the minister to be member of the National Council of the National Civil Fund.

E-mail: kakail@btk.pte.hu